ÉPÍT

TELJESSÉGÜGYI ÉRTESÍTŐ 13. SZÁM 1992. TÉL ÁRA: 89 Ft



Reflex III.

1992.

Tóth Csaba

Négy haiku

Ősz

Apró körtefa-levelek
sűrűn tapsolnak
a szélben.

Hallgatag erdő.
Lépteimben zizeg,
szétroppan a csend.

Tél

Hóesés csendje.
Fehér bokorkorallok
tízezer ága.

Mosolygó szempár.
Álmok melegében
a tél elolvad.

13. SZÁM PART 1992. TÉL

1 Tóth Csaba
NÉGY HAIKU

4 Sebeők János
BIOSZFÉRA VAGY RIO-SZFÉRA
„Fölszólalhatott-e a Bioszféra Rioban? Nem. Akkor miről beszélünk, uraim?"

16 Mészöly Miklós
NÉGY ZÖLD LEVÉL
„.... mi még mindig kapujában vagyunk annak, hogy ne majmoljunk, hanem holnapi modellé váljunk."

22 Forgács Rezső
NAPLÓRÉSZLETEK

23 Stanczik Ervin
A KÖZELSÉGBEN FÖLOLVADÓ TEST
Tolnay Imre képeiről

24 Bartos Tibor
MÉG ÖRÜLHETÜNK
„A csukaszürke rendőrállam nemigen bánta, mi minden nyüzsög a kérge alatt, ha a csend-rend-figyelem megvolt. Keveset kerestek a társas gyerekek, de nem költhették el még azt sem, –nem volt mire. Az ilyen állapot a szellem és művelődés melegágya."

38 **TART-E MÉG A KAZIMI HÁBORÚ?**
Az ugorföldi brutális kőolaj- és földgázkitermelés ellenére az obi ugorok társadalma még mindig sokkal épebb, mint az észak-amerikai indiánoké, eszkimóké vagy grönlandiaké.
Túlélték a cárt, Sztálint, Brezsnyevet. Most a végső csapás piacgazdasági köntösben közeleg, hacsak nem kapnak nemzetközi segítséget.

38 Hajdú-Moharos József
TUDÓSÍTÁS LEGKÖZELEBBI NYELVROKONAINKRÓL

38 Nagy Katalin
ÓNT'SZ!

42 Kiszely Károly
AZ OLAJIPAR PUSZTÍTÁSAI

45 Nagy Katalin
A VOGULOK VILÁGA

48 **GAIA-HÍREK**



50 Vincze Erzsébet
„WALDORF-SZÜLŐ" LETTEM
„Mintha megnyílt volna egy út, egy másik, mégpedig olyan, amely nem fenyeget azzal a veszéllyel, hogy végleg megérkezik valahová."



60 Rudolf Meyer
A GYERMEK VALLÁSOS NEVELÉSÉRŐL
„Hogyan bontakoztassam ki a képzetalkotó tevékenységet úgy, hogy a gyermek szabadon tanulja meg használni, de a világot teremtő szellem alkotóeleme ennek ellenére továbbra is hasson benne?"



66 Nagy Gábor
KAMATOZÓ SZÍVESSÉGEK
„Aki kormánytól, pártoktól, szakszervezetektől, hivataloktól, önkormányzattól, pénzintézetektől és cégektől várja létbiztonsága megteremtését, végül mindig csalódik."

74 M. Max-Neef - A. Elizalde - M. Hopenhayn
SZÜKSÉGLETEK ÉS FEJLŐDÉS
A szokásos elképzelés szerint az emberi szükségletek végtelenek, folyamatosan változnak, kulturánként eltérőek és történelmi korszakonként különböznek. Azt állítjuk, hogy az effajta feltevések helytelenek, mivel azok koncepcionális zavar termékei.



78 Simonyi Gyula
A BRUDERHOFRÓL ZÖLD SZEMMEL

A belső borítón és a 21, 37, 39 oldalon Tolnay Imre képei láthatók.

MUNKATÁRSAK

Bartos Tibor
Halász Tünde
Honti László
Maurer György (főszerkesztő)
Paulinyi Tamás
Simonyi Gyula
Tolnay Imre
Tóth Csaba

Felelős kiadó: Maurer György
ISSN: 0865-3704

Megjelenik: Tavasszal – Nyáron – Ősszel – Télen.
Kiadja: Harmadik Part Alapítvány
H-1124 BUDAPEST Németvölgyi út 120. Tel.: **115-0504**
Számlaszám: MHB 323-14742

Szedés: Alapítvány Kiadó Kft. Tel.: 121-1198
Készült az OSZK Nyomdaüzemében
Vezető: Burány Tamás

A Harmadik Part által közölt anyagok tartalmi torzítás nélkül szabadon közölhetők a forrás megjelölésével. A szerkesztőség ezúton kér az újraközlés esetén értesítést vagy tiszteletpéldányt.

The materials published by the THIRD SHORE can be re-published free, without distortion of contents. The editorial board thereby asks for notice or complimentary copies in case of re-publication.

Az olvasók és a Soros Alapítvány támogatásával készült.

Sebeők János

BIOSZFÉRA VAGY

1992 nyarán Rio de Janeiroban megszületett a Bioszféra univerzális dublőze: Rioszférának hívják. A Rioszféra majdnem olyan, mint a Bioszféra: mondhatnók a megszólalásig hasonlít rá. Ő helyettesíti a filmvásznon, s új geológiai réteg gyanánt ő próbálja helyettesíteni filozófiailag is. Zöld ruhát öltött a Rio-Szféra: beöltözött természetvédelembe, s akár az ecitonhangyák az általuk megszállott faj titkos kódjait, vagy a scifik ál-emberszabású androidjai a humán lételt, elsajátította, sőt, kisajátította a zöld frazeológiát.

A Rioszféra jól alkalmazkodik a különböző feltételekhez, vizsgázott Burtland-jelentésből, állandó vendég a Római Klubban, hovatovább szalonképesebb ott, mint alapítói, s ha baj van colt helyett varázsigéjéhez nyúl, mely így hangzik: „sustainable development", fenntartható fejlődés. A Rioszféra tulajdonképpen egy realista, pragmatikus Bioszféra. A Bioszféra elbújhat a Rioszféra mellett, s el is kell bújnia. Mert a Rioszféra úgymond esély, a Bioszféra csak létforma. A Rioszféra mint kaszkadőr úgymond a Bioszféra érdekében győz a Bioszféra fölött, amiképp a kaszkadőr is a színész érdekében helyettesíti azt. Ha elhisszük neki. Kutya legyen, aki különbséget tud tenni közöttük. Fölpuffadt hasak és teli marmonkannák mellett állítólag még a Rioszférának is örülni kell, mondván hogy jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzokrezervátum.

Rioszféra? Szépségtapasz egy halálfejen. Ha viszont ennyire reménytelen a helyzet, ha az ecitonhangyáké, a kaszkadőr túlélőgépeké a szó, a dicsőség és a hatalom, ha a Bioszféra jobbik esetben is csak Rioszférára lehet ítéltetve és egy bioszferikus paradogmaváltás távolabbi igéret, mint akárcsak tíz éve, ha utópiának bizonyul mindaz ami metafizikailag, filozófiailag és ökológiailag kőkemény – vagy inkább mondjam így – lágyszárú realitás, akkor van-e tovább miről beszélni, másképp fogalmazva érdemes-e tovább beszélni akkor, amikor a világ olyan helyzetbe hoz, hogy a beszélő csak a szájzár, vagy a szájtépés közül választhat, azaz meghallgatottság híján kell a szóban hinnie – ismét másképp fogalmazva, ha őserdőkért kiáltok pusztába, attól nő-e ág?

Nem hallgatni kéne ilyenkor inkább és leborulni a Természet előtt, hódolni neki hang nélkül, legföljebb a tisztelet félig nyelt gombócától fuldokolva? Quid hoc ad aeternitatem. (Szent Bernát) Mi ez az örökkévalósághoz képest? És mi az örökkévalóság egy muslicaszárnyhoz képest? Szó, szó, szó. Jobb volna hallgatni, sőt, jobb volna nem is gondolkodni. Nem érvelni és nem gondolkodni. Főképp pedig nem a szabadban gondolkodni. Míly undorító dolog is a szabadban gondolkodás! Szabadban gondolkodni a Lucifer által megszégyenített meztelencsiga.

Mennyivel tisztább volna, ha most fölállhatnék az érvek terített asztala mellől, s hagynám, hadd beszéljen a Természet helyettem, mennyivel szebb volna, ha tolmács nélkül színről színre szólhatnék – azaz szólhatna: a magyar nyelvben a „szólhatnék" egyes szám harmadik személyt is jelent – ő és én együtt.

Áldassék a papagáj neve, mert beszél és nem gondolkodik. Csakhogy számít-e az „Aki tudja, nem szól , aki szól, nem tudja" Lao Ce-i őselve ott, ahol a Bioszféra épp abba rokkan bele, aminek tudjuk és gondoljuk? Ahhoz, hogy ne legyen végképp nyomorék belénk, valami másnak kellene tudnunk és gondolnunk, hiába volna méltóbb hozzá a szent róra való hallgatás. Buddha és Jónás, azaz Buddha és Babits, Buddha és Thomas Mann közül kell választanunk. A Tudás és a Szólás közül. Előbbi méltóbb a Bioszférához, utóbbi üdvösebb. Elmondani pedig amúgy sem lehet.

Minden filozófia egy axiomatikusan megélt belső értékrend bizonyítási eljárása csak, s így egy más axiomarendszerből kiinduló értékrend számára követhetetlen. Ettől függetlenül mindazonáltal adott helyzetekben még perdöntő is lehet.

A gondolatok helyzetet sohasem teremtenek. Adott helyzet viszont teremtőerővel ruházhat fel egy eladdig potenciálisan létezőt. Ahhoz, hogy az

RIO-SZFÉRA

eszmék természetes szelekciójában katasztrófa esetén pionir eszmék tünjenek fel, s váratlanul elhatalmasodjanak, fű alatt előbb létre kell jönniük. A gombatest ritka adomány a spórák milliárdjaihoz képest. Hatóerővé valamely gondolat csak rendkívül kedvező körülmények között válik, viszont a helyzet a látensen már létezők között fog válogatni, s nem a semmiből fog úgymond kezdeményezni. Ezért fontos, hogy ki-ki ellenálljon a látszólag légmentes elszigeteltség realitásának s hű maradjon saját szellemi szintjéhez, saját kérdéseihez és saját válaszaihoz, annál is inkább, hisz a természet a legkevésbé sincs tekintettel szellemi szintünkre.

A természet, kéremalássan, nem gyógypedagógus: nincs benne irgalom az emberi korlátoltság iránt, s mester sem, mert megbocsájtja csak a géniuszt, s nem is tanítvány, mert többségében tudat alatt, szó nélkül létezik.

Az én osztályrészem a felelősség és a kitartás. Ha uralomra jut a léggömb, akkor nagy keletje lesz a légváraknak, ha pedig ne adj isten kipukkad, akkor legalább elmondhatom, hogy kovácsfújtatóként nem éltem hiába. Szép, nagy volt a tüdőm.

Kellene tehát egy filozófia, mely Rioszférából Bioszférába visz – de ember vagyok és ez tragédia.

A tragédia t.i. az, hogy elfelejtettünk állat módjára méltósággal létezni. A legmélyebb emberi nyomor is magasabb életszínvonalú egy megelégedett állati létnél, avagy nem élhetünk inkubátor nélkül. Az emberi faj: óriáscsecsemő, s hatalma a magára szabott inkubátor nagyságában rejlik, az ember nem más, mint saját életképtelenségének túltermelése, életképtelenségünk túltermelése az, ami folyik, ezért élünk túl – a halál után – s élünk ítéletben, hisz rajzfilmfiguraként túléltük a halálunkat, túléltük, hogy ökológiailag életre alkalmatlanok vagyunk, s a képtelenség, megvalósulva, termelő, teremtő és temető erővé változott.

A környezeti krízis nem a huszadik század ajándéka, hanem az a sír, mely a bölcsőben volt játékszerünk. Születve sírunk, halálfejként meg vigyorgunk, hogy lesz feltámadás. Az ember a halál háta mögé kerülve épp az élet célját valósította meg: dalolni és pusztítani kezdtek általa a Dawkins-féle önző gének, a korlátlan terjeszkedés után vágyódó, s szárazföldi, majd levegőbeni áttéteket képző élet, az élet, mely korlátlanképp természetellenes, a természet által megrendszabályozva viszont életszerű. Fajunk által az élet kitört a természet társadalmából, s uralomra jutott a Földön. Rajta a jel, ahonnét előkerült, a halál háta mögül.

> „A környezeti krízis nem a huszadik század ajándéka, hanem az a sír, mely a bölcsőben volt játékszerünk.."

Kérdés, hogy minden fajnak van-e hivatása a Bioszférában, de tény, hogy az ember, lejőve a fáról elvesztette bioszférikus szakmáját, s nem jelölhető meg olyan vegyi folyamat, vagy szerepkör, amiért felelne. Létünk épp a bioszferikus ellehetetlenültség arányai által növekszik gyakorlatilag is metafizikaivá. Ott a fő probléma tehát, hogy az emberhez méltó élet mint életszínvonalelvárás, a kozmoszban példa nélkül áll. Semmi remény arra, hogy állati méltósággal legyünk emberek. Állattá lenni, – vagy emberfölöttivé.

Csakhogy állattá lenni már nem lehet, emberfölöttivé meg még nem – az ember, amióta ember, a köztes lét könyve, s félő, hogy az is marad, amiképp az idő sem ér el soha a jövőbe, bár szüntelenül affelé halad. Átmenő forgalomra vagyunk

kárhoztatva: az „übermentsch" és az állat közti potenciálgödörből nincs közvetlen kvantumalagút Istenhez, múlt és jövő, állat és emberfölötti közt lelhető fel a mi sajátidőnk, a mi jelenünk, s ilyen körülmények között, a menthetetlen elemberülés közt kell megpróbálnunk radikálisnak lenni – radikálisnak lenni, a sosemvolt Aranykor, alias Hamvas – és a sose-lesz Utópia, alias Morus Tamás között.

> „Együtt kell élnünk az igazságtalansággal, mert ha kidobjuk az ablakon, Gólemként toppan be az ajtón, s nagyobb akkor, mint valaha.."

A kérdés provokatív: mik az igazságtalansággal való együttélés módjai? Mert együttélni Quasimodoval, együttélni Drakulával, vagy Sebők Éva egyik mesehősével, a Kis Szörnyeteggel – ez a valódi feladat, és ez a valódi kérdés: miképp éljünk együtt az igazságtalansággal?

A transzcendens recept az igazságtalanság vonatkoztatottságát relativizálja, és tényét eredezteti. Kelet és Nyugat spirituális ereje innét ered, megszentelték az igazságtalanság mindennapjait, vagyis lehetővé tették, hogy a világ idegen testében a szent szeplőtlenül jelen legyen: az elsőfokú idegenség testébe másodfokú szívegyenletként beültették. Mindez persze a borzalom szentbe való integrálásaként is kifejezhető. Ki tudja, hogy a keresztfa vajon a Szent szív-egyenlet-átültetése-e a Borzalomba, vagy a Borzalom átültetése-e, integrálása-e a Szentbe? A Jézusi test és vér, a táplálékláng – eme örök imamalom – illetve a reinkarnatív lélekvándorút mind-mind egy-egy életmodell, s az extra nonsens non est vita kérdésre mint modus vivendi válaszol. Együttélni az igazságtalansággal és nem igazgatni. Megigazulni és mégsem igazságot hazudni, ez a cél.

E cél, mint láthattuk, a történelemben eddig leginkább transzcendens eszközök által volt becserkészhető. A másik becserkészési mód – véleményem szerint –a jog. A jog kapcsán nyilván előbb a szociális igazságigény és a jogi igazságigény egymást kiegészítőlegesen cáfoló életközösségének abszurditását, s egyidejüleg elkerülhetetlenségét kell tudatosítanunk. Eddig még nem gondoltuk át kellőképp, hogy mi értelme van olyan tételeket posztulálni, melyek sohasem valósíthatók meg. „Minden ember egyenlő." Társadalmilag e tétel nyilván hamis. Sem adottságaink, sem kapottságaink tekintetében nem voltunk, nem vagyunk, és nem is leszünk egyenlőek. A jog előtti egyenlőség posztumátuma tehát csak a szociális társadalmi valóságtól szekularizálva értelemszerű. Minden olyan kísérlet, mely a jog és a szociális valóság konvertibilissé tételét célozta meg, az igazságtalansággal való koegzisztenciánál is nagyobb tragédiához vezetett.

Mint tudjuk, a kommunizmus nem volt más, mint egy de-szekularizációs kisérlet: megpróbálta a jog előtti egyenlőség posztulátumát maradéktalanul átfordítani az inhomogén szociális szférába. A szociáldemokrácia csak párbeszédre törekszik a két szféra közt. Léteztek persze másféleképp de-szekularizált utak is, mint a kommunizmusé. Itt persze inkább gyakorlatról, semmint kisérletről beszélhetünk. Az igazságtalanság világa t.i. ellenkező előjellel is konzisztensé tehető. Mondhatjuk, – s kimondatlanul hosszú ideig mondták – hogyha a jog előtti egyenlőség társadalmilag nonszensz, akkor igazabb út az igazságtalanságokat a jog síkján is megjeleníteni, amint azt például a feudalizmus tette.

Összefoglalva tehát: az elnyomatottság és a kommunista típusú felszabadulás gyökerei közösek, mert bennük a jogi és a társadalmi szféra deszekularizáltan volt jelen. A hierarchikus társadalmak a hierarchia szociális valóságát fordították át a jog nyelvére, a kommunisztikus társadalmak pedig a jog előtti egyenlőség fikcióját próbálták meg átfordítani a valóság nyelvére. Az ontológiailag konzisztens igazságtalanság és igazság hamis alternatíváiból csak a szociális és a jogi egyenlőségfogalom szekularizációja, tehát az igazságtalansággal való tartós együttlét és az ontológiai inkonzisztencia vállalása mutatott „harmadik partot", a létező polgári demokrácia útját. A polgári demokrácia ezen a kompromisszumon áll – vagy bukik.

A természetes szelekciót a humanizmus nyelvére, tehát Emberre, s a humanizmus nyelvét a természetes szelekció nyelvére, azaz Természetre fordítani szintúgy veszélyes kisérlet, éppoly veszélyes, mint az előbbiek. A humanizmus a természetben t.i. megszakadt táplálékláng, azaz halál, a szelekció a társadalomban: Mengele, azaz nácizmus, míg – emlékeztetőül – : a teljes egyenlőség a társadalomban és a jogban: Gulag, azaz kommunizmus, a teljes egyenlőtlenség a társadalomban és a jogban pedig: feudalizmus és kizsákmányolás. Extra nonsens non es vita.

Az igazságtalanság éppúgy másság, mint egy idegen nép: együtt kell élnünk vele. Együtt kell élnünk az igazságtalansággal, mert ha kidobjuk az ablakon, Gólemként toppan be az ajtón, s nagyobb akkor, mint valaha.

Ám épp az igazságtalanság megengedett léte teremt egy kiskaput Utópia számára. Ha Utópia a létben akar megnyilvánulni, akkor eleve halálra szánt, ám ha vállalja eredeti téridejét, a nemlétet – akár a transzcendencia – , akkor nemlétezőként a valóság részévé rukkolhat elő. Épp ez a helyzet az emberi joggokkal kapcsolatosan: mivel bűn őket

egy-az egyben szociális nyelvre fordítani, általános garanciaként az igazságtalanság medréül szolgálhatnak. Éljen a hazugság, félholt az igazság.

A feladat tehát viszonylag egyszerű: egy olyan fiktív egyenlőségi jogviszonyt kell teremtenünk a Bioszféra és a Humanoszféra közt, mely közvetlenül a történelmi időn belül sohasem lesz lefordítható a környezetvédelem szociális-ökológiai gyakorlatának nyelvére. Csak így üthető ki Don Quijote kezéből a szélmalom. Pedig amúgy igazán semmi bajom a szélmalmokkal, sőt, hisz a szélenergia ugyebár alternatív energiaforrás, így mondják Bruntlandék, ha jól tudom.

Csakhogy a szélmalom -, akárcsak az atomenergia, mélyen benn Rioszférában létezik, és nem sok köze van a Bioszférához. Archimedesi pont nélkül beragadva a tények közé csak eltévedhetünk. Erő csak a megvalósíthatatlanságban van. Amikor Jézus túllép az Ó-szövetségen és felszólít: szeresd ellenségeidet, épp a megvalósíthatatlanság erejével hat. Olyan ez, akár a propeller által termelt vákuum, mely röpít. Vákuumként, mert relatíve nincs: vonzó hatás. Ember és ember egyenlősége, de Bioszféra és Humanoszféra ekvivalenciája is így kell hogy hasson, metafizikus vákuumként, másképp vitatkozhatunk, életszinvonalra kárhoztatottságunk pokoli potenciálgödrében forgolódva, hogy most atomerőmű, vagy hőerőmű, kell-e áram vagy nem kell, ózonlyuk-e vagy sem, s hány filter a Trabantra, kétütemű, vagy négyütemű, s ki van-e mind a négy kereke.

Vállalnunk kell hát az igazságtalansággal való együttlét politikai programját, máskülönben a részigazságok, s tagadhatatlanságok menthetetlenül visszatolják origónkat Rioszféra, a jólképzett technokrácia felé.

Akkor, amikor milliók halnak éhen, s elemi jogként definiáltatik az emberhez méltó lét, a „human welfare" principuma, ilyen körülmények közt, a valóság talaján bármiféle környezetvédelmi világegyetem csak egy sovány kompromisszum lehet az ember előtti Bioszféra, s az ember által uralt Anti-Bioszféra közt, amint arra Agócs József mutatott rá a Harmadik Part, 1992. nyári számában, egyidejűleg tovább is lépve Rioszférából Bioszféra felé.

Nagy bátorság kellett ehhez a lépéshez, kijelenteni, hogy a cél nem lehet kompromisszum, hisz minden kompromisszum az emberi faj beismert csődje. A cél csak egy olyan optimális állapot lehet, mely a Bioszférát valamiképp az ember előtti állapotnál magasabb szintre emeli. Ilyen aktuálisan csak fajunk által a Bioszférának adományozható állapot a jogalanyiság.

A Bioszféra mint jogalany? Őrület, ám lesz benne rendszer, ha addig élek is. Ellene vethetik persze, hogy nem tudjuk, mi a Bioszféra. De tudjuk-e vajon, hogy mi az ember? Nem tudjuk, mi az ember, az ember mégis jogalany. Nem tudjuk, mi egy nemzetiség, de mégis jogalany. A tárgy filozófikus meghatározatlansága jogilag még nem jelenti, hogy alanyként az ne volna definiálható. Hisz mind a jog, mind a matematika, mind a metafizika rezisztens a valóság szagára, másképp fogalmazva, az állatorvosi ló sosem nyerít.

Márpedig itt épp erről van szó: olyan kiindulópontot találtunk, mely épp a szociális-ökológiai válságcsoport egészének relevanciáját ignorálja a kérdésfelvetés adott szintjén. Ezen a szinten kijelenthetjük, hogy mit nekünk a puffadt hasak, mit nekünk a demográfiai robbanás, most más a téma, tisztelt uraim. Az Amnesty International nem foglalkozik a koldusok bajával, pedig van erkölcsi tőkéje. A koldusok bajával foglalkozó szociáldemagógia számára viszont olykor az Amnesty International cseng értelmetlenül, sőt kellemetlenül.

Aligha véletlen, hogy a nagy diktatúrák mind szociális szinezetűek, illetve érzékenységűek – legalábbis névleg. A szociális helyzet mindig jó ürügynek bizonyult a politikailag értelmezett emberi jogok ellen fellépők számára – „Nálunk nincs munkanélküliség" – de hisz emlékszünk, s ugyanígy elmondható, hogy a direkt környezetvédelem is jó ürügy a bioszférikus jogok felvetése ellen küzdők számára.

Egy nem sarkított társadalomban persze mind az Amnesty International jellegű jogvédelmek, mind pedig a szociáldemokrata tipusú érzékenységnek megvan a maga helye, amiképp hatalmas hiba volna a majdani bírálók részéről, ha feltételeznék, hogy a bioszferikus jogvédelem kétségbe vonja, vagy lebecsüli a gyakorlati természet- és környezetvédelem erőfeszítéseit. Épp ellenkezőleg, fej-fej mellett akar haladni vele, s megtenni helyette azt, amit ő nem tehet meg, ha hitelképes akar maradni Rioszféra szemében, jelesül, amit ő nem tehet meg, hogy nem alkuszik. Ez pedig – mint kifejtettem – csak a megvalósíthatatlanság árán képviselhető.

Abban a tudatban kell tehát küzdeni a Humanoszféra és a Bioszféra ekvivalenciájáért, hogy az a köztük levő valós viszonyokra belátható történelmi időn belül nem transzportálható, amiképp ugyanebben a tudatban kell kiállnunk ember és ember egyenlőségéért is, nem lemondva persze a reményről, hogy mind az ember-ember közti esélyegyenlőség elve, mind pedig a Humanoszféra és Bioszféra közti ekvivalencia elve szívó vakuumhatásként előbb-utóbb befolyásolni fogja a szociális-ökológiai valóságot is.

A két szekularizált szféra korántsem szeparált, közöttük intenzív kölcsönhatás folyik, ám vigyázat: kölcsönhatni nem annyi, mint összekeveredni egymással. Kölcsönhatás csak távolságtartás mellett létezik. A kölcsönhatás előfeltétele az autonómia. A teljes elkeveredettség, ahol nincs kölcsönhatás – maga az entrópia, maga a hőhalál. Ezért aztán nem értek, nem érthetek egyet azokkal, akik szerint képtelenség a Bioszféra és a Humanoszféra közti határozott különbségtétel.

Ők arra hivatkoznak, hogy az ember úgymond a természet része. A hipotézis látszólag természet-

barát, valójában destruktív, s leginkább Iliescu azon kijelentéséhez hasonlítható, miszerint az erdélyi magyarság a románság része, ugyan minek is beszéljünk holmi autonómiáról? Legyenek „jogosultak" az egységes román nemzetállamon belül. Az embert a természet részének tekinteni annyi, mint közvetve egységes emberállamról beszélni, még akkor is, ha látszólag az ember a természet alcsoportja, s nem fordítva, ám az eredmény épp ellenkező, hisz a természetbe belemosott ember – a természet és az ember közti határok elmosása – gyakorlatilag a természetet fosztja meg jogai konkrét manifesztációjától és érvényesítésétől, azaz olyan emberállamhoz vezet, ahol a Bioszféra mégcsak autonóm sem lehet.

„...az ember úgymond a természet része. A hipotézis látszólag természetbarát, valójában destruktív."

Hadd közöljem akkor: a Bioszféra nem kér az egységes emberállamból. Autonóm akar lenni. Az autonómia a méltóság jogara, másképp tömegszállás volna a lakásunk, s világállam a házunk. Épp ez a szeparáció, mondhatnók épp ez a globális „többpártrendszer" az, ami a szociáldemagógia, a technokrácia, s az emberközpontú természetvédelem korifeusai számára oly kellemetlen, ha bejelentetik mint igény. Ők inkább szeretnek az összefüggésekre koncentrálni, mintha az összefüggések cáfolnák a jogos autonómiaigényt. Szeretik úgy föltüntetni, mintha a Bioszféra és Humanoszféra egyterűsége és egyidejűsége, a köztük lévő bonyolult sztochasztikus, kibernetikus, ökológiai és energiai kapcsolatok eleve lehetetlenné tennék, hogy distinkcionáljunk köztük.

De kérdem én, egyszerűbbek-e vajon ember és ember, cég és cég, állam és állam, nép és nép kapcsolatai? A társadalom ugyancsak komplex kapcsolatrendszerek által átszőtt, e kapcsolatrendszerek azonban inkább stimulálólag, semmint represszálólag hatnak a különböző jellegű – akár gazdasági, akár magán, akár államszintű – autonómiák és jogi személyek kibontakozására. A jogi személyek önmegvalósítása épp oly fontos, mint a személyek önmegvalósítása. A jogtalanság arról ismerszik meg, hogy inkonkrét, elkeni a határokat. Minél jogibb egy rendszer, annál erősebben distinkcionáltak benne a jogalanyok. Ha két nyelvjárás közti különbség elég egy jogos autonómiaigény manifesztációjához, akkor vajon nem abszurdum-e egy elegáns kézmozdulatttal elkenni az ember és a nem-ember közti alapvető határt? Ennek megkérdőjelezése egyidejűleg ember és természetellenes. A bioszféra elismerése, jogalanyként való elismerése annyi, mint egy diplomáciai kapcsolatfelvétel ember és a természet közt. Előbb utóbb amúgy is szervülni kéne egymásba a kettőnek. Ez hamis egységdeklarációkkal nem lehetséges.Ez csak a Föld újrafelosztásával lehetséges. Tárgyalópartnerek nélkül az úgynevezett közmegegyezések papírtigrisek maradnak. Illúzió a Bioszféráról megegyezni, a Bioszféra nélkül.

Eddig sorsot vetettünk a Bioszféra palástjára, ennyi történt és semmi más. Döntöttünk, hogy kié legyen. Ő tulajdon, de neki nem lehet tulajdona – ez pedig rabszolgaság – és ez történt Rioban. Így működik a Rioszféra. Rioban semmi jel nem vallott arra, hogy bárkik is ne antropogén célú „megújuló erőforrásnak" tekintették vola a Bioszférát. A biodiverzitás-egyezmény – aláírva és aláíratlanul egyképp – csak Rioszféra, avagy recept arra vonatkozólag, hogy miképp is sajátíthatjuk ki még ravaszabbul az evolúciót, a „genetikai erőforrásokat". Fölszólalhatott-e a Bioszféra Rioban? Nem. Akkor miről beszélünk, uraim? Addig ez Rioszféra, addig csak a dublőzök játszanak.

Van persze egy alapvető probléma: a Bioszféra nem tud emberül. Ilyen buta szegény. Sőt, a jog is ismeretlen fogalom előtte. Köp rá. Csak dallam és konzisztencia. Jogalanyként legföljebb az őt semmibevevő ember által volna megszemélyesíthető. Tudjuk tehát, hogy minek ne lássuk a Bioszférát – hisz nem tekinthetjük fentiek után természeti erőforrásnak, viszont még nem tudjuk minek látni – ráadásul láttatnunk is kéne. Miféle jogalany lehet a Bioszféra, ha emberileg cselekvőképtelen?

Mindenekelőtt a klasszikus állati jogoktól kell eltávolodnunk. Az állati jog nem más, mint pszeudo-humanista televény, koncentrikus körrendszer az antropo-centrumból kiindulva, kedvezményezettjei főképp az emberre – e legveszélyesebb kábítószerre rászoktatott – háziállatok, illetve a gerincesek. Fajunk a Nap itt változatlanul s valamely más faj minél kevésbé emberszabású, annál kevesebb sugárzás éri. Az egyedközpontú állatvédelem alapvetően a szenvedésre koncentrál, az ember által előidézett szenvedésre s mint ilyen, kétségkívül fontos láncszem a humanista hálóban, de épp ezért a Bioszféráról autentikus mondanivalója nem lehet, t.i. a Bioszféra egyfelől nem hierarchikus, baktérium, növény és főemlős egyenlő hangsúllyal munkál benne, másfelől pedig nem humanisztikus, olyannyira nem, hogy – mint fentebb írtam – a humanista, őz-párti szemléletmód érvényesítése a táplálékláncban katasztrófához vezet, elég csak a ragadozók nélküli magyar erdők helyzetére gondolni. Ha Rioszféra helyett Bioszféra a célunk, akkor még az állatvédelem átvitt értelmében sem ragaszkodhatunk az emberhez,

illetve a tudathoz – közvetve a fájdalomérzékeléshez – mint legitimáló okhoz, hanem végképp át kell lépnünk a saját árnyékunk fölött, – avagy fordítva járj, tovább érsz: nem önmagunkat kell keresni –
a fájdalomérző ideg-szálakat követve – elefántok, majmok és kutyák mélyén, hanem a Bioszférát kell, vagyis a teremtő öntudatlanságot kell megtalálnunk a társadalom mélyén.

Ez a teremtő öntudatlanság nem más, mint a kultúra – egy pszeudó- technikai létforma, mely teremtő, teremtett létére sem úgy alkotás, mint az Úr szerzői jogilag fémjelzett műve, a nagyvilág, másképp fogalmazva, bár műből áll, önmaga nem mű, s így nem is mesterséges, nem is művi, hanem szerves.

Az élő nyelvek az eszperantótól épp teremtetlenségükben különböznek. Sikerült találnunk tehát a humanoszférán belül egy fogalmat – a kultúra fogalmát – mely csak akkor él, ha nem jelenhet meg benne közvetlen hajtóerőként a szabad akarattal rendelkező teremtés, illetve maga a kreátor, tehát az emberi jogok legitimációjául szolgáló tudat.

A kollektív jungi tudatalatti által pániklégzéssel kilehelt archetípusok és Mickey-egér közt épp ez a különbség, a Mickey egérnek van Walt Disney-e, a totemnek nincs. Hangsúlyozandó, hogy bármely kultúránál az öntudatlanság, vagy az ismerethiány egyfajta speciális értékként tételeződik, a kultúra fényérzékeny dolog, főképp a népi, törzsi, s hiten alapuló kultúrák: ha beléjük világít a civilizáció jupiterlámpája, ha tudatosulnak, akkor egyben megsemmisülnek, de hisz erről szól a hamvasi aranykor-filozófia, erről Bartók életútja, s ez történik a természet meghódításakor is, sőt, a kvantummechanika koppenhágai megfigyelés interpretációja is ezt példázza: jelesül, hogy bizonyos érzékeny dolgok csak a jelenlét, a megfigyeltség hiányában elevenek, s keletkeznek – nincs parasztember, aki azt mondta volna, hogy „népművész vagyok", a nép hányta padlásra a rokkát, s a város gyűjtötte be, a gregorián énekek is a felejtés hajnalán jegyeztettek le, a rögzítés az elveszőt fixálja, s egyben kanonizálja, tudatosulni maga az abszolút lámpaláz, következésképp elmondható, hogy minden kultúra addig élő, amíg nincs tudatában magának, így a kultúra ápolása eleve csak jól gondozott – és eltakart – sír lehet.

Olyan ez, mint ahogy egyetlen kor sem tudta önmagáról, hogy régen van, s addig aktív, amíg ez tudomására nem jut – mondhatnók az idő mint folyamat az az információ, ami a kor tudomására hozza, hogy régen volt – rápillant, és múlttá temeti. Most kemény fontokért kel el egy-egy Beatles relikvia. Gondolta-e valaki is 1964-ben, hogy a Beatles régen van? A jelen tehát paradoxmód a tudatos, megfigyelőszerű jelenlét egyfajta hiánya, s időtől függetlenül az élő kultúra is önnön jelenlétét relatíve tagadva jelenvaló.

Az öntudat tehát olyan fény, melynek kikapcsolásával a Hamvas-féle álomfölötti éberséghez jutunk, mondhatnók – Lukács idefigyelhet – a társadalmi lét valós ontológiájához. Párhuzam a Bioszféra és a Humanoszféra közt ezen a síkon kínálkozik, a fordítva jársz, tovább érsz elve kezd világossá válni: ha társadalmunkban a teremtő öntudatlanság, tehát a kor – mint kultúrába öltözött eleven jelen – mert szerves, Bioszféraként hat, akkor a Bioszférában ható szerves öntudatlanság egyfajta kultúraként, kvázi az ember elvont jelenléteként tételezhető, másképp fogalmazva, ha mind a humán hordozóeszköz, mind pedig a nemhumán hordozóeszköz által megjelenített szerves, termékeny öntudatlanságról kiderül, hogy kultúra, akkor viszont, a kettő, épp a közös értékrend miatt egy közös jogrend ekvivalens jogalanya lehet.

A Bioszféra tehát kultúra, s a tettenérés éppúgy elbizonytalanítja és megállítja, mint ahogyan a „civilizálás" is az őserdőben egyszer s mindenkorra véget vet a zenének. Civilizáció és kultúra, Humanoszféra és Bioszféra különálló fogalmak, mindazonáltal belső elválasztású határral különülnek csak el, a határ nem térbeli, egymásba ágyazottságuk tumorszerűen totális, a distinkció mégsem hiábavaló, még akkor sem, ha a nyilvánvaló dolgok definitív megfogalmazása emberfölötti feladat.

Ilyen emberfölötti feladat tételesen definiálni a Bioszféra és a Humanoszféra, a Civilizáció és a Kultúra mibenlétét és különbségét. Mivel – mint említettem volt – mind az emberiség, s talán még Nietshe is az állat és az emberfölötti közt rekedt igazgyöngyzárvány, nem kísérleteztem a lehetetlennel, márcsak azért sem, mert közéleti pályafutásom során megtapasztaltam, hogy Paradigmából Paradigmába, Rioszférából Bioszférába érvek nem visznek, sőt, mondhatnók az erős definiciók épp irritálólag hatnak az átmászni akaróra, vagy átkívánkozóra, a nyílt rendszer viszont, mely a bizonytalanságnak kellő szabad lebegést nyújt, segíthet az átmászásban.

> „...minden kultúra addig élő, amíg nincs tudatában magának, így a kultúra ápolása eleve csak jól gondozott – és eltakart – sír lehet."

Létrafokok következnek tehát – hogy Jákoblajtorjáról, vagy béka-létráról van szó, ki-ki maga döntse el – és nem matematikai definíciók, vagy kibernetikai bűvészmutatványok. Én mindenesetre

– s ez megengedhető, – úgy látom, hogy a Kozmoszban két alapvető informatikai rendszer működik, a genetikai megalapozottságú Bioszféra és a nyelvi megalapozottságú Humanoszféra. A nyelv és a genetikai nyelv gerincére persze mindkét oldalról további járulékos elemek rakódnak; biológiai részről kaotikus, sztochasztikus, fizikai folyamatok, törvények, míg emberi részről a kifejezés és megnyilvánulás egyéb eszközei, a többi művészeti ág, s a technika. Ha mindkét szféra információáramlás, akkor persze adódik a jogos kérdés, hogy honnét a kiáltó különbség a kettő között? Ellentétben a Bioszféra és Humanoszféra, illetve Civilizáció és Kultúra közti finom és melamnómamód elmosott átmenetekkel, a genetikai és a humán nyelv közti alapvető különbség fölöttébb könnyen megragadható.

A genetikai nyelvnél t.i. a könyv és az olvasó egyazon személy, másképp fogalmazva, a rögzített információ, amikor látensből felfogottá lesz, vagyis egy gén aktivizálódik, akkor megtestesül, s ez a test gyakorlatilag maga az olvasó. Amikor egy teljes kromoszómaállomány leolvasásra kerül, akkor az Ige – ami ugye „Szót" jelent – valóban testté lesz. Olyan ez, mintha egy regény elolvasása közvetlenül azzá válna, ami történik benne. Effajta regények nyilván nincsenek, s itt ragadható meg az ember tragédiája – illetve a humán nyelv mássága is –, hogy az Ige, a Szó közvetlenül nem lehet testté, a rögzített információt tároló közeg – füzeteink, könyveink, videokazettáink, filmjeink – elkülönítve léteznek agyunktól, s testté válás a szó genetikai értelmében még akkor sem következik be, ha egy mérnöki terv, vagy egy filmforgatókönyv úgymond megvalósul, hisz mesterséges hajtószíjak tömege lép a Test és az Ige, a Szó és a Manifesztált közé. A genetikai nyelv olvasása fehérjeszintézis lévén létesülés, az emberi nyelv olvasása legföljebb befogadás. Innét az emberi világ bántó szervetlensége, s innét a folyamatos tudathasadottság, az anyag és az idea közt feszítő, Platón megénekelte ellentét, s ez az a tulajdonság, ami a kultúrjellegű emberi informatikát óhatatlanul civilizációra hajlamosítja. A természetes lény önmagában hordozza a természeti léthez szükséges létfeltételeinek javát, s információjának potenciális teljességét, míg az ember a társadalmi léthez szükséges információk magában hordozására képtelen.

A paradoxon onnét ered, hogy a legokosabb agy is butább a legbutább természetnél, vagyis nem ér föl a természet – mint abszolút népi gyógymód – ismeretéig. Szülni az az asszony is tud, aki sohase hallott az ösztrogénről, míg a természet – épp a tudás nemlétében – végtelen mennyiségű ismeretet birtokol s mint ilyen is – immár kozmikus entitásként – kultúraszerű, illetve jelenléttelenül jelenvaló.

Ha úgy vesszük, fura dolog, hogy a természetben – akár egy nagy hályogkovácsműhelyben – mindaz „magától" megy, aminek részleges feltárásához egyetemek százai, s kutatók tízezrei szükségesek. Az emberi genom feltérképezése történelmileg elérhető időn belül bekövetkezik, de nem lesz olyan biológus, aki fejből tudná. A civilizáció tehát paradoxmód az intelligencia hiánya, mert ha abszolút memóriánk volna, vagyis agyunk képesnek bizonyulna az ismeretek tárolására, akkor feltehetőleg mentesülnék a tárgyiasulás, tehát az inkubátor alól. Nagy mélységű információ viszont – jelen ismereteink szerint – csak műszerek által nyerhető, másképp fogalmazva az információhiány túlnövése a szájról szájra hagyomány mennyiségén közvetve összefügg azzal a ténnyel, hogy a természettörvény és az emberi gondolkodás stílusa alapvetően különbözik, beleélni magunkat a természettörvénybe nem lehet, a természetről metafizikai eszközökkel, vagy parapszichológiai transz útján csak töredékes ismeretek nyerhetők, de a műszeres ismeretszerzés spektrumából összeálló Puzzle sem magától értetődő egész. A felfogóképesség és a valóság közti kibékíthetetlen asszimetria az, amit civilizációként észlelünk, s a kettő közötti áram kisülésszerű tempóban nő.

A kultúra így mint a belátható és megélhető dolgok világa szükségképp emberszabású, míg a technika „embertelen" – amit akár úgy is érthetünk, hogy a Bioszféra primér technoszférája maga az Univerzum, az a szervetlen és az élet méreteihez gigantomániásnak tűnő tér, amibe beleszületett. Az Univerzum fizikai jellemzői – az antropikus elv ellenére, a közvetlen élmény szintjén – éppúgy kibékíthetetlen ellentétben állnak az élő anyag téridőbeni behatároltságával, amiképp a kultúra szerves lakályossága a technoszféra testidegen monstrumaival. S ha így tekintünk az Egészre, tehát feltételezzük, hogy a Bioszféra számára az élettelen világegyetem Technoszféraként tételezhető, akkor érthetőbbé vált a Kultúra és a Civilizáció közti viszony – s a kövek primér technoszférájából, vagyis Civilizációjából – avagy inkább annak katalizáló jelenlétében – kisarjadzó Bioszféra-kultúra, e nagy baktériumkultúra – de hisz így mondjuk, baktériumkultúra – majd az ebből kisarjadzó emberi kultúra és civilizáció egyetlen

„...úgy látom, hogy a Kozmoszban két alapvető informatikai rendszer működik, a genetikai megalapozottságú Bioszféra és a nyelvi megalapozottságú Humanoszféra."

összefüggő konglomerátumot alkot, ahol élő az élettelentől, civilizáció a kultúrától, Bioszféra a Humanoszférától nem szeparálható leárnyékolási jelleggel, mint ahogy a gravitáció sem leárnyékolható, tehát jelen vannak egymásban, de kölcsönhatási illetékességük okán, s részint térbelileg, részint minőségileg mégis autonómok. Mondhatni megnevezhetők, de nem jelölhetők meg, fogalmi entitások, mindazonáltal korántsem elvontak, csak épp átfedettek. Rioszférából Bioszféra felé haladva, s egy bioszferikus jogrend igényétől hajtva akaratlanul következett be az elmélyülés. Vezess hát, Lucifer – vagy Vergilius? – tovább. És pihegjünk egy kicsit, ha lejt az út. Avagy ballag már a vén diák – következő osztályba léphet.

Ez a következő osztály a Bioszféra mint kultúra konkrétabb jellegű meghatározása lesz. Milyen kultúra a Bioszféra? Olyan netalán, mint egy nagy, sokszólamú kultúrrovat, ahol a botsáska-avantgardtól a sztálin-barokk medvéig minden megtalálható, virágozzék száz szál virág? Nos, nem, a biológiai sokszínűség csupán látszólag rokonítható korunk művészeti leányvásárához, ahol ki-ki ízlése, s gusztusa szerint választhat magának stílusmenyasszonyt, a Bioszféra által artikulált rendszerek aktuálisan t.i. sohasem válogathatnak a stílusok közül. Egy pók nem mondhatja, hogy holnaptól fogva más típusú legyen a háló, s a jaguár sem léphet be a szőrmekereskedőhöz új pettyezetű bundáért. Etológiailag és genetikailag az aktuális Bioszféra elemei meglehetősen kötöttek, a lebegés – akár egy énekes madár saját zeneszerzői teljesítményéről, vagy épp fészeképítő művészetéről, akár pedig egy állat külalakjáról legyen szó – csekély. A hosszabb távú változások pedig, mikor új fajok keletkeznek, új etológiai programok rögzülnek, etológiai programok átíródnak, vagy külső kényszer eredményeként, vagy pedig spontán mutációk, kódexmásolói jellegű félreértések miatt következnek be, de sosem valamifajta autonóm, szabad választásból kifolyólag. A Bioszféra művészileg nem autonóm, s részei sem azok.

Látnunk kell, hogy a Bioszféra ember felé vezető útja, s a kultúrák emberen belül a nyugati típusú értékfelfogás felé vezető útja közt bizonyos analógia áll fönn, mert az ember által a Bioszféra, s az emberen belül pedig a nyugati értelmezésű autonómia felé tendáló kultúra egyaránt az etológiai, szociológiai szabadság növekedése felé mutat. E növekedés azonban kultúrspecifikus, és nem extrapolálható a kötöttebb szintekre: jelen és múlt egymás mellett él, a csimpánz végül is nem lett emberré, s Indiából sem lett Nyugat, bár mind az ember, mind a Nyugat a tendencia hatalmával uralkodik a vele valójában ekvivalensek fölött, tehát a természet és a törzsi-nép jellegű kultúrák fölött.

„...a biológiai sokszínűség csupán látszólag rokonítható korunk művészeti leányvásárához, ahol ki-ki ízlése, s gusztusa szerint választhat magának stílusmenyasszonyt"

Ha mindezek után megkérdezzük, hogy milyen kultúra a Bioszféra, akkor a válasz nyilvánvaló: semmiképp sem kultúrrovat, a Bioszféra inkább egy olyan ritualizált, törzsi kultúra, ahol a fontosabb rendszertani kategóriák jellemző archetípusokként, míg a fajok ezen archetípusok tájnyelvszerű cifrázataiként értelmezhetők.

A nagy kérdés persze az, hogy honnét erednek eme úgynevezett archetípusok. Jung szerint – aki akár Danikän egyik szellemi előfutára is lehetne bizonyos fokig – a földrajzilag izolált rokonszerű elemek – özönvízmítosz, stb. – a kollektív tudattalanból bukkannak elő, – a „mélységből kiáltok hozzád, Uram." Vajon nem nevezhető-e egy még mélyebb tudattalanból fölbuggyanó képnek a Rovar mint olyan? Elég belelapozni a középkori bestiáriumokba, vagy épp Dixon * Özönvíz utáni természetrajzába, hogy égnek álljon minden szál hajunk és rádöbbenjünk: a valóság a képzelettől csak a megvalósultság, s nem a valóságosság okán különbözik. Heidegger kérdése, hogy miért létezik inkább a valami, mint a semmi, az ördögi részletekben válik érdekfeszítővé és lebilincselővé, a manifeszt Bioszférával való találkozás pillanatában, amikor azt kérdezzük: nem lehet-e, hogy például a rinocérosz egy ismeretlen tudatalatti megtestesült istene, annál is inkább, hisz imént láthattuk; a genetikai információ manifesztációjakor az ige tényleg testté lesz.

De miért olyan testté, amit tapasztalunk? Senki sem tudja megmondani, hogy miért van rinocérosz és miért nincs minotaurusz, amiképp senki sem tudja, hogy az orángutánból miért nem lett ember, a gyíkból miért nem lett emlős és a vígan fickándozó baktériumokból miért nem váltak többsejtű állatok. Az egysejtű többsejtűvé, a hüllő emlőssé, vagy épp a „majom" emberré bolondulása épp oly rejtélyes, mint az onkogén folyamatok. Fogalmunk sincs, hogy mi mozgatja az evolúciót, a természetes szelekció t.i. csak azt szűri, ami mozog, de ontológiailag nem tudja indokolni, hogy miért épp azok mozognak, amik.

---

* Dougal Dixon: Az ember után (A jövő zoológiája) Park, Bp. 1991.

Miért áll huszonegy szelvényből egy rovar? Aligha valószínű, hogy a húsz, vagy huszonkét szelvényes rovarok kevésbé lettek volna életrevalóak, mint a huszonegy szelvényesek, annál is inkább, hisz az evolúció folyamán a szelvények egy része elcsökevényesedett. Ám honnét ez az archetípus: a huszonegy szelvény? S a mész miért épp csiga, kagyló és korall formába vázasodik, amikor elvileg sok más formáció is elképzelhető? Az, hogy a lét tengeréből az Evolúció, eme öreg halász miféle marlinokat merít ki hálójával, mindmáig rejtély. Az evolúció dinamikája – minden ellenkező hír ellenére – ma sokkalta érthetetlenebb, mint volt a mester, Darwin idején. Nincs olyan biológus, aki meg tudná jósolni, hogy merre halad az evolúció, amint hogy olyan történész sem akadt, aki 1979-ben megjósolta volna, hogy mit hoz 1989.

A biológia – akárcsak a történettudomány – utólagosan, antedatálva persze képes regisztrálni, ami történt, majd rendszerezni, s visszavezetni különböző vélt vagy valós erőkre, illetve leszármazási vonalakra, ám a természettudománynak van egy dodonai vonása: akkor mérvadó, ha prediktív – az evolúció, a történelem, s a világegyetem viszont egyszeri, s mint egyszeri, nem felel meg a tudományos kritériumoknak, hisz laboratóriumokban egyik sem előidézhető, nem lehet úgy univerzumot vagy evolúciót, vagy épp történelmet csinálni, mint ahogy a követ akárhányszor feldobhatjuk.

Amíg legalább egy másik élő bolygó biológiája, illetve – ha van neki – történelme nem válik ismertté előttünk, addig illúzió, sőt, sarlatanizmus társadalmi, vagy biológiai törvényszerűségekről beszélni. Ki tudja, hogy innen százezer fényévre vannak-e csigák, s huszonegyszelvényesek-e a rovarok? Törvényszerű-e, vagy véletlen-e a szarvas? És leásva a biokémiai alapokig: törvényszerű-e, vagy véletlen a nukleinsavak jobbcsavar, s az animosavak balcsavar-orientációja? Törvényszerű-e a genetikai kód, vagy innen százezer évre más bázistripletek felelnek meg ugyanazoknak az aminosavaknak? Lehet, hogy az itt tapasztalt egységes genetikai kód csak egy nyelv a sokféle lehetséges genetikai nyelv közül? A Földön található mitokondriumok kódrendszere például néhány helyütt eltér az univerzális kód-nyelvtől, mondhatnók akcentussal beszél. Kizárható-e elvileg egy alapvetően más jellegű élet lehetősége vagy fantáziánk csak az itt megismert keretek közt csaponghat? E kérdésekre ma csak spekulatív válasz adható. Kozmikus és univerzális magányunk ontológiailag tehát a tudományos módszer ellen dolgozik, ez az egy valami, ami tény és nem spekuláció. Következésképp az általunk tapasztalt evolúció nyugodtan tekinthető akár kultúrának, kollektív tudattalannak is, egy genetikai nyelvezetű kollektív gondolkodásnormának, s főbb alakjai e tudattalan archetípusainak.

A Bioszféra élő kultúra, élő nyelv, s épp élő volta a legerősebb érv az ellen, hogy a latinhoz hasonló rezervátumnak tekintsük, oda szorítsuk. A Bioszféra – tehát a Természet – kollektív kultúraként történő interpretálása választ ad a „mit védjünk" természetvédelmi ihletettségű kérdésére, s egyidejűleg leszámol azzal az innen-onnan visszaköszönő tévképzettel, miszerint az elpusztított fajok majd helyettesíthetők lesznek általunk.

Mit védjünk hát akkor? Nos, nem fajokat, mégcsak nem is élőhelyeket, hanem az evolúció immanens dinamikáját, azt az aktuálisan konstans, kronológiailag mindezáltal vektorszerű folyamatot, ahogyan az evolúció, vagyis a genetikai anyag spontán módon, emberi manipulációktól, szándékolt ráhatásoktól függetlenül gondolkodik. Ha viszont a védelem alanya és tárgya egy kollektív gondolkodásforma, akkor nyilván sajátmagunkkal nem helyettesíthető, mert a Bioszférához képest a Humanoszféra mint annak – a Bioszférának – egyetlen faja, szféra létére szubjektum csupán, avagy visszatérve a mű és a kultúra dichotómiájához, élő nyelvet, vagy törzsi kultúrát originális hitelességgel még egy géniusz sem teremthet, mert a hitelesség épp az öntudathiány adott szintjéből következik.

Hiába fedezzük fel tehát a genetikai nyelv összes csínját-bínját, ha egyszerűen nem juthat eszünkbe az, ami a Bioszférának – Evolúciónak – eszébe jut. Mi legföljebb szánalmas hangutánzók lehetünk, vagy dublőzök, akár a Rioszféra.

Az öko-faluba kiköltöző városi fiatalok sem lesznek anatómiailag s mentalitásban parasztttá. Minél totálisabbá válik a genetika fölötti uralom, minél inkább képesek leszünk egyfajta geno-art során infra-Boshokként genetikailag is megszoborni, létrehozni a bennünk lakó lényeket, szörnyeket, s minél messzebb haladunk a biotechnológia útján, annál inkább nyilvánvalóvá válik, hogy technikai ismeretekkel az orginalitás ama dimenziója, ami maga az evolúció, nem helyettesíthető. Nem gondolkodhat, s dönthet egyik nép a mások helyett, mi sem gondolkodhatunk illetve dönthetünk a Bioszféra helyett, s mivel ez nincs módunkban, jogalanyként kell integrálnunk a történelembe.

Ilyenkor persze felmerül a kérdés: ki beszéljen Bioszféra helyett? Ismét itt vagyunk annál a problémánál, hogy a Bioszféra közvetlenül nem tudhat szólni a saját érdekében, legföljebb egy emberi személy, vagy közösség által. A helyzet mégsem annyira abszurd, mint amilyennek tűnik, hisz önmaga permanens közvetlen képviseletére a „nép" sem képes. Ha megjelenhetne közvetlenül az istenadta nép, akkor nem kellene megjeleníteni szimulatíve a képviseleti demokrácia által. Bevett szokás, hogy valamely, önmagát közvetlenül manifesztálni képtelen közösség egy képviselő által képviseli önmagát. Lehet ez a képviselő parlamenti képviselő, de akár ombudsman is. Eddig tehát rendben is volnánk, csakhogy a Bioszféra

szavazóképtelen. Eldönthető-e, hogy melyik párt a Bioszféra autentikus ombudsmanja, képviselője?

A válasz egyszerűbb, semmint vélnék. Ha van politikai akarat, akkor igen. Ez a politikai akarat például az oneida indiánoknál egykor megvolt. Dave Foreman, az Eart First (Első a Föld) nevű mély-ökológiai természetvédő mozgalom egyik megalapítója idézte a történetet egy kerekasztalbeszélgetés alkalmával (USA, 1991, 72. Ember és természet. Kerekasztalbeszélgetés) s most én idézem őt: „A törzs egyszer talált magának egy új, szinte tökéletes helyet. Miután odaköltöztek, rájöttek, hogy a területen sok farkas él. Fontolóra vették, hogy kiirtják a farkasokat, de aztán arra gondoltak, miféle emberek volnának, ha megölnék őket. Ott maradtak a területen, de hogy a jövőben kezelni tudják a problémát, kijelöltek egy embert, aki a tanácskozásokon a „farkasok nevében szólt". Le kell küzdenünk önteltségünket és megtanulnunk a farkasok nevében szólni."

Erről van szó és nem többről. Az oneida indiánok, jó ezer éve a társadalmi fejlettség ama szintjén álltak, hogy eljutottak a bioszférikus ombudsmanig, a képviseleti demokrácia kozmikus fokáig, átlépték a humán fajhatárt, saját árnyékukat.

Miért voltak képesek erre? Miért volt meg bennük a komoly politikai akarat? Foreman találóan fogalmaz: „Hogy kezelni tudják a problémát." Számukra tehát egy másik faj – kvázi a Bioszféra, a Nem-Ember – jogos létigénye kezelendő probléma volt. Hangsúlyozom: a farkasok létigénye volt számukra probléma s nem létük, hisz ha akarták, kiirthatták volna őket. Itt ragadható meg a rioszferikus és a bioszferikus értékrend közti különbség. A rioszferikus értékrend számára a kezelendő problémák közvetve vagy közvetlenül mindig az emberi tevékenység illetve életmód valamely mellékhatásából eredeznek – akár a légszennyeződésről, akár a demográfiai robbanásról, vagy az erdőirtásról van szó – míg a bioszferikus értékrend számára épp ellenkezőleg: a Bioszféra által megtestesített érdekeltség tételeződik kezelendő problémaként. Soha nem hallottam, hogy egy mérnökcsoport például az építési terület flóráját és faunáját kezelendő problémaként élte volna meg. A bioszferikus realizmus e foka ismeretlen előttünk. Ami folyik, az puszta retorika és demagógia.

Nem ott a baj, hogy létünk kezelendő problémák forrása, hanem ott a fő baj, hogy nem vesszük problémaszámba azt, aminek probléma vagyunk, vagyis a természetet. A problémaszámba vétel egy dolog mikro-diplomáciai elismerése. Hogy valahol őserdő akar lenni, ez sohasem merült fel problémaként. Problémaként csak az merül fel, hogy miképpen ne legyen, vagyis hogy milyen eszközökkel és sebességgel likvidáljuk. A helyzet tehát fölöttébb ellentmondásos, hisz míg a pszeudo-technokrata, rioszferikus szemléletmód számára épp a civilizáció – tehát önmaga – jelenik meg problémaként, addig a természetközelibb, bioszferikus szemléletmód számára a természet a legfontosabb kezelendő probléma.

> „Hogy valahol őserdő akar lenni, ez sohasem merült fel problémaként."

A rioi konferenciára – jaguárbőrbe öltözve – eljött egy indián törzsfő, nagy felháborodást keltve persze a természetvédők között. Amikor közrefogták és elítélték ezért, ő így replikázott: „Maguk beszélnek, akik sohasem találkoztak jaguárral természetes körülmények között?" Isten őrizz, hogy a jaguárvadászat mellett voksoljak, de nem árt visszaemlékeznünk a természettől való atavisztikus, archaikus félelem korára, ami úgy is megfogalmazandó, hogy a természetbeni lét alapállapota a félelem. Szeretjük a természetet, persze – jó a rioi strand, míg van cápaháló. Szeretjük a természetet, míg nem vonatkozik ránk. Úgy szeretjük, mint fűtőtesten gubbasztva, bámulni a téli hóesést. Vagy mint polarizált üveg mögül, rejtett orcával szemlézni a New York-i keményfiúkat. Az alvilág így nézve kétségkívül érdekes. Éjfélkor szemtől szembe kevésbé. Pedig a természet emberevő tigris a természetére nézve. Nincs benne embervédelmi paragrafus. A természet korántsem „szép táj". A természetben való egyetlen autentikus részvételi forma, ha lánc-lánc eszterlánci láncszeméül kínálkozom én, személy szerint a táplálékláncnak, magyarán, ha bármikor fölfalhatnak, s nem autóból foto-szafari a helyzetem a Serengetiben.

Erre persze egyikünk sem hajlandó. Senki sem vágyódik azután, hogy bármikor megmarhassa a skorpió, bármikor elkaphassa valamelyik nagyragadozó, s gyógyíthatatlanul legyen beteg, ha jönnek a nagy fagyok, mint ahogy senki sem szeret éjfélkor Bronxban, vagy a Harlemben sétálni, ugyanemiatt. Másképp fogalmazva – mint már egyszer említettem: nem adatott meg nekünk az állati lét méltósága. Emberek vagyunk, ezért tehát számunkra nemcsak a másik érdekcsoport jelenik meg probléma gyanánt, mint a bioszférabeli természetes lények számára, hanem emberek lévén az egész Bioszféra a mi legalapvetőbb kérdésünk és problémánk, avagy: hogy a kecske is és a káposzta is, a farkas is és a bárány is megmaradjon.

Akkor, amikor a légszennyeződés, a demográfiai robbanás, az őserdőirtás problémaként merül föl, senkinek sem jut eszébe a legradikálisabb endlösung: likvidálni az embert, pedig az ember likvidálása kétségkívül megoldás volna fenti prob-

lémákra. A kezelhetőség viszont épp együttélést jelent. Együttélést a farkassal. Az oneida indiánok elzárkóztak az endlösung, a farkasok kiirtása elől, s képviselőjükül, gyámukul szegődve eljutottak a kozmikus modus vivendiig. Extra nonsens non est vita. Ők már tudták. Most rajtunk a sor.

El kell ismernünk, hogy a Bioszféra bizony kezelendő problémaként jelenik meg az életünkben. Az ember a Bioszféra problémája, az Ember problémája pedig a Bioszféra, s mindkettő a saját problémája is. Saját problémáinkat jól ismerjük. A Bioszféra problémáit kevésbé. A Bioszféra az emberi gazdasághoz képest kétségkívül tökéletes, mindazonáltal lehet, hogy vannak problémái, olyan problémái, melyekkel egyedül megbirkózni képtelen, s nekünk is vannak olyan problémáink, melyekkel egyedül megbirkózni képtelenek vagyunk, s nyilván mindkét szférának vannak olyan problémái, melyeket csak önmaga tud orvosolni.

A Bioszféra és az Ember közti ismerkedési bál még el sem kezdődött. Fogalmunk sincs a táncrendről és a zenéről, hisz leköt a saját bajunk. Pedig csak akkor nyithatunk, s válhatunk nyílttá a Bioszféra felé, ha létigényét elfogadjuk társadalmunk kezelendő problémájaként, sőt, feltételezzük, hogy neki is lehetnek problémái. Az ember ma probléma a Bioszféra számára, de nem biztos, hogy csak az ember az ő problémája. Ha t.i. a Bioszféra számára fajunk csak probléma volna, már rég megszabadult volna tőlünk. Az ember-ellenes természetvédelmi gondolkodás legnagyobb gátja épp a természet, ahonnét származunk. A Bioszféra – időben szemlélve az Evolúció – akarta az embert ám nem akarja, amit az ember akar.

Innét kell kiindulnunk. A látszólagos paradoxon megérthető, ha a gyermek-szülő viszonyra gondolunk. A szülő is gyermeket akar, akarja a gyermekét, ám szükségképp gyakorta nem akarja, amit gyermeke akar. Ez a nevelés. A szülő, aki „mindent hagy" -rossz szülő. Következésképp, ha a Bioszféra akarja az embert – s akarja, mert létrehozta – de nem akarja feltétlenül és minden esetben, amit az ember akar, akkor jó szülő. Az igazi emberszülő nem puszta önreprodukcióra, önismétlésre törekszik, hanem egy új, autonóm személyiség létrehozatalára. Felteszem, hogy a Bioszféra is mint emberszülő nem saját kópiáját kívánta létrehozni általunk, hanem egy autonóm „überlaffenlich", nietschei értelemben majomfölötti állapotot.

Ez az überaffenlich állapot biológiailag egy kollektív anti-taigetikus állapot lehet. Maga az Anti-Taigetosz. Ha mgfigyeljük, az evolúció lassú lépésekben az Anti-Taigetosz felé halad. Egy baktériumnál, ahol az osztódás és a halál pillanata azonos, még fel sem merül az, hogy létezhet előd és utód, s az utód élhet az előddel azonos időben, hisz az osztódott baktérium előde, a kiinduló sejt, egyedként megsemmisült, bár kontinuus módon informatikailag fennmaradt. Az ivaros szaporodásnál viszont, mely az egyből kettő helyett a kettőből, illetve két félből egy útját járja, már elképzelhető, hogy előd és utód azonos téridejűleg létezzék. Igaz, a baktérium-őshagyomány még hosszú ideig fennmarad – elég csak a lazacok, vagy a tiszavirágok shakespeare-i sorsára gondolnunk – de a trend az utód és előd, a szülő és a gyermek együttélési, életközösségi idejének növekedése felé mutat. Ez az életközösségi idő az embernél drámaian, tizenhat, tizennyolc évnyire tágult, ami úgy is megfogalmazható, hogy a szülő minimum ennyivel kell, hogy túlélje saját halálát, ha testileg s mentálisan késznek mondható gyermek a cél. Darwini kategóriákban gondolkodva, ahol életstratégiák szelekciójáról is szó van, azt mondhatjuk, hogy a kiszolgáltatott gyermek a szülő életesélyeit megnöveli. A szülő addig nem halhat meg a gyermek mellől, amíg szükség van rá. Ad abszurdum, egy soha fel nem növő gyermek, egy örök gyermek a szülő életesélyeit végtelenségig növeli, az örök gyerek a szülői halhatatlanság titkos kulcsa, mert múlhatatlanul szükség van rá.

Nincs kizárva, hogy a kollektív Bioszféra-Ember viszony épp ilyen viszony akar lenni, vagyis általunk a Bioszféra számára egy olyan kiszolgáltatottsági reláció jelent meg, ami halhatatlanná teszi. Eszerint a mi tehetetlen kiszolgáltatottságunkban rejlik a Bioszféra halhatatlanságának kulcsa. A Bioszféra mint kollektív tudattalan az ember által létrehozta saját felnőhetetlen gyermekét, az Anti-Taigetoszt, ami által örök időkig szükségessé válik. Az „überlaffenlich" együttélési ideje a szülővel a végtelenbe tendál, ami a majom és ember közti különbséget kollektíven, s az evolúció legbelsőbb dinamikájából merítve értelmezi.

A Bioszféra csak úgy élhet túl, ha egy örök gyermek fölött bábáskodik, s amiképp az Egyház a gyónási szentségben a bűnt egyben konzerválja is, a Bioszféra is egyfelől akarván az embert, ám nem akarva, amit az ember akar, konzerválja azt, amit nem akar, ha viszont ez a nem-akarás nem jelenne meg, tehát az ember megtérne, akkor maga a Bioszféra szükségtelenné válna.

> „Ha megfigyeljük, az evolúció lassú lépésekben az Anti-Taigetosz felé halad."

A nevelés mégsem értelmetlen, mert – akár minden erkölcsi fejlődés – exponenciálisan közelít a soha el nem ért tökéletesség felé. Eszerint az együttélés a legmélyebb ontológiai szinten valójában generációs együttélés, és a Bioszféra-Humano-

szféra-párbeszéd antitaigetikus szülő-gyermek viszony.

Ebből az ontológiából sarjadzva szellemileg nyilvánvaló, s kikövetkeztethető a huszadik századi farkasember, a bioszferikus ombudsman feladatköre is: nem akarni, amit az ember akar, a Bioszféra képviseletében, de az emberért.

E tétel – nem akarni, amit az ember akar – persze túl nyers és finomításra szorul. Sok mindent akarhat az ember, amihez a Bioszférának semmi köze sincs és tömérdek dolog van, ami a Bioszféra ellen hat fajunk által, mégsem állítható, hogy akarnánk. Egy viszont tény, az emberi lét alapvetően nem Bioszférában gondolkodik. A Bioszféra, s a természet t.i. nem valami távoli éghajlat, mint ahogy a természet sem az, ahová ki lehet menni. A Bioszféra s a vele egy Természet gyakorlatilag az az ökológiai „közegellenállás", mely meggátolja, hogy energiabefektetés nélkül éljünk emberül gazdaságilag, s mezőgazdaságilag.

Sokan kérdezték, miért is nem mentem el Amazóniába? Válaszom egyszerű: mert a Bioszféra nem egzotikum. A Bioszféra itt van körülöttünk. A Bioszféra az, amivé az általunk tett válni szeretne, illetve az, ami általunk nem tett. Plasztikusan fogalmazva a Margit-szigeti sétálóutakra hulló avar ősszel bioszféra, ha eltakarítjuk: az már civilizáció. Bioszféra a penészedő kódex: ha kiszárítjuk, az már civilizáció. Bioszféra a szeméttelepeken burjánzó gyom, s WC-ben hálót szövő pók, ez mind Bioszféra.

A Bioszféra emberi fogalmak szerint nem tiszta. Csakhogy aki kardot ránt, kard által vész el. Aki szennynek látja a természetet, az szenny által vész el. Most épp ez zajlik. Úgymond megtisztítottuk a terepet, leporoltuk a fehér foltok sarkait, s belefulladunk a mocsokba. Kiút a salakhegyek közül csak akkor lesz, ha megszólalhat a bioszferikus ombudsman, mint az emberben való relatív és állandó ellenérdekeltség „érted haragszom nem ellened" hangja.

Ez a hang egyidejűleg aktuális és feltételes módú. Aktuális, ha Amazóniáról van szó, feltételes módú, ha egy szántóföldről. Amazónia: vad, egy szántóföld elvadulna. A Bioszféra az az út, amivé egy táj ember nélkül válna: elvadulás. Ám aki a vadban durvát lát el fog vadulni maga is. Most épp ez zajlik. A vadság ellen kivívott szelídség ára a durvaság lett. Amíg nem szólalhat meg a bioszferikus ombudsman, addig durvaságra vagyunk kárhoztatva.

A bioszferikus ombudsman a történelmen belül megszemélyesített Emberszülő, aki mint szülő olyképp nem akarja, amit az ember akar, hogy föl sem merülhet részéről az ember nem akarása, mert épp a mi akaratunk ellenpontozása által lesz ő hasznunkra, ránk nevelő hatással, s válhat önmaga örök egészségére, azaz olyanná, aki kell valakinek.

Jogilag tehát a bioszferikus ombudsman látszólag egyszerű Bioszféra-képviselő, ontológiailag viszont ennél sokkalta több. Épp a bioszferikus ombudsman, s a hozzá kapcsolt antitaigetikus ontológia illetve mitológia által oldhatók fel az ember létéből és következményeiből, illetve a Bioszférára gyakorolt hatásából eredő paradoxonok. A Bioszféra, amit a huszadik századi farkasember képvisel, bár potenciálisan az, ami Ember nélküli volna, de aktuálisan mégsem az, hisz a Bioszféra ma már csak relatíve lehet transzhumanikus, mert az Ember mint robbanás hullámai a kölcsönhatások láncain keresztül DDT-szerűen a Bioszféra szinte minden pontjáig eljutottak. Az Ember által megfigyelt és megzavart Bioszféra egy olyan makro-kvantummechanikai állapot, mely nem mérhető az ember előttihez, új mértség, mérték és lépték lévén.

A cél tehát nem a mértség előtti állapot regenerációja, hanem egy, a Bioszféra által megfigyelt, s megzavart, mondhatnók visszamért makrokvantuum mechanikai állapot – avagy, költőien fogalmazva: a kölcsönös megméretettés. Ez fejezhető ki jogilag a Humanoszféra és a Bioszféra mint két kultúra ekvivalenciájaként. Egy olyan kommunikáció folyamán persze, ahol a párbeszéd egyben permanens mérés is, a mérési eredmények esetről esetre változnak. Ma például az ember előtti állapot sok helyütt csak a kialakult szekunder ökoszisztémák kiirtásával, vagy manipulációjával volna visszaállítható. A kerekasztalbeszélgetés, ahol Foreman a farkasembert felhozta, épp ilyen témákról szólt. Az ember által egyszer már megzavart Bioszféra t.i. magára hagyva néha olyan dolgokat csinál, melyek ellentmondanak a róla kialakult képnek, esetenként pl. a biológiai sokszínűség csökkenése felé halad, máskor betelepített fajok természetes szelekcióban elnyomnak őshonos fajokat. A kölcsönös mértségben eltűnik a természetes és nem természetes állapot közti abszolút különbségtétel lehetősége, mint ahogy arra sincs válasz, hogy a karbonkori üvegházhatás, vagy épp a tízezer évvel ezelőtti jégkorszak volt-e a Föld történetében úgymond természetes.

Ha nem ideális állapotok után áhítozunk tehát, hanem a Bioszféra és a Humanoszféra egymás mércéjéül szolgál, ama elv relatív figyelembevételével, hogy a Bioszféra akarta az embert, ám nem akarja, amit az ember kíván, akkor e kérdések anélkül lesznek megválaszolhatók, hogy volna egy univerzális elv, ami irányadó, mert az univerzális elv épp a két szféra közti aktív párbeszéd, s egy párbeszéd végeredménye – mint írtam – sohasem jósolható meg, ha a párbeszéd valóban nyitott, ugyanakkor a párbeszélők maguk mindig megjósolhatók. Az ember sohasem fog szívesen aludni egy keresztes pók hálójában, a természet pedig mindig meg fogja szőni a maga kis makacs keresztespókját az út fölött.

Sebeők János a fentebb publikált tanulmányhoz kapcsolódva előadást tart a Filozófia Vitakörben, melyre minden érdeklődőt szeretettel vár. Helyszín: MÁFI (Magyar Állami Földtani Intézet) 1442 Budapest, Stefánia út (volt Népstadion út) 14. Időpont: 1993. február 12. délután háromkor.

Mészöly Miklós

Négy zöld levél

Mióta ember az ember, eleve elrendelten dialógusban van a természettel. De becsületesebb, ha azt mondjuk, hogy erre az állat emlékezik jobban. Csodálatos intelligenciával van fogalma arról, hogy olyan szerves és élő szerkezet, amilyen a Föld: az ésszerű pusztulást igényli, és az ésszerű individualizmust. Másképp nincs fennmaradás. Az élet pedig iskolás egyszerűséggel nem egyéb, mint a terjeszkedés és önérvényesítés vaskövetkezetes korlátozottsága. Felülmúlhatatlan ereje a szabadság folyton újra teremtődő egyensúlyában van. Ezt nem kell bizonygatni; elég körülnézni, és állati intelligenciával utánagondolni annak, amit látunk. Mármint annak, amit az ember távollétében a természet mindennapos ünnepeként megrendez: a gyászt és a nászt. Ha jó szokásunk szerint antropomorfizálnám a természetet, mondhatnám, olyan ünnep ez, mintha egy koan bölcsességét kissé átírnám: két archaikus mosoly csattan össze benne. S ettől él. A Buddha szobrok nem sírnak – mosolyognak. Természetesen kiismerhetetlenül, de meglehetősen szívósan. S ebben kétségkívül van valami kínosan felsőbbrendű számunkra, valami minden győzelmet meghaladó győzelem. Az ember viszont természet-ellenesen szeretne győzni; nem minden alap nélkül. Rendelkezik valamivel, ami valóban kivételes: a corticális dominantiával; agyvelőnk kivételes növekedési képességével. A kozmogóniák, teológiák, filozófiák ezt a kiválasztottság jelének kénytelenek tekinteni; és következő lépésként ajándéknak is, mert a logika kényszerít rá, hogy következménynek fogja fel magát s nem oknak. Akkor pedig mindegy már – ami persze évmilliók színjátéka -, hogy Istent fedez-e fel és annak a nyomjelét magában; vagy modernül egy Fekete Lyukba söpri mindazt, amivel nem tud megbirkózni. Röviden azt gondolhatjuk, hogy helyzeti kényszer miatt a kompenzáció lesz az, amivel kivételességünket védelmezzük; s ez a kompenzáció szükségképpen természet-ellenes. És a legkevésbbé sem „zöld". Különböznünk kell, hogy emberinek érezhessük magunkat. Ám a keresztút is ez, ahonnét a zsákutcáink kiindulnak. Bábelt azért építünk, mert a természet nem épít Bábelt; vagy ha megkísérli, időben tesz róla – látván a szigorú kifejletet –, hogy a határok nyilvánvalóvá váljanak. Úgy tűnik, a végtelennek-határtalannak is megvan a maga regionális definicója; amihez épp azért tartja magát, hogy rendezett ön-többszörözésben, sorjázásban legyen az, ami. Galaktika csak többesszámban létezik, noha mindegyik regionális egyetlen. Nyilván a Föld is az. És épp ezért vagyunk zavarban: emberközpontúvá szeretnénk tenni valamit, ami galaktikusan elsőszemélyű és törvényű. Nietzsche újkori hidat kínál ehhez: az önmagában is elégséges emberi totalitás „übermensch"-víziójával; a vallások pedig a maguk egyedül egyetemes istenükkel, hídjaikkal és rítusaikkal. Ne legyen félreértés, itt most nem a hitünkkel gondolkodunk – a magukat többszörözö tények megérintésénél nem bátorkodunk mélyebbre. Csak addig és ahol még „zöldben" fogalmazza meg magát a világ. A transzcendens humuszát értem ezen; vagyis ahol még garantáltan személyesek vagyunk és lehetünk. Csakhogy mintha épp ezen a ponton veszítenénk el a mérték és belátás ösztökét – azaz, éppen a személyességünk az, ami mind kockázatosabban kompenzál. Egyrészt azért, mert elviselhetetlennek érezzük, hogy megszünjön; másrészt gyakorlatilag mégiscsak a remény mármár költői képzelődéseivel véljük tudni azt, amit nem tudunk: a személyesség önmegőrző feloldódását egy plurális egyetlen-személyességben. A Fekete Lyuk végpanorámájával a tudományos eszünk kínál meg; de a képzeletünk motorját még a haldoklásunk sem állítja le, sőt „olajozza". Az indián vadászmezőinél aligha lehet költőibben és „zöldebben" tudni arról, amiről garantáltan fogalmunk sincs; bár az élet túléléséről holtan is, a személyesség más kategóriájában. Persze kompenzálás ez is, csupán merőben más, mint amit az ideológiába-politikába átminősített kereszténységünk művel. Szent Ferenc bizonyára a ritka és legnagyobb keresztény indián volt, akit legszívesebben vitrinbe téve csodálunk. Annak az indiánnak a mása, aki bocsánatot kér az elterült vadtól, hogy meg kellett ölje, és áldozatot mutat be előtte. Ő még tud valamit a nem emberi személyességről is; s hogy képességeit ne csupán fék nélkül működtesse, hanem a törvények önkorlátozását abban a létezési „KRESZ"-ben is érvényesnek érezze,

Kisoroszióból

amiben ő kénytelen élni. E helyett mi, mai héroszok, hitetlenül is egy félreértett isten-modellről veszünk mintát s nem a természetről, amelynek legalább tapasztalhatóan a része vagyunk s nem léphetünk ki belőle, mint valamely religióból. És van természeti adó is, nemcsak egyházi! Magatartásunk azonban egyre inkább az imperialistáé a természettel szemben, nem a demokratáé. Szolidaritásunk csupán szlógen, ravaszabb mérgezés, elnapolás – riói fogadkozás-karnevál. Azt hiszem, Henry David Thoreau volt az első „zöld" ihletésű gondolkodó, aki közvetlen tapasztalatokat szűrt le a Walden c. élménybeszámolójában; s nem csupán íróasztali gondolat-párlatokat, mint Rousseau, melyek korszakosan kétes erjedések elindítói lettek. Thoreau írja egy helyen: „A természetet részben azért szeretem, mert nem ember." Nem reményvesztett szó ez nála, hanem egy kivételes jövőbelátónak herakleitosi aforizmája, figyelmeztetése: ki kell bontani, hogy korunk mind fenyegetőbb drámájával szembesüljünk. Thoreau a legkevésbbé sem ellensége a technikának, civilizációnak; s talán világos, hogy e sorok írója sem. Csupán helyét keresi és tudja a holnapra ítélt természetnek és embernek. S ha még nincs itt a holnap, legalább is költőien szólva, még nincs késő. Bizonyára nem véletlen, hogy éppen Thoreau nevéhez fűződik a „civil disobedience" – a polgári engedetlenség fogalma. „Zöld" filozófia és magatartás pedig ennek a felelősségteljes vállalása nélkül elképzelhetetlen. Ez pedig okosan ütemezett szelíd forradalom.

A következőkben néhány gyakorlatibb tükröt szeretnék tartani magunk elé, hogy miképpen nem élünk szimbiózisban a természettel, a Földdel. Olyan szolgálónak tekintve – akit vagy amelyet – felmondás nélkül elbocsáthatunk, ha nem a kedvünkre szolgál. Ami jószerivel még a Biblia üzenetét is önhitten félreérti.

Újabban sokat töprengek azon, miért igyekszem a természetet – amit az urbanitás és a technikai célszerűségek a maguk helyén szükségképpen természetidegenné formálnak – lehetőleg tiszteletben tartani, kerülni az emberközpontú erőszakot s keresni két autonómia között az egyensúlyt. Szerénytelenség nélkül gondolom, hogy ízlésem és törekvésem az életszerűből s nem valami eszméből, ideológiából kiindulóan demokratikus. Tán bizarul hangzik, de itt az egyetemes szabadság értelmezéséről van szó. S ebbe – akár esztétikai önzésből is – beleértem a fű-fa-virágot, állatokat-bogarakat is. Ki találhat ki szebbet, mint a piroshátú szöcske íves szökdelését a zöld fűben, (Ha nem vettük volna észre, a Mátrában is honos.) A gazdagságot kedvelem, ami önkéntes; a pluralizmust, amit nem eleve ízlés-idea nyirbál meg. Szemléltető példa lehet a tenyészet-barát angol és a kartezianus francia kert és park különbsége. Az ilyen különbségek – úgy tűnik -nemcsak az ember-természet viszonyra korlátozódnak, hanem a társas-társadalmi, következésképp a művészetek, politikák szövetére is. Eljátszhatunk a tetszetős Shakespeare-Racine sarkítással; vagy azzal, ahogy Burke töpreng a francia forradalom filozófiai tézisein és gyakorlatán. Egy angol park és kert magángondolatai legalábbis kalkulálhatók egy versailles-i kert és park feddhetetlen logikájáról, geometriájáról. De mi is következnék ebből? Semmiképp sem az, hogy valamelyik ízlést és mentalitást véljük minden szempont optimális foglalatának. Esetünkben itt az a döntő, mikor és mi módon sérül ember és természet életegyensúlya. A túlhajtásoknak ez a kritikus zónája. A természet ember nélküli rendjét joggal nevezhetjük a mi nyelvünkön dzsungelnak, káosznak, anarchiának s védhetjük, mint rezervátumot – legfeljebb hatalmas fejlődés és figyelmeztető hanyatlás, hogy védeni kell. Ahol azonban jelen vagyunk és élünk, ott más e viszony kódexe. Izlésünk, mentalitásunk természetes jogon érvényesül a kritikus határig – de ami túl van rajta, azt az ökológiai programnak kellene törvényerejűen szankcionálni, mint a lopást, gyilkosságot; s nem gumi-előírásokkal dorgálni,

vagy kifizetődőnek meghagyni a pénzbüntetést. A zöld filozófiának ez az egyetlen totalitárius pontja és szigora, bocsánatosan, miután a totálisan vett glóbus valamennyi élőlényének életegyensúlya érdekében lép fel, vagyis ennek figyelembevétele nélkül nem üldöz fajt és fajtákat, a természet egészének semmilyen régióját, szívesen mondanám: országát. Igyekszik állati intelligenciával alkalmazni a maga politológiáját. Nos, ettől egyelőre elég messze esünk. Más viszont a helyzet a kritikus zónán innen. Itt elsősorban nem a természet a veszélyeztetett, hanem a bonyolult módon mi magunk, a reflexháztartásunk, egyénileg és társadalmilag. Gyakorlati kisvilágunk építése, kialakítása során ugyanis – szorosan véve a mi kertünk, házunk és környéke tartoznék ide- kritikus irányba nevelhetjük (vagy hagyhatjuk nevelődni) mentalitásunkat. Mentségünk az szokott lenni, hogy az ízlés autonóm, más magánjogába ne avatkozzunk. Csupán nem lesz véletlen, ha magánjogi reflexeink mérlegelés nélkül jelennek meg a kritikus zónában is. Aki lakásában csillogó rendet tart, de ajtaja előtt a közös térben már nyugodtan szemetel vagy zúz, nagyobb valószínűséggel szórja szét a mérgező anyagot az erdőn, bárhol. A példák végtelenek. Banális evidencia: a lavina nem lavinából születik eleve, hanem hógolyóból. Még rontottabb a mi helyzetünk. Tartós ideológiai szoktatást, nevelést kaptunk, hogy ellenségben gondolkodjunk; vagy legújabban (lidérces törzsi furorral) „nem eléggé igazi" magyarokban, sőt, keresztény pátosszal „Luciferekben". Kik legalább is lenézendők – vagy megbénítandók. Ugyanígy minősíthetünk egy természeti környezetet, játékteret is ellenségesnek, ízlésünknek és mentalitásunknak nem megfelelőnek. Csoda, ha reflexeink más területen se lesznek mások? Egyszóval alapvetően arról van szó, hogy a natura kicserélhetetlen partnerünk, nem helótánk; melynek nélkülözhetetlen szavazata kell legyen a döntéseinkben, ha az uralmat nem diktátumként fogalmazzuk meg, hanem az életegyensúly szellemében. Nem időszerűtlen hasonlattal: ahogy egy állampolgárnak joga van individuálisan élni egy szisztémában, melyet azonban mégsem határozhat meg az absztrakt individuális jog, hanem a kölcsönös adottságok homeoaestazisa: a személytelenített szolidaritás és belátás. Ugyanis van tudományunk hozzá, hogy a naturával megértsük egymást, nyelvét lefordítsuk a magunk grammatikájára. Vagyis a kemény, de előrelátó demokratikusságra nem annyira az ösztöneink és logikánk taníthatnak meg jobban (hisz az ellenkezőjére ugyanúgy tanítanak), hanem a természet. A megbízható lefordításhoz valójában az ismeretlen Csóti Külüs bácsik értenek, például, akik biztosan jósolják meg, hogy szomszédjuk – aki a saját területén a maga mentalitása szerint erőszakolja (erős vegyszerekkel is) a környezetidegen angol pázsitot – az esők természetes fizikája szerint a lejtő alján fogja pár év múlva halálra ítélni az ott pompázó diófát; a kedves jószomszédja földjén. Mivel ősi egyszerűséggel minden összefügg. Kicsi ügy, ami nyilván innét van még a kritikus zónán. Az ártalom egyelőre még nem eszkalációs méretű, csak a közvetlen környezet életegyensúlya látja kárát; s talán hozzátehetjük, az egymás mellett élés pragrafusokkal aligha szabályozható kultúráltsága. Ízlés és mentalitás – említettük többször is. Meggyőződésem, hogy többről van szó, mint egyéni életstílusok jogos szabadságáról. Pszichológiai következményekről is, mert nem mindegy, hogy reflexeink milyen irányba iskolázódnak. Az életbarát-civilizáció és technika modort is jelent; mint ahogy a demokráciát és pluralizmust is az teszi emberivé s nem mechanikus működéssé. Vagy talán bizonyítható volna, hogy a pusztán önérvényesítő reflexeink nem befolyásolják kockázatosan a világ tervezőasztalainak fizetett megszállottjait, s nem ugyanazt teszik-e nagyban, mint egyébként kicsiben – s persze, páratlan erudicióval? Hisz a corticalis dominantia valóban csodákra képes. Földünk azonban nem Disney-Land. Minden líra nélkül anyaföld; egyszerűen kijár neki a szülőnek járó tisztelet.

Erről lenne szó a következő levélben; a tiszteletről, modorról, az ízlés mindennapos bicsaklásairól; és a szerző néhány elfogultságáról.



Azt gondolom, az ízlés és modor megnyugtatóan nem meghatározható. A nehézség abban van, hogy jó és rossz változatáról beszélünk: vagyis eleve értékelünk s ennek mindig megvan a kockázata. Az igazságosság mintha mást kedvelne. Annyi tán mégis mondható, hogy a maga helyén semmi sem ízléstelen és modortalan. Persze, mit értsünk azon, hogy a „maga helyén". A vécékagyló, ahová Duchamp helyezte, hibátlanul a helyén van. A fekália a trágyadombon igen, a zsúrasztalon nem. A dolgoknak tehát – mégha titokzatosan s ellentmondásosan is – van „maguk helye". A kultúrák e titok tudói, különösebb deklaráció nélkül; ám hasonló evidenciával a természet is. A kultúrák egésze nem másképp egész, mint a természet: mindegyik organikus mű-egész. Azaz, harmóniával rendelkeznek, amit bármilyen működés önmagából merít. A működés a létezés mimikája; ami mozdulatlan, annak nem harmóniája van, hanem állapota. Talán ezzel a felismeréssel kellene minden harmónia működéséhez viszonyulnunk, hogy a sajátunk is optimálisan működhessen. Ez a gondolat kissé lágynak tűnhet a cselekvés alkati dinamizmusához képest; kérdés csupán, mi biztosít nagyobb érdemi és távlati esélyt az önkifejező s megőrző működésnek. Vehetem úgy, hogy ez dilemma – s vagy az önérvényesítést helyezem előtérbe, vagy előrelátással kalkulálok.

Magyarán, viselkedem. A természettel szemben is. Jómagam önző elfogultsággal voksolok a harmónia mundi mellett, lévén fölöttébb jártas a háborús működésekben. Szenvedélyesen vadásztam, de emlékezetesen emlékszem, hogy a frontról hazatérve az első lesen nem tudtam elhúzni a ravaszt. Azóta nem vadászom, bár változatlanul királyi szenvedélynek tartom, ha ismeri az ökológiai féket. S mindjárt itt szeretnék szót ejteni arról, mennyire döntő a gyermekkor, mikor tanulni kezdjük a kor kihívásait elfogadni s feldolgozni. Tolnában nőttem fel, közel a gemenci rezervátumhoz, s barátom volt egy öreg erdész, aki az erdő, folyó, rét és az ég jelzéseit jobban ismerte, mint az amatőr rádiós az éter hangvilágát. Tanítvánnyá kellett lennem a magam módján. Elhatározó élmény volt az az erdei barangolás – hat éves lehettem – mikor egy apró tisztáson egyetlen pazarlón nyíló virágot láttam meg. Feszített gondolkodással sikerült világossá tenni magamban, hogy ez a virág titokban van, felnő és elhervad – s minderről csak én fogok tudni, én láttam, senki más. Olyan volt ez, mint valami beavatás. Lehet, azóta tartózkodom attól, hogy fontos tét nélkül bármibe beavatkozzam; viszont könyörtelenül szeretek figyelni, végiggondolni. Ezért vélem úgy, hogy nem lehet elég korán élménnyé segíteni a zöld gondolkodást; sőt, a pedagógia része kellene legyen. Korunk kihívása ugyanis épp ellentétes, jelenidőbe beleragadt modernizmus, hivalkodóan konzervatív. A futorológia izmusa zöld. Pionírjai nem a Brooklyn-i tízévesek (ott hallottam róluk), kiknek a lába alatt szinte nem volt még föld, csak aszfalt. – Mai levelemet két magánriporttal fejezném be; régi jegyzet, de sajnos, nem eléggé poros. Hetek óta nem jártam a szigetbelsőben. Rohamoznak a szúnyogok, kik szintén a világos rejtélyek közé tartoznak. Mikor jutnak vérhez? – ritkán és kevesen. Elhullanak nélküle, pedig létszükségleti csemegéjük; ha meg hozzájutnak, abba döglenek bele. Ámulok a renden és rendetlenségen. Fölkanyarodom az erdőbe, virítanak az őszi kikericsek (colchicum!) – s a villámgyorsan memorizált nevétől kissé visszanyerem az önbizalmamat: tán még nem vagyok magyar Brooklyn-i... Visszaereszkedem, s most döbbenek rá, hogy egész vikend-település alakult ki alig egy év alatt. A vécét kitelepítik maguk mögé az erdőbe (ami egyébként közerdő), az ösvények büszkén odavezetnek: csodás az ülőkékről a kilátás, erdei trónszék, merengő, a kreol papírpamacsokat bátran elfújhatja a szél. Távolabb kisebb faház, kertjét kórházi vaságyak fej és lábrésze keríti körbe; s ez csakugyan eredeti. Odébb autóbuszból átalakított ház; de ez elcsépelt. Előtte kék rácsokból roncskerítés, ám középütt szépcirádás, vaskos kapu. Nem nyílik, csupán szimbólum, mint a kerítés. Még távolabb a régi csordáskút, maszek telkén áll, körbekerítve, színes nylongirlandokkal díszítve – műemlék? S maga a telep: egy majdani ízlés-skanzen? Majd váratlan fináléként hebehurgya fészer, olajoshordók halmaza, a kopár föld csillog és fekete körülötte. Még egy faragott kereszt is van a fészer falán. Bizáncias kereszt. Ámen – mondom magamban, mikor tovább megyek. Azt hiszem, ez a pár sor ad ízelítőt abból, amiről eddig is szó volt; s nem éppen örvendetesen. A másik jegyzet a magam egy régi-alkalmi szereplését rögzíti. Filozófiáját ma sem tagadom meg, de az érvelés nonsalanszát tán mégse tenném tantárggyá. A téma tehát egy elhanyagolt gazdasági udvar kicsinosítása. Nyáron itt maradok, itt szeretnék dolgozni. Az udvar hátsó fele tele értelmetlen kőrakással, söderkupacokkal, évek óta rothadó farakással. Fedetlen szeméthalmok, düledező ólak, gödrök, céltalan vastárgyak. Valakinek fontosak voltak s ma már nem azok. Úgy teszek én is, hogy utánam aztán az özönvíz; s kitalálom a burján apoteozisát. A takarás, a befedés művészetét. Csak kis földrészeket gyomlálok ki, ahová tököt, futókát, stb. ültetek. Bármi jó, ami gyorsan színfalat emel. Ami pusztulni indult, pusztulhat tovább. Frivol esztétikai érzékenységgel munkálkodom, hogy a dzsungelnek helyet adjak egy nyárra. Addig csodás lesz a szabadjára engedett burjánzás; az ősz már úgyse nekem „exhibicionálja" a kóró-zsigereit. Mint a szerelmekbe befektetett célszerű hazugság és látszat – aztán halk tovább lépés. Ó, élet, zölddel, futókkal magasba kapaszkodó koporsó! Alig várom, hogy elakadjak az írással s mehessek a hátsóudvarba. Még soha nem szemléltem annyi aggódó érdeklődéssel a gyomok munkáját. – Hozzátartozik az igazsághoz, hogy ahonnét ma írom ezeket a leveleket, már más beszámolót igényelne. A filozófia maradt, de hozzáigazítva, fésülve a természet autonóm esztétikájához – és érdekéhez. S persze, a magaméhoz. Egyszóval – megpróbálom kitalálni a kompromisszum művészetét. Ami korántsem hazugság vagy látszat.

Némi vitám volt magammal, hogy mi álljon az utolsó levélben. Főképp azért, mert a zöld szemlélet és filozófia csalókán divatos manapság, divatos manipulálni, s teszik mind gyakrabban azok, akiknek más az érdekük, másban van a hasznuk. Érdekük, hogy ők legyenek a leghangosabb szóvivői valaminek, amit suba alatt vakvágányra szeretnének átkormányozni. Léggyel ütni agyon a legyet. Az olcsó s demagóg politika jólismert metodikája ez. Az ellendrukk érthető; hisz a zöld filozófia valójában egy kor logikáját, mentalitását kérdőjelezi meg – s szó szerint gyökeresebb és racionálisabb forradalmisággal, mint a marxizmus-kommunizmus kolosszális vallás-paródiája, fundamentalista öngól-

ja. Miből csak szédülten lehetett és lehet áttántorogni egy szükségképpeni vakuumba, hit-hiányba, idejétmúlt nosztalgiákba. Például házi diagnózisunk lehet, hogy nagyszabású Turulmadár isten-keze készül áldást osztani fölöttünk – miközben gonddal feledkezünk meg helyzetünk s nem utolsó sorban a méretarányaink vészjeleiről. A hibás fesztávolság minden statikát felborít. Széchenyi szavával: nem mindegy, hogy csészébe csöppentünk-e tintát vagy egy dézsába. Ha Szegeden tüsszent valaki nálunk, Sopron is veszélyeztetett. Nem engedhetünk meg magunknak olyan hibás lépést, mint egy Szibéria vagy Kína; a mérgezés és üzemzavar itt jóval előbb jelentkezik. S ez inkább létkérdésünk, mint a pünkösdi sikerek és Patyomkin-mutatók politikai showja. A méreteknek is van hiperracionális mágiája; s ezt nem helyettesíthetjük sem Vereckével, sem idealizált Európával fémjelzett újdondász mítosszal. Reális mítoszaink határát a mindenkori, a fejlődésváltozás fázisaihoz bilincselt adottságaink szabhatják meg. S ezek önként kínálják a zöld logikát. A technikában, civilizációban épp az a nagyszerű – de csak ha akarjuk – hogy nem uniformis, diktátum, hanem szabad alkalmazás, pontosabban: szükségletekhez, adottságokhoz hozzá-alkalmazható – lehetőség. S mi még mindig kapujában vagyunk annak, hogy ne majmoljunk, hanem holnapi modellé váljunk. Politikánk messzemenően nem ezt teszi. Agresszívan álmodik egy eklektikusan összehabart múltat, s ehhez válogatja össze a fejlett világ-ajánlat fűszereit, adalékanyagait; és korántsem a kemény realitás távlatos receptjeihez. Hogy a hozzá-alkalmazásban mennyi „zöld" lehetőség rejlik, egy évtizeddel ezelőtti angol tudományos vállalkozást említek: kutatni új működési formákat, új tárgyi-gépi megoldásokat, eszközöket, melyek az elmaradt régiókat segítenék hozzá a magas szinten erőt kímélő, foglalkozást biztosító, tradíciókat nem gyökerestől elpusztító technikákhoz. Ami a fejlett régiók számára is megfontolandó fejlesztési szempontokat adhat. A gondolatot, vállalkozást, minden jel tanúsága szerint, elsöpörte a parttalan lehetőségek víziója. Bár még odébb lesz, mikor milliókat tervezhetünk az űrbe telepíteni; s még jónéhány nemzedék fog áldozatul esni a parttalanság versenyének. Nem beszélve pszichés minőségünk nem kiszámítható meglepetéseiről. Bár félő, hogy a szívósan közeli neandervölgyi minták tökéletesítése lesz csábítóbb s nem a cseréjük.

Azt hiszem, illő tiszteletadás volna e levelek zárszavaként Henry David Thoreau feljegyzéseiből idézni. Mintegy emlékeztetve rá, hogy az általa először megsejdített forradalom azért is zöld, mert eleve elutasít minden erőszakot; viszont annál radikálisabban igényli az egyéni cselekvést (és nem csupán meditációt!) – avagy nem-cselekvést. A zöld engedetlenség (akár polgári, akár természetjogon pusztán emberi) – a maga helyén a morál és felelősségtudat legholnapibb gesztusa. Nem alábbvaló a cselekvésnél; és kertelés nélkül földbarát.

Mikor azt írja Thoreau, hogy „éppúgy szeretem a vadságot, mint a jóságot", nem csupán őszinte, de közelebb áll Jób Istenének vivisectiós megértéséhez, mint sokan, akik filantróp kegyességgel érteni vélik. Egyszerűen természetes, mint ahogy feltehetően egy isten is az. Az állatvilággal úgy vállal közösséget, hogy egyetemlegesen partnerré emeli őket: „Bizonyos tekintetben minden állat teherhordó állat – írja. Arra termett, hogy gondolataink egy részét hordozza." A darwinizmus általános helyzetjelentését pátosz nélkül lelkiekben fogalmazza meg: „Egész életünk elképesztően morális. Soha, egy pillanatig sincs fegyverszünet erény és bűn között." Viszont mégse szeretne azok közé tartozni, „akik vaktában a vakolt lécezésbe verik be a szöget... Minden egyes szeg, amit beverünk, legyen egy új szegecs a Világegyetem gépezetében." Higgadt ítélete van az öncélú termelékenységről, piacról: „Fölösleges pénzen csak fölösleges holmit vásárolhatunk." Bizar anekdotái is filozófikusan reálisak, mint a munka anyagszagú alapvetése, ami lehetővé teszi a bármilyen eszmélődést, absztrakciót. Az üstfoltozótól az akasztófa alatt megkérdezik, van-e még mondanivalója. Azt feleli," Mondják meg a szabóknak, ne felejtsenek el bogot kötni a cérnára, mielőtt varrni kezdenek." És Thoreau hozzáfűzi: „Társának imája feledésbe merült." Másutt így kérdez: „Az élő kutya többet ér, mint egy halott oroszlán. Akasszuk fel magunkat, mert a pigmeusok fajtájához tartozunk? Ne igyekezzünk inkább a pigmeusok közt legnagyobbak lenni?" Vagy az iróniája, az sem akármilyen: "Anglia olyan szívósan törekszik a burgonyavész kiirtására: vajon nem akadna valaki, aki a sokkal elterjedtebb és végzetes elmevész kiirtására vállalkoznék?" Saját természetbe vonulásáról pedig így vall: „Az ilyen ember egyet-mást maga mögött hagy, átlép egy láthatatlan határon; új, egyetemes, szabadabb törvények jutnak uralomra körülötte s benne, vagy a régi törvények terjednek ki és nyernek kedvezőbb, liberálisabb magyarázatot s így a felsőbbrendű lények szabadságával élhet. Minél jobban leegyszerűsíti az életét, annál kevésbé bonyolultnak fogja látni a világegyetem törvényeit is, a magány nem lesz magány, a szegénység szegénység, sem a gyengeség gyengeség." De ő, a föld szerelmese, mégsem lesz a romantikusa, tudja az értékrendet:"... vannak, akik hazafias érzésektől hevülnek, önmagukat semmire sem becsülik, s így a nagyobbat feláldozzák a kisebbnek. Szeretik a földet, de nem törődnek a szellemmel, mely életet lehelhet porhüvelyükbe. A hazafiasság a bogaruk." S gyilkosan teszi hozzá: „Csak a legyőzöttek és szökevények mennek háborúba, a gyávák, akik megfutamodnak és jelentkeznek katonának." Végül minden talmi hódítás kritikájaként írja ezt: „Nem érdemes körülhajózni a földet, hogy megszámláljuk a macskákat Zanzibárban." Fájdalmasabban kor- és időszerűbb idézettel nem is zárhatnám ezt az utolsó levelet. Zöld szolidaritásban a világ számlálatlan macskáival.

(Elhangzott a Szabad Európa Rádióban)



A KÖZELSÉGBEN FÖLOLVADÓ TEST

Tolnay Imre képeiről

A fiatal művész, aki ötödik éve tanul-dolgozik a Képzőművészeti Főiskolán, finom letisztulás előtt áll. Őrzi régebbi témáit az emberi test sokértelműséget rejtő részleteiben, de egyre inkább ráérez az Arc kozmikus mélységeire, a Szem és az örök látás kikerülhetetlen viszonyára, vagy a Kézben sűrűsödő átalakító erő háttérsugárzására.

Tolnay Imre litográfiáinak fő módszere a ráközelítés, illetve a szubjektív közelbe férkőzés. A Test olyan tájékaira hív meg minket, ahol például a tenyér mély verőerei és idegei a metavilág erővonalaival esnek egybe. A tekintetet azonban nem kényszeríti a kompozíció sugallata, sodrása a megjelölt útra. Időzhet a szemlélő a részletek finoman áttűnő vonulatain, s tudatosan vagy ösztönösen képessé válik az egymásra rakódó jelentések együttszemlélésére.

Az Ember az Univerzum modellje. Az Arcban a világegyetem végtelenül ésszerű elrendezése,a Kézben a változtathatóság lehetősége, a Szemben a sugallat jelképei rejlenek. Nem kell mesterséges szimbólumokat kreálnunk. Élő sokértelműség nő körülöttünk: gondolkodásunk az élet liturgiája. Tolnay Imre kitűnően veszi észre, hogy a kisavazott kőfelület nemcsak érdekes litográfiai texturát teremt, hanem átmenekíti képei hangulatába az időt, az elmúlást is.

Evvel elérkeztünk a művész másik fontos szellemterületéhez: a mikropillanatok rögzítéséhez. Rövid sorozatokban, triptichonokban mutatja meg a szinte észrevehetetlen változások stációit. Olyan látvány szemtanúi lehetünk – absztrakt folyamaton keresztül –, mely felhívja figyelmünket a Rezdülés fontosságára, ami lehet megérzés, égi áttűnés vagy élő földi burok megpattanása.

Ez a témaválasztás feltétlen sok lehetőséget tartalmaz még, s talán a technikai sokrétűség irányába is terelheti Tolnay Imrét.

Mi az, ami összefogja a művész valamennyi alkotását a stílusjegyeken kívül? A holisztikus koncepció. A szokatlan közelségbe hozott képek transzformációi már az Egészről beszélnek, az Egyről. Ilyen értelemben a Tolnay-művek líraisága is a végső dolgokkal való szembesítésből alakul ki.

STANCZIK ERVIN

Tibor! Figyelj. A berlini Faldöntés és a két német állam egyesülése között 1990 márciusában közvéleménykutatók kérdezték a még NDK polgáraitól: németnek vallják-e magukat előbb vagy az NDK polgárainak. 57%-os többség válasza szólt úgy akkor, hogy németnek. 1990 júniusában megismételték a kérdést. Az előbb-németek aránya addigra 66%-osra nőtt. Csakhogy! Az idén júniusban az Öt Új Tartomány lakosságának csupán 42%-a vallja magát németnek elsősorban. 51%-uk két évvel az NDK bukása után határozottan állítja, hogy az NDK polgára inkább. Járj utána, jó? Főszerkesztőd

Bartos Tibor

MÉG

A rajzszög alatt nem találtam ezermárkást, hát nem lódulhattam nyomban. Várnom kellett, hogy Antonio, erfurti barátom és tanítványom jön és elvisz vadonatúj BMW-jén. De ez az út nem jött össze. A vadonatúj BMW-t, alig állt meg a házam előtt, alig rakodta ki Antonio a farából könyv- és ital-ajándékait, máris ellopták. Bámultam ablakomból a hűlt helyét, majd szóltam a lefekvéshez készülődő Antonionak, és mentünk, nem Németországba, hanem a rendőrségre.

Tolmácsolás közben én lettem a kár gazdája. A hű fordító mindig így jár. Én habogtam, én vakaróztam, hogy kettőre zártam-e a kocsi ajtaját, és én lettem az a marha is, aki az útlevelemet nem veszem ki a kesztyűtartóból és ezer márkámat az ülés mögül. Viszont az az okos is én lettem, aki egy autótelefonnal megbővítette a BMW kárleltárát, hiszen lerítt a nyomozó arcáról, hogy a BMW-re körösztöt vethetünk, a leltárat pedig a német biztosító kapja, ugye.

Szakma az autótolvajlás, akár a műfordítás, és a műfordítónak gondolnia kell arra, hogy mi lesz, ha a témát fölkapja az irodalom. Szívesen fogadtam mindig a rendőri kioktatást, de ezen a hajnali órán kivált hálásan hallgattam, hogy a jó szakember a tulajnál előbb kinyitja a kocsit. BMW-nek csavarhúzó kell a zárjába csakis. Kormányzár? Ha egy rugás a kormánykeréken nem segít, a legjobb kulcs a lyukas teniszlabda. Lyukát rászorítják a slusszkulcs résére, a labdát megütik és a légnyomásra úgy nyílik az a zár, akár a parancsolat. Egyébként német rendszámú kocsival Ausztria felé menni ki hajnalban és kimutatni a német útlevelet az ablakon – már intenek is, hogy tovább, tovább.

Mire magunk közt maradunk az utcán, már a magam pártjára keltem megint. Az én tanítványomnak hogyan lehet BMW-je? Egyenrangúbb barátságom is megingott, mikor Peter, a keleti Berlinben szolid elektrotechnikai cég tulajdonosa azon huzakodott velem telefonon, miután meghívását kicsikarta, hogy a Mercedesét ő hova fogja tenni. Hát hova? A ház elé, ahova a Ladádat mindig tetted. De ha ellopják? Miért lopnák, mondtam még akkor. De gyere vonaton vagy repülj, ne velem csodáltasd a jómódod, te egyesült. Pedig jómódú volt Peter a Német Földön Alapított Első Munkás-Paraszt Államban is. Hanem az én éhenkórász tanítványom! A kopott teológus, aki az én élveteg beszédeimet nem tűrte és népes asztal mellől egyszer ezzel pattant föl:

– Van magának erkölcse?

– Erkölcsöm nekem? – nézek rá dévajul. – Háhogyne.

– S az mi, ha tudnom szabad? Röviden.

– Hun így, hun úgy. Ennyi.

Antonio követett akkortól, mint az Újszövetség írja. Teológiai tanulmányainak is hamarosan végeszakadt. Antonio papból paparazzo lett, hivatásához illően tisztes bérlakásából a Nonnenrainon Erfurt Ólipótvárosában füstös vitaklub és örömtanya, középkorú inassal, aki építészmérnök létére ingyen jókedvéből begyújtott minden nap és reggeliket szolgált föl – annyit, ahány pár lábat összeszámlált a közös paplan alatt. *Holemal*unk, magyarán Hocink is belefért az NDK erkölcsébe. Csak ha az erkölcs megint szűkült a háznál, olyankor intettem Antoniot egyetlen szóval:

– Diethelm!

Emlékeztetőül, hogy keresztségben kapott neve kész lebukás. Így csak frontharcost hívhatnak, azért összecsapta a bokáját és megújult tisztességtudással jelentette:

– *Nonnen rein! Nonnen raus!* – Utcája nevét torzította katonásan, jelentvén, hogy ő engedelmes *apácadűlő* lesz ezután is.

Legutóbb küldött parádés névjegyén azonban már Diethelm lett és foglalkozása sem apácadűlő, hanem külkereskedelmi vállalkozó. A szemerkélő hajnali esőben BMW nélkül mégis a régi gyűrött baromlaki lelkész volt megint, akitől szorongón tudakoltam maradt-e pénze pesti kiruccanásához. Ázott zakójából annyit markolt ki válaszul, hogy már azt kérdeztem szorongón, ennyi mire. Magyar államkötvényeket jött venni és McDonald's részvényeket, mert azok kettős szavatolásúak. Nem biztosabb helye volna a pénzmagnak Luxemburgban? Csak mosolygott, hogy ő már megtanulta az angoloktól: Nem rakja minden tojását egy kosárba.

Hát a kirakatba? Okos-e BMW-t tartani olyan bukott országban, ahol a dolgozó tömegeknek éppen a fele munkanélküli mára? Ahol majd felével kevesebb gyerek születik, mint régen és másfélszer több az öngyilkos? Ekkora fekete párduccal elkerüli-e azokat a szerencsétlenségeket, amelyekben az új auto-mobil társadalom futóbolondjai kétannyian hagyják ott a fogukat a régi utakon, mint a Trabantosok? Ezer kilométert ledarálni minek egy éjjel, ha a sietség vége, hogy volt BMW, nincs BMW?

Antonio mindig tudta a nekemvaló választ, azért fogadtam tanítványomnak. – Hol kerék, hol talp. Most a kerék az erkölcs. Polgártársaim bedőltek Kohl kancellárnak, hogy a valutaunió után rosszabb sora senkinek sem lesz az Új Tartományokban, mint a szochaza pállott fészekmelegében. És amikor könnyesen elfogadták a *Busch-Geld*et, a bantuknak szóló egyszeri ajándékot, azt hitték, itt is már Kánaán. Nyakába estek minden Nyugatról jött szájas vigécnek, vásárolták a bóvlit részletre és írtak alája az olcsó pénzről szóló hitelleveleknek. Ezután következtek a gyár-

ÖRÜLHETÜNK

zárások meg a lapátra-tevések, és megint egy idő múltán jött az adósságbehajtó vasbottal. A polgártárs fölkötötte magát, a polgártársnő elállt a gyermekcsinálástól. Az életbiztosítás volt a tuti. Aki az autópályán átugrotta a korlátot, az hagyott a családjának kezdőtőkét. Azok már vitték valamire, érti? Négy éve nem volt szégyen szegényembernek lenni. De ma már fel kell mutatni valamit. A postázó nagyáruházak annyit nem is sóznak el sehol, mint minálunk! A tollasodó család berendezkedik romos lakásában, aztán jön a tavalyihoz hasonló két-háromszoros lakbér-drágulás. Ha nem tízszeres. Jövőre a mostani kétszeresét igérik. Mire a videót is elvitte a végrehajtó, a család a használt Audiján robog Halléba vagy Erfurtba tojással dobálni Kohl kancellárt. Ezek közé én nem vegyülhetek. Volkswagenen a takarítónőnk jár. Vagy menjek tárgyalni Trabanton, azzal, hogy a sikeres szerződéskötés után majd megtaszítanak? Ha ez a BMW azon három nap nem kerül elő, amíg itt vagyok, fújják föl. Ez a negyedik BMW-m. Az elsőnek nem adták meg az előnyt. A másodikkal egy irigy szerelő babrált valamit. A harmadikat meghúzták szeggel. Mit kezdenék ezzel, ha az ajtaján meglátszana a feszegetés nyoma vagy az ülését leenné a tolvaj pörkölttel? Majd vesz másikat a biztosító. Azért fizetem.

El sem indultam, birtokába jutottam a német helyzetkép egy darabjának. Javítgatni nemigen lehet. Csak fölfedeztem, hogy van erkölcsöm mégis, a fene rágja meg. Hogy a más kára, ha megtérítik is, nekem kár marad. Szédült vásárlóknak beszélnék a lelkére az ABC-ben, még megvernek egyszer.

– Tudja mit? – ajánlom inkább Antonionak. – Ha megkapta az újat, fúrja meg az ajtaját és az ajtókeretét négy helyen. Csavarral ráerősít két fület, abba adok lakatot olyat, hogy le nem veri róla senki. Aztán lefényképezi és levélben megkérdi a BMW gyárat, óhajtják-e a kép közzétételét. Ne magyarázzák nekem, hogy 60.000 márkáért olyan kocsi nem telik tőlük, amilyet egy csavarhúzóval meg egy lyukas teniszlabdával el nem kötnek!

Lett is annyi erkölcsi elégtételem, hogy Antonio másnap nem a feleségének telefonált, nem az inasunknak, de nem is a biztosítójának, hanem a türingiai BMW-vezérképviselettel tudatta az elgondolásomat. Ott pedig fogadkozni kezdtek, hogy ha az elgondolástól eltekint, új kocsija a repülőtéren várja.

A német kérdésnek várnia kell, úgy látszott. Aztán másként fordult. Régi komám, iskolai társam jelentkezett Darmstadtból.

Toppant ő már az életembe meglepetésekkel. Egy novemberi reggelen fölzörgetett ötvenhatban, hogy indulunk-e Amerikába. Négy öltő ruhában jött, kinn várta valami tejeskocsi. Néhány év múltán világszép amerikai feleségével lepett meg, amikor ő még nem jöhetett, hát én tolmácsoltam körbe a rokonoknál. Ahogy teltek az évek, betoppant Béla maga is, és megvizsgáltuk egymást a szemünk sarkából, melyikünk mennyit öregedett. Mikor már sárgult a leányainak házassági értesítője is, egyszercsak Németországból telefonált, hogy torkig van Amerikával, átjött a megszállók lapjának nyomdászául ide. Most meg azzal jelentkezett, hogy megelégelte a családját is. Többórás telefonbeszélgetésekben kedvet kaptunk egymáshoz megint, és Béla meghívott, hogy nála ugyan ellehetek karácsonyig. Hogy lesz kincstári kaja-pia, amit a test bevesz. Majd alig letettük, újra hív, mint akinek a lépcsőn jutott eszébe, hogy el is jön értem, ha megsétáltatom a keleti Németországban.

Amit az orvos rendelt, vagy a Főszerkesztőm! Látom mind a két Németországot! A Fal hült helyét és a Falat a fejekben, méghozzá amerikai nézőszögből, a kantin biztonságából. Eddig ugyan kitörölhettem a seggemet a világraszóló útlevelemmel. Amíg nem volt, addig utazhattam. S nemcsak nyolcszázmilliomos voltam a hajdani Béketáborban. Mulathattam is, mértékkel, kellő válogatással. Pipámat és dohányomat Albánia termette, vodkámat Lengyelország meg a szovjet és azt sem bántam, ha a magyar gumicsizmámat meg a két magyar almámat elkobozzák Csapnál lengyel bőrtáskámból *(Plastyk* – ez volt a márkája a finom bőrmunkának, azóta sem csodálkozom az örök lengyel gazdasági nehézségeken), Romániában vásárolt jegyzőkönyvem meg a pozsonyi francia boltból vett Caporalom megmaradt, és Moszkva kárpótolt vörös kaviárral, sprotnival, asztrahán kucsmával... A cseh jégzokni meg a kínai flanelling rajtam maradt, hálókocsiban kihúztam ameddig budweissi sört árult a kalauz...

> „Aki az autópályán átugrotta a korlátot, az hagyott a családjának kezdőtőkét."

Istenkém, ha a fényes fekete maszlinák és juhtejből hangyasavval készült bolgár joghurtok jutnak az eszembe! Mit bepofáztam csomborba mártogatott foszlós, meleg kenyérből, s hogy törölgettem a tányért roston sült bukaresti marhaszívek után a bodegában. Mondd csak, milyen az élet ott Darmstadtban, kérdeztem Bélát gyanakvóan, amikor elindultunk méltóságos régi batárjában.

Szlovákiában és Csehországban szinte semmivel nem igazolhattam efféle boldogságos úti élményeket. Különválásukat a minap jelentették be. Legfőbb ideje, állapítjuk meg közös magyar kéjjel. Akik nem ismerték, azok papoltak demokratikus hagyományairól itt és a tengeren túl, de

Béláék rokonságát ez a demokratikus állam lökte ki szülőföldjéről, én meg a Szudéta-vidéken találkoztam elég magyarral. Azért fillérre kiszámoltuk a szállodát meg a benzinpénzt, és igyekeztünk a kedvezményes üzemanyag-övezet felé. Amerikai cégek kútjai ugyanis töltenek kincstári utalványra is az új német tartományokban – vagyis az amerikai megszállók kiterjesztették kiváltságaikat a szovjet zónára a német adózók pénzén. Amelynek kemény márkájából fizetik már a Dicsőséges zsoldját is. Meglátjuk hátha kapok tőlük egy BMW-t!

A német határon, a régi Monarchia határán nem keltünk át éjjelre, hogy ne kerüljünk szembe az Új Tartományok messzire kürtölt szállodahiányával és az Érchegység innenső felén ragadtunk le egy pusztuló, századvégi fürdőhelyen, Dubiban. Fölhurcolkodtunk az utolsó szálloda utolsó padlásszobájába romantikusan, de a szívem sem a Herkulesfürdői Emléket nem muzsikálta, sem Frank Sinatra Subidubiját. Voltaképpen menekültünk fölfelé. A németből lett cseh fürdőhely csakis a legősibb mesterséget követte s a szobáztatást kiegészítőül. Jobbképű szállodája előtt csupa olasz kocsi állt, és a söntésben a csapos, aki a szobára induló párnak bontotta a pezsgőjét éppen, elhárított, mert látta, hogy szállás szándékával jöttem. Az egyetlen utcán mindkétfelől tíz-húszlépésenként álltak a hölgyvállalkozók. Az egyik az ujjával jelzett stopot, a másik a medencéjét meresztette ránk, a harmadik a foszló rövidnadrágját porolta jelentősen, a negyedik csak állt a kis táskájával cérnakesztyűsen, mintha a miséről jövet várta volna édesanyja csatlakozását. Az ormos házak fölső ablakaiból a város legénysége lógott ki, hogy lássák, melyikük horgára akad valami. A határnak tartó német kocsik sűrű sorában csekélynek tetszett az érdeklődés az útféli megállás lehetőségének híján, de az ipar kivárta az idejét. Elkeltek éjfélre az ablakunk alatti üdvöskék is. Néztem közben régi Monarchia-térképemen a helyet: *Dux*nak hívták. Talán vissza fogják keresztelni, kérdőjellel a végén. Hol szunnyadt ennyi cseh tehetség? Sokszor el kellett gondolnom, hogy alighanem szűznemzéssel szaporodnak. Prágában hányszor sóhajtottam csüggedten vagy fenyegetően: „Mrs Szimbát mindig megtalálom!" Mrs Szimba valami fekete diáknak volt a felesége és rajta tanult ki Prága meg a vendégei is, már aki nem sajnálta Mrs Szimbától a trencséni borovicskákat. Hanem a bársonyos forradalom megpezsdíthette a cseh nemzet vérét, mert a Mrs Szimbák száma országszerte 100.000-re szaporodott, ez pedig nem légbőlkapott szám, hanem a prágai Károly egyetem Sport és Testnevelési tanszékének közlése. Ott ugyanis iskolát szándékoznak nyitni az ipar képesítésére és a társadalommal való elfogadtatására. Tudományos fokozatok adományozásáról is van szó.

Vérszemet kaptam ezen az éjszakán. Meghálálhatnám Bélának a kirándulást. Mert az én NDKmban Mrs Szimbára nem volt senki rászorulva. A munkabíró nők 90%-a dolgozott, szemben nyugati nővéreik 50%-ával és nőjogosító találkozásokon a fülem hallatára hangzott el, hogy a heti orgazmusok száma szerint az NDK női nagyhatalom. És sütkérezhettem én is a napfényében. A nálunk keletnémetnek nevezettek fiatalsága újságra vágyott és tanulásra. Csak éppen messzire el nem vihette őket a vágy, ezért a messziről érkezett hírhozónak nagy volt a becsülete. A magyarnak kiváltképp, mert hozzánk el is jöhettek. A legértelmesebbje pedig folyóiratért-könyvért jött, csak a butábbja a vastag nyugati nagybácsiért a vastag Mercedesben. Antonio például egyre-másra megállt a kapum előtt gyűrött kabátjában, abbé-kalapjában és mosolygott. – *Ach, wieder der Pfarrer von Wurmloch!* Nicsak, a baromlaki lelkész megint! – fogadtam fullánkos vendégszeretettel mert tudtam, hogy hetelni jött újságjaim és könyveim közt. De hogy addig ne unatkozzak, barikát is hozott a nyájából. Mindjárt kettőt. Ők aztán eltaláltak hozzám később maguk is. Bár megtörtént, hogy Erfurtban nyomtak virágot a kezembe az utcán, úgy érdeklődtek, hogy jöhetnek-e. Nem is akárkik. A gömbölyű Anja az NDK legnagyobb textilipari kombinátját igazgató mérnöknek volt egyetemista lánya, baranyai svábokból szakdolgozott, én vezettem rá adatközlőire. A fiús Daphne, az erfurti alpolgármesternő leánya pedig, amikor örökre elbúcsúztunk, új Stasi-barátjával vitette ki súlyos böröndömet a pályaudvarra... Olvadozok az emlékén, hogy a mi házi ávósainknál ezerszer értelmesebb, délceg legény cepel rezzenetlen, majd amikor leteszi terhemet a vonatnál, menyasszonya énnekem vágja ki porosz pukkedlijét...

– Hogy álltál neki itt nőket fogni mégis? – tudakolta Béla gyakorlatiasan. Vagy az ömlengésemet akarja megszakasztani? Végignéztem rajta, ahogy autóban lehet, féloldalvást, és mintha apját láttam volna, a hitetlenül kuncogó öreg felsőrész-készítőt, aki haláláig velem tanácskozott fiáról és Amerikájáról. Mintha én többet tudtam volna felőlük! De még nem is hittem volna, hogy az egyszem fia szakasztott olyan iparosnak öregszik meg ott, mint ő volt. Jól ojtotta, hagytam meg neki haló porában. Odaát a Béla régi ember lett. Tüzetes. Ahogy a felsőrészt tűzik. Nem szövegel, mint az itthon öregedettek, hanem szövegez. Megnyalt téntaceruza-véggel köröz a papíros fölött, úgy keresi igazságát. Nadrágja is egy lehet a négy közül még, amelyekben nekivágott a Nagy Víznek. A szandálja, azt inkább érettségi előttinek nézem. Az évtizedek során semmi nem ragadt rajta az amerikai glamor-ból... Nem telhetek be az örökletességgel... Antonio sem az első nemzedék, amelyik ázott kabátban száll ki hintóból. Itt az NDK-ban leshettem meg igazán, ahol annyi fiatal akaszkodott rám... Én hogy álltam nekik? Inkább ők miféle apát sejtettek bennem! Az én kérdésem az volt, mifélék lehetnek a velem egyivású vagy nálam fiatalabb szülei ezeknek? És a kígyózó balti nemeslány Sabine mögött megleltem téveteg apját, aki apául hétvégeken szolgált a családi hajlékban – hét közben hirdetési fotográfusnő volt Lipcsében. Olyankor kibontotta szerény lófarokba kötött galambősz haját és magassarkú cipőbe lépett... Vagy Inge vom Lande, örök orvostanhallgató-jelölt, gyógytornász. Izületei kattogtak, úgy menetelt előttem szülőfalujának utcáján és szülői házának ablakából sercegő katonazene szólt ki. Apja tette fel a tiszteletemre a daliás idők lakk-lemezét, és mintha már évtizedek óta várt volna, vonszolt el kamrájába, fényképekkel és agyonceruzázott újságcikkekkel bőven igazolható emlékei közé... De Antonio! Meg se keresem szüleit a Türingiai Erdő fokán, a világ legmeredekebb fogaskerekűjének végállomásán Oberweissbachban, ha nem akadok valami néprajzi gyűjteményben egy Amerikában nyomtatott múltszázadi hirdetésükre. Üvegfúvásból és gyógyszerkereskedelemből élt ez a hegyi község, lakosai pedig szerte jártak fioláikba pecsételt gyógy-olajaikkal. Akár a felvidéki Blatnica amerikás tót *olejkár*jai. Az öregebbjükkel angolul értekeztem terméskőutánzatú, öntöttvaselejű philadelphiai és bostoni stílusú házaikban. Ilyen világjárt községből származik hát az én barátom és tanítványom! Annak is legnagyobb épületéből, a szobor-sorral ékes barokk gyógyszertárból, mert az az övék volt valamikor! Nem is gondoltam mindjárt, hogy elvett családi ereklyéjükért köszöntik őt az utcán mindenfelől. Röstellkedtem inkább, hogy talán még nem tudják: nem lesz már őkelméből Istennek szolgája... Még jobban elfogott a szégyen nyájas anyja és falusian ártatlan testvéri körében. Ott tört ránk az apa. Ellenzős bőrsapkáját rögvest a földhöz teremtette, engem köszönésre sem méltatott, csak szitkozódott zihálva, töredezetten, hogy övele megint kibasztak. Azért látott meg később is, mert friss egyetértésre vágyott és mert a családban nem ivott vele senki. Hát én elpájinkáztam-elkáromkodtam vele kettecskén, főként mert kiszúrtam, hogy ez a kérges garázda, ez zsidó. Ilyen tökéletes mimikrit! Hogy Antonio a testvérei között egymaga apjafia arra vall a baromlaki lelkésznek is jó, nemzetközi vállalkozónak is jó kabátja...

– Hol is voltunk? Persze. Nőt hogy fogni itt. Várj. Egyet végigmesélek.

Béla sóhajtva dől hátra a kormánynál és cigarettára gyújt. Hát unja a tulajdon érdekét is?

– Tudod, a szigorú ferencesek építkezései után jártam évtizedekig, hát az volt az első dolgom Erfurtban is, hogy elindultam a Mezítlábasok temérdek romtemplomához. Láttam, hogy szentélye és Keresztelő János kápolnája ép, abban őrzik a város középkori szoborgyűjteményét, azért beálltam a *Bildungsbürger*ek csoportjába egy vezetésre. Mikiegér kis művészettörténésznő vitte a szót. Lelkes kezdő volt, itt-ott javítottam csöndesen, ha egy-egy építészeti tagozat nevét vagy szerepét elvétette. Kasszájában, ahol a beléptidíjakat szedte az előbb, ódonó régészeti művet láttam nyitva, azt tanulmányozta, azért a szeme se rebbent a javításra. Nem is zengő szavallatot hallottunk tőle, amilyet tiszteletre méltó nyugdíjas némettanárok mondanak fel napjában tízszer a nemzeti emlékhelyeken. Olyanokba dehogy-is szóltam volna bele! Tiszteletet meg se célzott ez a Mikiegér a sárga gumicsizmájában, sárga széltörőjében. Simogatóan gondoltam el, milyen szívesen beugrana énvelem egy kutatóárokba és hogy furakodna mellettem, ha a téglaméretek és kötések korhatározásáról hallhat.

Abban a percben dörömbölni kezdtek az ajtón. A Mikiegér rázárta a csoportra, hogy újabbak ne csatlakozhassanak jegy nélkül, de ez a valaki oly erőszakosan dörömbölt, hogy megnyittatott néki. És berobbant egy bagófejű öreg amerikai, akkora lendülettel, mintha a műkincsek árverésérőI akarták volna kizárni. Berobbant, körülnézett és máris itta volna pénzéért a magyarázatot, azt is, amit már elszalasztott. Csak egy büdös szót nem értett belőle. Engemet majd föllökött, de legalább egy *'xcuse me*-val került elébem, hát mormogtam neki hátulról, miket szól a Mikiegér. Mikor felfigyelt a tolmácsolásra a Mikiegér is, bátorítóan rámmosolygott és megállapítottam, hogy csempe a szája és a félfelén beszél ki rajta, mint a tszkő-szharinosok a háború után.

Majd fogta a kulcsát, ajtót nyitott és kikísérte népét a templomhajó romkertjébe. – *'xcuse me* – fordult hozzám az amerikai és esetlenül nyújtotta a kezét. – *'m Mr Bach.* – Tele vagy kisebbrendűséggel, apám, gondoltam. Egy tizessel idősebbnek nézlek magamnál. Tán ifiúrnak tisztellek majd ha a Mistert nem akasztod a nevedhez?

– Üke itt is játszott az orgonán – kedveskedtem neki. – Csak az amerikai terrorbombázás szétcsapta az orgonáját.

Mr. Bach megdermedt, de aztán győzött a közlékenysége.

– Erről a vidékről való a mi családunk is – tudatta. – Hogy üköm volt-e Johann Sebastian? Most zarándoklom végig az élete állomásait.

Kinn állunk addigra a romkertben mind a Mikiegér körül. Azzal kezdi, hogy Erfurt számtalan bombázása során megsemmisült Luther ágostonos kolostora, középkori egyeteme, a Mezítlábasok templomhajójával pedig az történt, hogy a szűk utca közepében itt légiakna robbant, megemelte födélszékét s akkor beomlott a boltozat és magával rántotta a déli pillérsort meg a mellékhajót.

Szomorú hír volt negyvenvalhány év múltán is, nekem mégis ugrándozni való kedvem támadt. Hiszen mit bújtam a Szigorúak padlásait, hogy bizonyságot találjak: födélszék és tető nem csupán kalapja templomuknak, hanem szerkezeti része. Állításomat igazolnom mégsem sikerült. Vagy elég erős volt a fiókos dongaboltozat, s utóbb ráaggatták a legsúlyosabb bordaköveket díszül vagy beomlott később és újra boltozták, mint Gyöngyösön. Vagy laposan mennyezték, mint Désen. Vagy nem volt boltozata soha a helység teljes népét befogadó prédikátortemplomnak. Egy perdöntő példám maradt végül, a nyírbátori reformátusok Szent György temploma, erdőnyire fedélszékével és boltozatának ráülló bordahálójával, de addig jártam fel ács-jeleit kutatni a padlásra, amíg kiderült, hogy eszázadi helyreállítója ügyes betonjármot vont néhány korhadásnak indult hídlás gerenda kiváltására. Hazai földön már nem lehetett igazam.

Itt meg igazolnak a figyelmes műemléki szakemberek, az amerikai bombázók! Az ép északi fal fölött úgy állt két pillérre épített tornya a Mezítlábasoknak máig, mint Katiban a gyerek. A hajó déli felének omlása tehát csakis fölfelé ható akna műve! Mutattam is föl a toronyra, a Mikiegér pedig diadallal nyugtázta: – *Ja, der Dachreiter steht!* – Boldogan fogadta igazításomat is, hogy az nem huszártorony, hanem pillértorony. Boldogságomban egy pillanatig osztozott mindenki, csupán Mr Bach nem, mert neki elfelejtettem nyugtázni hogy honfitársai milyen szemléletesen bizonyították igazamat. Játszira fordult kedvemben inkább firtatni kezdtem, mit gondolt ő, Herr Bach üke, amikor honfitársai bizonyítottak? S fordítottam is nyomban a kultúrára vágyó német csoportnak.

Bach war aus den Fugen geraten – ami érthető lenne úgy is, hogy Herr Bach kifogyott a fugákból. De itt az történt, hogy Mr Bach eresztékei kezdtek recsegni-ropogni. Hogy őszerinte igazságos háború volt, és ő nem bombázta Erfurtot, kikéri magának. Hanem? Repülőgépgyárban dolgozott. Nem volt veszélyes visszavágás, mindenki nevetett rajta. Jó célzókát épített a gépekbe, Mr Bach. De ha legyőzték a fasiszta fenevadat, miért kellett most Antifasiszta Védőfalat építenünk? És ha áttörik a Falat és összecsapunk, melyik félen lesz az igazság? A csoport körénk nyomult. Nem tudom, ezt nevezik-e lincs-hangulatnak – vagy csak föltüzelte őket, hogy egyszer szól valaki őértük is? Fölnyerítettem és a zavarban kivezettem Mr Bachot a gyűrűből, majd meghívtam egy sörre. Csakhogy nem jutottunk messzibb a Mezítlábasok szentélyének sarkánál, amerre az utca már a középkorban a kocsma felé fordult. Mr Bach ott lecövekelt, majd rámrivallt: – Maga hol tanult meg angolul? És németül! Amikor nem is német, he?! Maga a Stasitól van! Vagy a KGB-től! Magával nem sörözök! Mert maga befon engemet.

Mondtam volna, hogy én a CIA részéről figyelem? Elvesztettem a kedvemet Mr Bachtól. Megsértődni jöttél, aztán betojni? Üres tekintettel bámultunk egymásra. Majd oldalvást láttam, hogy a Műtörténeti Mikiegér lép ki a János-kápolnácska ajtaján és romkertje hosszában szedegetni kezdi a csikket meg a papírhulladékot az utcán. Ez a mi Német Demokratikus Köztársaságunk, olvastam a fejére Mr Bachnak. Csipegetsz te csikket Los Angelesben, faszikám? Csak azt sajnáltam, hogy legkínzóbb félelmeit nem válthattam valóra.

Hanem a takaros Mikiegér nem hagyott nyugodni. Türingiai ferences templomokban ő járt az eszemben – meg a múltszázadi könyve a kasszában. Lehet ott más is még. És milyen szépen elvitatkozgatnánk a középkori dolgokról akár két hetet Erfurtban, méláztam egy este.

Ez az este Creuzburgban ért, az Antifa-Betonfal kihalt tövében. A creuzburgi várba is csupán egy falka nyugatnémet apáca külön látogatási engedélyének védelmében juthattam föl, mint honfitársa Szent Erzsébetnek, mert itt húzódott meg ő egy cellában férje halála után... Víg apácák voltak, klasszikusan magamra maradtam utánuk hideg szobámban a kocsma fölött. Hát fogtam,levelet kanyarítottam az erfurti középkori gyűjtemény gondnoknőjének, azzal, hogy megvárom zárás után valamelyik este. Az az este már boldogabbra sikerült, mert a Mikiegérnél végeztem a napomat szállóvendégeként.

Az erfurti két hét idehaza folytatódott, ferences épületek és egymás felmérésével. Tudós igyekezetét sokallottam is, és amikor tapintatosan társaséletének hiányaira magyaráztam a búcsúzásnál, a szemem közé nézett, úgy ígérte: – Hazamegyek és rávetem magam a lakosságra.

Meg is szabadult ezerszázalékosságától. Csakhogy a lakásában annyi orvos, múzeológus, katonaember hemzsegett, hogy legközelebb alig férték be. S egy Joy nevű indiai fuvolás, meg Antonio – hiszen erkölcsi vitám is ott támadt vele. A csukaszürke rendőrállam nemigen bánta, mi minden nyüzsög a kérge alatt, ha megvolt a csend-rend-figyelem. Ke-

veset kerestek a társas gyerekek, de nem költhették el még azt sem. Nem volt mire – az ilyen állapot a szellem és művelődés melegágya. Hír kellett hozzá csak. Meg könyv, én pedig fordultam egy-kettő, mert ne felejtsük ki a Tábor édes titkai közül azt se, hogy Berlin és Budapest közt 800 kerek forintért fordult a szocialista, hálókocsin. Ha Gregor Gysi, az Egységszocialisták utódpártjának vezére küzd az NDK-nosztalgiák ellen, engemet a karja el nem érhet.

– Összehozol vele is? – szólt bele eszméim futásába Béla.

Aha, nem, Gysivel, hanem nyilván a Mikiegérrel.

– Hol van ő már! A Fordulat Aachenbe sodorta római régésznek, leszbikus kocsmák hőse lett, sört vedel, sodorja a cigarettáját és pitykés bőrzekében kuglizik. Úgy kerít társaságot, ahogy lehet, írja.

Béla nem firtatja a dolgot. Szimatolni kezd. Ég ez a kocsi? Szimatoltam vele, talán csak a hamutartót nem ürítettük Pozsony óta. Akkor eszméltem, hogy annak a két Somogyországnyi tájnak tartunk, amelynek teteme Bitterfeldtől Wittenbergig bűzlik. Béla pedig egyre nagyobbakat szusszan. Kiejtem utitervünkből az aranykapus Freiberget, a magyarok siratta Merseburgot hamarjában. Óriások pusztítottak itt, s amikor már azt hittem, hogy robbanásokkal és emberhalállal elpusztítják magukat is, egy-két hete olvasom, hogy francia, olasz és osztrák konzorcium fektet milliárdokat a megélesztésükbe, hogy okádhassanak tovább a sínylődő erdőkre, rákhalállal vívódó emberekre, csenevész gyerekekre. Inkább teszik ide a drága pénzüket, mint a Szászországban gyártandó, felhajtógáz nélküli hűtőszekrénybe vagy a magdeburgi világelső acélöntődébe. Inkább idetelepítik gyilkos iparaikat a természetet szerető osztrákok is, és nemzeti tűzoltószentjükhöz ilyen fohászt rebegnek:

Flórján urunk, im esd a háznép -
E házat óvd, gyújtsd meg a másét!

A keleti Németország legmagasabb hegye, a szeméthegy, mind magasabbra nő. Szászország és Türingia széltében még 1.600 évig sugárzik az urán a felszíni fejtések sebeiből. Rozsdálló hordók veszélyes hulladékait a Stasi saját gazdasági minisztere fuvaroztatta ide Nyugatról, hogy a mindent összehálózó besugórendszert legyen miből működtetni. A nyugati német testvérek kölcsönökkel, embervásárlással és szemétexporttal támogatták az utolsó pillanatáig ezt az Abszurdisztánt. Az én nosztalgiáim is véget érnek, ha nyílik a bicska a zsebemben.

Drezdának elég egy pillantás, mint épül a Wettiniek kiégett várkastélya a máig elvándorló városnak, kárpótlásul az elkövetkező károkért. De lám, nemrég fásultságban derengő falvak-városkák népe is hogy nekiállt pucoválni a régi házakat, fogadókat! A gótbetűs cégtáblákat újra festik! Ha az ember nem tud a vidékükről, mint ahogy Béla nem tud, örvendezőn tekint szét: Ezüst Vándorút, nini. Innen nyílik. Erre meg a Bor Vándorútját mutatja. De elindulnék valamelyiken! Aztán eljutna a kátránytóhoz. Cicamosdással felejtkezik a bénultságából éledő nép.

Felzárkózni! De kihez zárkózzanak? Biarritzhoz? Innsbruckhoz? Nem hajlítják magukhoz a Kennedy-klán szívét, attól tartok. A turistafogás reménye az elmúlt évekből táplálkozik. Az NDK polgára megindult szabadságidőben, amerre indulhatott. Soknak a személyi igazolványát elvették, mert osztályellenség rokonaival paktált levélben – hát az még Csehországba se mehetett át, se társasútra a nagy Szovjetúnióba szerencsétlen. Azért errefelé keringett szálláshelyért, de hiába, mert személyi pótpapírjával a szakszervezeti házak se fogadták be. Hova lett bolygó lelkük mára? Még a munkanélkülije is megereszt egy spanyol utat, ha a lakbért-villanyt nem győzi, akkor is. A valutaúniót azért siettették annyira két éve a nyárelőn hogy a bennszülöttek nyári össztáncához, az *Urlaub*hoz a pénz meglegyen.

Meggondolt dolog volt az is. A Német Szövetségi Bank egy év múlva leköszönő igazgatója megjósolta utóbb, hogy ő látta előre, mi lesz ebből. Amit nem látott még nyugállományából sem, hogy nem a keleti piacok összeomlása tette tönkre a volt NDK iparát és mezőgazdaságát, hanem a kemény készpénzért termelő újtartományi ipar tette tönkre a keleti piacot. A megboldogult NDK meg a néhai Szovjetúnió voltak a térség legnagyobb forgalmat bonyolító kereskedelmi partnerei.

Most aztán zárkózni, de kihez? Ha a tönkre jutott öt Új Tartomány megismételné az Ótartományok gazdasági csodáját, a termékeit kinek adná el? És akinek eladhatná, az mivel fizetne érte? S a minap állt elő a Szövetségi Bank újabb fényes ötletével: az Új Tartományok iparának termékeit el kell ajándékozni a volt partnereknek!

„Cicamosdással felejtkezik a bénultságából éledő nép."

Naumburg szélén megleljük az amerikai megszállók Esso-kútját, én meg a szemétkosarában találok friss *Berliner Zeitung*ot és pihenésül átfutom. A legjobb altatóm volt régen ez a lap, mert a *Neues Deutschland*nak már a címét nem bírtam végigolvasni. „A tervgazdaság piacgazdasággá alakítása több időbe telik a vártnál és drágább – olvasom egy passaui közgazdászkonferencián elhangzottak között. – Hiányzik a középosztály gondoskodása a jövő nemzedékei számára." Milyen igaz. Más országok középosztálya persze gondoskodik, és ide szállíttatja szemetjét, ide telepíti méregiparát a Flórián-elvhez híven. „Lehet-e erős piacgazdaság nélkül erős demokrácia" – teszi fel mázsás kérdését a magyar résztvevő. Ő a közhelyeinket szállítja Passauba. A kutas már olvassa a benzinkuponokat, igyekeznem kell. Egy év óta 14,1%-kal nőttek a létköltségek az Új Tartományokban. Infláció persze nincs. Odébb a gyászjelentések. Ötvenötéves férfi: „Szerette életét és munkáját, azért dobta el életét, amikor munkáját elvették tőle." Ugyanazon hasábban így búcsúztatják a legjobb anyát: „A halál súlyos betegségétől és a jövőnkért való rettegéstől váltotta meg." Még lejjebb: „Meleg szíve megdermedt e fagyos időben". A benzinkút hőmérője plusz 31-et mutat.

Naumburg főterén lesodor az élet a lábunkról. Gótikus házak, szecessziós házak hamvas pompájukban. Bolt egy nincs holt. Nini, szálló a négyszögű tér egyik oldala! Miért nem láttam soha? Bezzeg első ittjártamkor a korai századok püspöki városában, ahonnan építészeti és szobrászati virágokat hányva indult a Törekvés Keletnek – itt nekem dohos ágy jutott egy városszéli iparos-otthonban. A különb szállásokat kiszálló funkcik foglalták el. Meg az oroszok. Sokan itt is. A székesegyház sarkában városnegyedre menő kolónia szögesdrót és zöld deszkafal mögött. Mit tettem én teljes két napig Naumburgban? Valahol lehetett egy alumínium büfögő, egy rossz önkielégítő, sőt eszembe jut egy poros kézimunka-bolt is a város vége felé, az ágyam útjában. Csakhogy itt élt az NDK utolsó templomtoronylakója! Nem emlékszem, fölrikkantottam-e neki, de kötélen kosárban eresztette le a kulcsát, így érthettem meg föntről, hogyan volt polgárság és papság két szomszéd vára ez a 8 formájú város. De a teológiai szeminárium róthajú hallgatói átjártak egyikéből másikába és akkorákat nevettek, hogy összecsörrentek a szeplőik. Ennyi volt Naumburg. Meg persze az NDK két legszebb nője, Uta meg Reglindis, kőből mind a kettő, 750 évesek külön-külön. Most a főtér nyüzsgéséből kifelé is, a székesegyháznak tartó köldökzsi-

nóron pizzériák, butikok, félernyősek, aranybetűsek, műszaki cikkek szédítő kínálata, egyházi könyvesboltok hajmeresztő árai és építkezések mindenütt, tatarozás, útjavító gépek, kelet-nyugati közös vállalkozásoké. Renoválják a székesegyház épület-együttesét is, talán először a múltszázadi stílszerű erőszakoskodás óta, docensi külsejű szakemberek légiója.

Béla szerint ez az élet rendi. Majd teszek felőle, hogy leessen az álla neki is. Fölviszem a székesegyház nyugati szentélyébe, a késő-románkor protestáns szentjeinek karéjába. Kő kereszturak, kettő a feleségével, a tétova Herrmann a mosolygós Reglindisszel meg a parancsoló Eckehardt az orcája pírját fedező Utával. Ennyi erőt! Nem csoda, hogy ők akasztották meg a tatárjárást Európában. Történelmi pimaszság, hogy a puskalövés nélkül idejutott francia megszállók az első világháború után megpróbálták leemelni embernagy szobrukat az övpárkány magasságából, hogy elvigyék hadizsákmánynak. Csakhogy őket egy kőből faragták konzolkövükkel s az öregbordákkal a hátuk mögött, mert a kereszturak az öröklétnek alapítottak.

Látom, az amerikai megszálló csak a pillantásukat vinné el emlékbe, de földbegyökerezett, őt sem vihetnék innen. Nekem addig szavam lesz a régi ismerősökkel. Mi hajtott benneteket? Mit ért a Preussenfahrtnak nevezett társasút? A pogány poroszok kiírtása miről volt jó? Építettetek egy kultúrát, aztán otthagytatok Königsbergben Kalinyingrádnak, Danzigban Gdansknak, Stettinben Szczeczinnek, és most tódulnak utánatok a menekülő szelídek, mivel ők örökségül bírják a földet.

A torkom kapar, kalauzolom Bélát kifele, kutyaszorító síkátorban vissza a főtérnek. Nézek be egy vendéglőbe, és néznek vissza, épp akiket keresek. Akik mi vagyunk, Béla meg én, öregedő iparosok. Már fordulok is be Béla második ámulatára.

– Nekem ez hiányzik, látod – rebegi, és úgy ül le, mint aki letelepedni készül. Elfogódottan rendelek, hadd hallják, hogy idegenek vagyunk, de nem jöttmentek. Az ablakból az arányozó szemű két iparosember egy perc múltán meg is nézné a pipámat jobban. S már megvan a bizalom. Messziről-e? Mi járatban? Mi amúgy megvagyunk pékek, csiszlikek, asztalosok, korongrugó gelencsérek, akik ezt a várost tettük. Akinek ereje is kerül még, az hamar összekapja a műhelyrevalót. A többit? Azt korai nyugdíjba csapták, vakpénzen él vagy képezik világba. A munkásnak az itteni Rotkäppchen pezsgő nem volt elég jó az elején. Az franciát ivott, most meg néz az ujja közt. A gyárosok visszakapták a gyárukat, de még nem indulnak. Az állam állja a számlát, ráérnek. A polgárember, vagy hogy mondják most, középosztálynak? Ellopták az autóját, országos kárt tettek vele, és mikor visszakerül hozzája roncsnak, még az ő nyakába varrják az országos kárt is. Ilyen a helyzet, a magunkfajtának csak ígértek. S mikor rájuk hagynánk, jó, táblázzák rá az üzemünk állami adósságát az ingatlanra, hát azt nem lehet. Törlesszünk előbb. Hogy a Vencel toronyőrével mi lett? Kilakoltatták kérem, a tatarozással. No, ne legyen az útjuk sáros!

Béla azt is elfelejti, hova állította a batárt.

A régi iparosfészkek virítanak. Langensalzát, a kereszturak nagymesterének, Hermann von Salzának szülővárosát *Langsam*salzának szidta a reményevesztett helyi lelkész tíz éve a pókhálós templomában. Azzal légpuskát kapott elő egy padból, az énekeskönyvek közül és leszedett egy galambot a szószék hangvetőjéről. – S ha a Szentlélek volt? – bámultam rá. A lelkész vállat vonított és rendszeretőn a helyére tette fegyverét. Langensalza azóta képeskönyv-város lett, a temploma ragyog. Nem, nem videoklipp-város. Naumburgban az orosz megszálló segíti a fölvirágzást, mert DM-ben húzott zsoldján nem a dicsőségét fényesíti, hanem kereskedik haza és vissza. Hanem Müntzer Tamás városa, Mühlhausen, a világörökség, körfal- és bástyarendjével együtt a forradalmak unott emléke a 20. század végén. Már Honecker a Luther Emlékbizottság díszelnökeként Müntzer gyilkosának sarkallatos igazságát szentesítette: „A nyugalom a polgár első kötelessége."

Erfurt most kezdi gyakorolni. *Honi* nyomatékos ajánlására nem, a piaci demokrácia első csittjére igen. Ami munkás elevenség, rohanás, céltalan császkálás, kihívó villogás, édes sétafikálás, öreges caplatás, vásárló szimatolás a nyüzsgését tette ennek az ősi kereskedővárosnak, az most mind autóban kering a belsőváros körül. Autók oda nem hajthattak be eddig sem, hát most hatkor megáll az élet. Kisebb boltok már be is csuktak örökre, néhány megmaradt élelmiszerházában viszont éktelen a tülekedés. Bemegyek, máris jövök ki, de két bevásárlókocsis asszony szavát elkapom: „Ötven márkából meg is púpoztam három éve. Ma az alját alig takarom be."

Nem értem. Mondjuk 800 márka egy igen szerény fizetés. Annyi volt a Fordulat előtt is. (Jó, hogy az NDK márkája nekem még a fordulat évében 7 forintomba került, az egységes DM ma 50 forintba.) Az árak is szinte megmaradtak névértékükön. Kifordultomban nézem; van-e a söröm mellé való „fehér"-ből. Van, és 18 márka ma is. Az üveg sör is 1 DM. Az én bajom, hogy a 130 forint ára régi tütü, az most 900 forintomba fájna, a söröm meg nem 7-be, hanem 50-be. Hanem aki 800 márkából gazdálkodott és gazdálkodik, mi oka a panaszra annak?

Megrázkódtatásomban most Béla kiméletes velem. Másról beszélünk, mint Bodóné, mikor a bor árát kérdik, úgy kalauzolom Bélát képzeletem legkedvesebb rágatain. Dicsekszek az Anger 16. századi áruház-kezdeményeivel a Kereskedők templomával és a teljesült Werkbund-Nagyáruházzal, a Szatócsok Hídjával, főjében a Szent Egyeddel, nézd, nézd! Egymagam pótolnám a városi színjátékot, mert miért nem fogja be szememet a bohóc Katrin hátulról miért nem integet az Anger kávéház teraszáról senki, hogy gyere föl, mikor érkeztél? Az alján is néptelen a háromműszakos villamosok kereszteződése. Mesélte Antonio, hogy az Új Tartományok 42 városában járó villamost az önkormányzatokra bízták, azoknak nem jutott egyéb az eszükbe, mint hogy emeljék a viteldíjat. Az volt vagy húsz évig 80 filléres. Most a 200 forintnyinál tartanak, ha nem a 250-nél. Egy vonaljegyért, ne tévedjünk. A nyugatiak irígyelték a keletiektől, a keletiek járatták, mivel a városhoz a villamos jár. Nem tépték föl a síneket, mint a nyugatiak a Gazdasági Csoda hajnalán, a keletiek meg az első olcsó pénzzel átszálltak autóra, és most a drága vonaljeggyel igazolják fényűzésüket. A városi tanácsok pedig azt képzelik, hogy üres villamosaik egyetlen utasa is állja a deficitet, ha eléggé megvágják. Mintha a mi taxisaink, vendéglőseink, szállodásaink, pénzügyminisztereink lennének a városi tanácsnokok.

Hanem az építkezés megkapó itt is. Fonott és sárral bevert favázas házakat héjként mentenek meg, a beköltöző műértők maguk szerződhetnek beosztására, komfortjaira és szép adóvisszatérítésben részesülnek. Korábban úgy jártak ezek a házak, mint az NDK erdői. Ha a pusztulás fele értéküket meghaladta, döntötték. S ahol halálra ítéltek egy negyedet, oda autós körgyűrűt álmodtak. Győriek, Erfurt testvérvárosának tervező mérnökei akadályozták, ahogy tudták a Takácsnegyed tarra döntését. Győr kávéházát az Angeren most hálából áruba bocsátották, becsukták, vevő még nincsen. De már helyi szándék a helyreállítások felhajtó ereje.

A helyi szándék puhatolásával végezném az első sétát, azért a halpiaci reneszánsz *Gildehaust*, a Széles Tűzhelyet célzom meg. De az étlapja hajmeresztő és látom azt is közben, hogy polgár odabe kettő ha lézeng. Se fáradtságomnak, se Béla unszolásának nem engedek. Mellette a diák-vendéglő, a Tűzgolyó már megbukott. Majd megnyitják méregdrágán és várják a kettő darab vendéget. Amíg tanakodunk, megtaláljuk a Céhház új kerthelyiségét s az nyilván olcsó, hogy így tele jobb emberekkel. Sört hozatunk és kezdjük beszélni az árakat – angolul, akár a batárban ha vitás a kérdés.

Nem olyan karcos az angol nyelv. Talán mézes is, mert

odajön egy úr és érdeklődik, angolok vagyunk-e mert ő járt Angliában többször és bírja az angolt. A szeme nem sokat ér, se a füle, de tessék helyet foglalni.

Elmondjuk neki angolságunk igaz történetét, ő is elmondja cserébe, hogy a nyugati országból vezényelték szervezni ide. Mivel postatisztviselő.

Ez meglepetés. Tartományi miniszterelnököt vezényeltek át, azt tudtam, valamint a jénai Zeissnek vezérigazgatót. Ültettek nyugati bírákat hamis szocialista bírák helyére, és gondolom, költözött velük ügyvéd is, hiszen a 14 milliós NDK 500 ügyvéddel elboldogult. Kellett is oda ügyvéd, ahol a nép ítélt! És támadhat-e vezetőember olyan országban, amelyik megszűnik, bekebelezik és zokszót sem ejtett? De postatisztviselő? A legkeményebb időkben megérkeztek a NDK-ból a legmeredekebb levelezőlapjaim, nemcsak haza, hanem az osztályellenség földjére is. A telefon épp hogy működött, igaz, de mit tehet a postatiszt az elöregedett telefonhálózattal? Nem is firtatom, inkább a nagy építkezésre fordítom a szót.

> „Mit gondol, ki vállalja a maga BMW-jének a biztosítását, ha ellopni nem lehet?"

Lehetne nagyobb, legyint. Az Új Tartományok az előirányzott nyugati segélynek épp egytizedét fordítják építkezésre. A pénz fele a tartományoké, fele a városoké. A tartományok is újak, hivatalnokaik is, de abban egyetértenek a régi városiakkal, hogy eladminisztrálják a pénz javát. A német hivatalnokrend mindig összetartott, bajos lapátra tenni közülük egyet is, mondja keserűen, de látom, hogy postájára gondol. Bezzeg a gyárakból, vígasztalom. Az összes német munkanélküliség csúcsán állunk itt, az erfurti völgykatlanban. Talán már nem kétszer olyan sűrű kéndioxidköde se, mint a Ruhr-vidéknek? Hol van már az, mondja a gyarmati postatiszt, és szinte elérzékenyülten rendeli a karika sört. Türingia munkanélkülije ingázni jár a szomszédos tartományokba és munkanélküli segélyén sűríti a levegőben a dioxint meg az ólmot. Melyik az egészségesebb? Ezt kérdi Gregor Gysi új keleti népfrontja, mondom. A postatiszt úgy néz rám, mint Mr Bach. Fizetünk is. Ő három korsót, mi kettőt.

A mi két korsónk, az 20 márka. Először érzek ma honvágyat.

Megállunk a nagypiacon és az árkádokra emelt Dómot bámuljuk meg a takács-szent Severus templomát mellette, mikor a kettő közt, közös lépcsejük felett, ahonnan Kapisztrán buzdított törökverésre, elmennydörög egy kivilágított vadászbombázó. A térhatás remekeit majd magával rántja.

– Erfurtot első felszabadítói intik, hogy ketten vannak megint – mondom Bélának.

Néz rám értetlen.

– Hát először a tieid jöttek be, és vitték az egyetem tudósait kicsi robotra Amerikába. Három hónap múltán oroszok szabadítottak fel másodszor. Azok meg a népet vitték Szibirbe. A népmozgatás meg sem állt attól fogva. Telepítettek ki erről a vidékről még 70-es években is, hogy megbízhatatlanok ne lakják a fasisták-fenyegette határt, és telepítettek helyettük Sziléziából menekülteket. Följebb, a Keleti tenger partvidékére meg pomerániaiakat, keletporoszországiakat meg baltiakat, hogy ne feledjük a még jókor okos volgai németek szekér-karavánjait. Alig megüllepedett népen csap át a mostani menekülthullám. A Phantom meg jelzi, hogy a felszabadulásból sosem elég.

– Már megint kezded. – Amikor először látogatott haza huszonöt éve, ízig-vérig amerikai volt. Azóta meggondolta ugyan, hogy a Liberátorok együtt puhítottak minket, mégis úgy figyel néha, mintha a Stratégiai Légi Parancsnokságot értesíteni Omahában, hogy megint elkanászodok.

No nézzük még a Mezitlábasokat, a kedvemért. Látom, Franz ül a kasszában, a menthetetlen segédszemély, a korai nagyothalló, a vívódó párttag, akit a kötelező besúgástól az mentett meg csak, hogy nem kellett meghallania, ha mondtak valamit a hallókészüléke hallatára. Ragaszkodtam hozzá, legyen csak ott a társaságban, hadd lássam, hogy gyűri az abrosz sarkát, hogy firkál kényszeredetten a papírszalvétára, ha veszélyes dolgokról a szó. Most kezet rázunk, fejt ingatva elnéz, aztán kiadja a méregdrága jegyeket, és amíg Bélának mutogatok, üvegfestményeket, szárnyasoltárt, sírkövet, jön a nyomunkban és be nem áll a szája. Európa legkoraibb Szent Ferenc szobránál ocsudok, mennyire hasonlít ez Franzra a pilises feje búbjáig.

Semmi egetrengetőt nem mond Franz. Hogy gyors volt a Fordulat. Lassú viszont a fellendülés. Árubőség igen, csakhogy a lakbérek. Zikcene egyrészt, ugyanakkor meg kell mondani, hogy zakcene másrészt mint a marxista szemináriumon. Franz úgy szabadult fel, mint Franciscus.

Amaz selypegett, azért lett a neve Franciácska. Emez, a mienk, a Guata Alta Franz nem akarta meghallani a szót. Aztán egyszerre égnek emelték a karjukat és szavalni kezdtek napnak, madárnak, farkasnak, akit értek.

A régi álmos Nonnenrainban alig találunk a batárnak megállni való helyet az újdontúj nyugati kocsik közt. Antonio örömmel hallja, hogy a BMW nincs meg. Úgy nyújtom át a nyomozás megszüntetéséről szóló magyar okmányt, mint egy szövegszerkesztett halotti bizonyítványt.

– Elmegy a 63.000 közt olvasatlan, amit az idén már elloptak nálunk – lelkendezik. – Tavaly évhosszat se loptak ennyit. Növekvő ágazat.

– Húzóágazat minálunk is, nem úgy mint a műfordítás – tódítok. – Nálunk még csak 9.200-at durrantottak meg az idén, de jövőre 20-25.000-re számítunk. Nem elégedtem meg a hivatalos számokkal, kimentem a lengyelre tájékozódni. Találkoztam is egy kellemes lengyellel, és ezt a versit tanultam tőle:

kaum gestohlen
schon is Polen!

Megtudtam azt is, hogy a danzigi püspök valamint a varsói főpolgármester fia Németországból lopott BMW-n jár. Esernyő-forma kormányzárakat árusított ez a beszédes lengyel, de felkínált egy műszerkészletet, benne *łaposnyikow*val, amivel a szakma az ajtórésbe hatol és a zárrudat metszi el, meg egy másik lapos acéllemezzel csak az horgas végű, és a szakma keresztségében a *Sován Jolán* nevet kapta. Drágállottam a készletét, azért ajánlott puskára való infra látcsövet is ráadásnak, hogy mind a ketten jól járjunk.

Hallott Antonio is sok érdekességet az ő rendőrségükön. Még örülhet, bíztatta a tiszt, mert jövőre a tilos jelzésnél odalép a kedves feleségéhez egy revorveres szivar és azt mondja: „Eleget jártál a verdával, anyukám. Szállj ki, leszel szíves." És kisegíti, de úgy, hogy az asszony lógva marad az övön, az új tulajdonos pedig hurcolja egy darabig. Jövőre ez van előirányozva? Jövőre jön az európai egyesülés, mondja. Már jövőre a maffia lesz az úr? Melyik maffia? – néz rá a rendőr. – A holland régiség-maffia, a francia szemétturizmus-maffia, az orosz cigaretta-maffia? Ja, vagy a palermói? Nem vagyunk jósok. – Nem volt eurofóriás a zsaru, de nem is tett keresztbe a biztosítónál. Csak megharagudtak rá, amikor a kétfüles lakatom ötletét előadta. A biztosítás a teljeskörű Casco tekintetében két számjeggyel

drágul az idén. Mit gondol, ki vállalja a maga BMW-jének a biztosítását, ha ellopni nem lehet? Egyébként, mondja sietve Antonio, ma jött meg Vilniusból, holnap reggel átugrik Frankfurtba, az üzlet élénk. Ha megjött, benéz és majd meglátjuk. A hét végére mindenképpen Hoci hívott meg vacsorára bennünket. S már szalad.

– Ez is olyan, mint akit a furó kihány – összegezi Béla. – Vagy börtönben végzi, vagy törvényerőre emelik.

– A felszabadulások kriminalizálják áldozataikat. Vagy szentjükké avatják.

– Már megint kezded?

Kortyintottunk trencséni borovicskánkból Mrs Szimba emlékezetére, s mint akik megmondtuk az igazat, ágynak dőltünk.

Koránkelő a Béla. Nem kukorit, lábon ébred. – Nem lehet kelni és ragyogni – motyogja az első kávénál, s azt még követi egypár beretválkozásig. Hol a klozet, kérdi aztán. Hát a fürdőszoba? A kis leöntő a konyhában, az az. Hogy létezik ekkora lakás WC és fürdőszoba nélkül? Kétszárnyú ajtók, kétkarú falépcső, és egyetlen vízcsap a komfort. Béla nem vár válaszra, kikapja a kezemből a templomkulcsnyi klozetkulcsot és kicsoszog.

Én se szárnyalok éppen. A Nonnenrain túlsó felén áll a szemem egy ablakon. Minden megváltozhatott itt, de a szembülső háziasszony, az nem *nyaktekercs,* mint a Fordulat köpönyegfordítóit nevezik itt madárnéven. Ebből az aszszonyból reggelenként, akár a gejzír, úgy forr ki a takarítás dühe, a *Putzwut.* Munkába indult férje árnyékát öklözi az ablakon már egy évtizede.

Az ám, hol a Hoci? Az első kávét ő készítette azelőtt, és csapkodott felháborodásában, hogy mit hagytak itt a nők, ha nem felejtkeztek itt maguk is. De ment és kaput nyitott, mikor az első vendég érkezett Antonióhoz könyvért vagy angol dolgozatával énhozzám, akár meghívással egy műszínköri estre, vagy csak mert a 200.000 lelkes város egyetlen zöldségese ehető almát mért. De jöttek és nyomult mögöttük a háztulajdonos vihogva, hogy is hívják? Trotleff néven álmodok a vén tojással. És már kávézunk és fecsegünk ezerfelé.

Sejtem, hogy a vendégjárásnak vége, amint a szembülső háziasszony kérlelhetetlen kezét figyelem. A társas reggelik elmentek a bolgár kaskaval után, a vodkával kisért lengyel tejszínes hering után, vagy a poloskás moszkvai faházak után a Kínai Városból, ahol egy folyosóhoz egy konyha járt, és minden igaz pravoszlávval ott gyülekeztem teázni reggelente. Nők? Elkéstél, Béla. A vasfüggöny boldogtalanabbik felén sínylődtél java életedben.

Csöngetnek mégis. Antonio. Telefonáltak neki éjjel Frankfurtból, hogy a levegő nem tiszta. Hova vigyen bennünket?? Arnstadtba? Csak? Az új BMW teljesítményét mutatná, hallom a kérdéséből, azért nagy meggyőződéssel felelem, hogy csak.

Béla az utat a nonnenraini lakáshelyzet tisztázására fordítja. – Amúgy tágas – kezdi az udvarias ember. – Mennyit fizet érte?

Legújabban 800 márkát, válaszolja Antonio. Bélának arcizma nem rezdül. Inkább mintha megbocsátaná a külső klozetet meg a konyhai leöntőt. Pedig hát ennyit számoltam tisztes fizetésnek. No, ennyi egyszer kimarad a bevásárlókocsiból.

A maga Trotleffje nagy fiú lett, magyarázza Antonio, már nekem. Tud persze a másik lakásomról, s ha befújna, emezt bármikor elvehetnék. Csakhát Trotleff spekulál. Ki költözne bele? Menekültek?

Villany és vízvezeték porrá omlana, ha hozzányúlnának. Irodának kiadná drágábban, de azt a törvény tiltja. Joga volna kiadni orvosi rendelőnek, csakhogy az átépítés költsége őt terhelné, nem jutna pénzhez soha. Lapítunk mind a ketten. Ő meg negyedévenként srófol a lakbéren és vihog.

A vasutállomástól tíz perc a gyalogséta Arnstadt szívébe. Az autóparkolótól keserves félóra. Béla végre nézi a zsivajgó főtéren az ifjú Bach szobrát, mindjárt a temploma előtt ahonnan a szoknyapecérsége miatt csapták el. Nézi és azt mondja: – Né, bögyörödik neki a monya! – Az NDK művelődésügyi minisztere leplezte le. Vajon leleplezné-e a szövetségi kultuszminiszter?

Eltévedek később szégyenszemre. Mindenütt a vasúttól tájékozódtam. Hol az ipartestületi vendéglő, ahol a legutóbb ettem Inge vom Landéval a Csernobilt követő vasárnapon? Az eső csöpörögni kezdett és a jövő természettudósa ezzel vont be az iparosok eresze alá:

Lieber fernsehmüde als radio-aktív – vagyis inkább hervasszon a televízió, mintsem radioaktívvá váljak. Pedig mit tudta még a világ, mi is történt.

De hol a kiszökő emeletű, favázas, életmentő ereszű ipartestület? Antonio nem járt benne. Nézek az egyik utcába, a másikba. Sehol. Megkérdek egy nénit az élelmiszerbolt kirakata előtt. Pókhálós szemmel néz rám és olyasmit rebeg, hogy más itt már minden. Nem lehet, mondom. Az iparosok nem változnak. Megyünk tovább és keressük a házukat.

Hanem utolér a néni egyszercsak, és kéri a bocsánatot, hogy nem jól mondta, megvan az a ház, csak ő megkeveredik naponta az új üzletek meg az új árak meg az átépítések közt, ne is csodáljam, ha egyszer ötszáz márkán él, amióta bejött az új nyugdíjtörvény és a gyerekei után rosszul számolták a nevelés idejét, azért panasszal kellett élnie és a pénzét kétéves bizonytalanság után kapta meg nemrég, de most nézi az árakat és meggondolja, ha neki ekkora teher az élet, mit szóljanak a gyerekei munka nélkül... Bomlott-e vagy csak megtalált minket? Már látjuk az ipartestületet, és Antonio szerelné le a nénit, hogy ne feledje, mit kezdene ekkorka nyugdíjjal Pirnában vagy Eisenhüttenstadtban. Élni, gondolja meg, gyilkos levegőben, válogatott nyavalyákban pusztulni el, itt meg ez a szép város és Bach... Pap vígasztal kénkővel. Vigasztalódik is a néni, csak belepötyögi Antonio zsongító lelkifröccsébe: – Igaz is. Még örülhetünk. Örülnünk kell, bizony. – Végre elmarad egy kirakatnál.

Sokáig morzsolom magamban: *Wir müssen uns noch freuen.* Akinek örülnie kell, az nem válogathat. Aki még örülhet, az nem örül. Miféle mentség az ilyen?

Weimarban másnap megértem. Friss heringet fogunk ki a Tengeri Vendégséghez címzett régi lánc-étteremben, a Herder-templom mögött. Mesélem, hogy esperese néhány éve hátsó ajtón vezette be a rendőrséget a templomába, és zengzetesen buzdította őket *(„lassen Sie Ihres Amtes walten!"* – felejthetetlen genitivusz!), hogy vigyék azt a párszál védtelen fiatalembert, akik a futóbetyárok menedékét választották, mert a hatóság elutasította kiutazási kérelmüket. Trágárság szinte, hogy most a hering oly jólesik, és Béla még a Budweisser sörének a palackját is elviszi emlékbe, hogy a cseh *Bud* mennyivel különb az amerikainál. Ejtőzésül elsétálunk a napfényes Schiller háznak, és a szemembe ötlik, hogy a hársak alján az új Commerzbank fényes portáljára máris ráfújta valaki feketével: GELD MACHT BÖSE.

Dühít a pénz? Elvakít? Felveri a gonosz indulatot? Amivel *Honiland* Weimarja kínálta a polgárát, azzal mindenkit megkínált. Heringgel, veréssel, képtárral, akár az Elefánt Szálló söröző jével – ez mind járt a „néptársnak", s az a kis keresményét bankban tartotta valahány de a portálra legfeljebb ezt fújta volna, ha le nem törik érte a kezét: FIZETGETNEK, DOLGOZGATUNK. Az NDK dolgozó népének éppen fele dologtalan ma, ha a rövidített munkaidőben dolgozókat, korengedményeseket és átképzősöket hozzászámítom a hivatalosan egynegyedesnek számolt munkanélküliséghez. Szociológusok ismert képlete, hogy a munkanélküliséghez tömegének egyik harmada reménykedőn tekint a jövőbe, a másik fásulttá válik, harmadik harmada pedig erőszakossá. A dolgozó, ha éhbérét fölnyalta, elálmodozik egy

kocsmában a szegények ősi vigaszán: A PÉNZ NEM BOLDOGÍT. A reménykedő munkanélküli mondja, hogy még soha nem volt úgy, hogy valahogy ne lett volna. A fásult meg, hogy még örülnünk kell, ha leereszkedik a bank előtt az árnyas hárs alá. S aki túljutott jón és rosszon, az tör-zúz. Hochhuth a Vagyonügynökség elnökének meggyilkolásáról írt drámájára ezt a címet fújta rá: NYUGATIAK *(Wessik)* WEIMARBAN, és Lotte azt mondja az Elnöknek: „Tíz százalékkal megajándékozzák az NDK lakosságot, kilencvenet meg elrabolnak tőlük. Magát még kivégzik ezért."

A fújt felirat persze se Bélának, se Antonionak nem szúrt szemet.

A papi paparazzo a nőhiányt szimatolja meg Bélán, mint szent a bűnt, és Arnstadt után elvisz minket Erfurt legelőkelőbb jatatájába. Odatelefonál előbb és nem kecsegtetik, mert a műintézet „átszervezés alatt". De legalább megnézzük, hogyan folyik az.

Piros-szmokingos néger nyit ajtót és többet le sem veszi rólunk a szemét. A délszaki bárban, fonott székek és asztalok között egyetlen középkorú úr búsul a poharába, aztán hang nélkül elmegy. A néger szól a telefonba, és úrnője, a *Puffmutter* libben be máris. Összecsókolózunk a házszabályok szerint, de ameddig az átszervezés tart, ezt a nőt vinné szobára bármelyikünk. Lankatag pesti szépség, *Györgyike, drága gyermek.* Minket Bélával magyarul köszönt, és elmondja, hogy volt magyar férje vezette be a szakma rejtelmeibe Olaszban.

A rózsás csókoknak vége, amikor kiderül, hogy Antonio az amerikai támaszpont pia-készletét előlegezte egy hosszabb távú barátsághoz, és Béla megfagy. Viszont ha már és amennyi időt ránk szán ez a drága, az a miénk. Sört is hozat négerével, aki a bárpultnál könyököl, úgy néz, és valahányszor úrnője cigarettát húz a csomagjából, odalép kimérten, tüzet ad neki. Csak neki.

Nekünk nem.

– A lányok? – kérdi Antonio bejáratosan.

– Otthon – mosolyog Györgyike. – Ezután így lesz. Telefonhívásra jönnek egyenként. Torkig vagyok a razziákkal.

– Az erfurti menedzserek lapjában láttam többoldalas színes hírverést a város Vörös Mérföldjének – ragadom meg a szót. – Előbb vendégtoborzás, aztán razzia?

– A Bekebelezés után dönteni kezdték az országba a pornót – válaszolja Györgyike zavartalanul. – Nyáron meg már fönn Rügen szigetén rendőrök járőröznek a textilstrandokon és emelik ki a nudlizókat. Tudod, az NDK-ban nemcsak tűrték az FKK-t, hanem a korlátozott nyaralási lehetőségek fájdalomdíjának is szánták, azért hiába volt nudistastrand is, textilstrand is, utoljára mindenki úgy napozott már, ahogy jónak látta. Ennek vége. A meztelenség látványa fogyasztói örömmé lett. Hazaviszed a filmet a kölcsönzőből, aztán hajrá egyedül.

– E hónapban 760.000 állásnélküli nőt jelentettek a munkaközvetítők az Új Tartományokból. Az NDK dolgozó nőinek 64%-át – nyomom tovább. –Hány vízszintes állást teremt a Vörös Mérföld?

– Többet, mint hinnéd. Csak ne felejtsd el, hogy a munkából kicsöppent nők közül sok próbál megbékélni új, háztartásbeli életével és nem véteti magát nyilvántartásba. Vagyis nem számít munkanélkülinek. De az olyan nők társadalmában, amelynek 92%-a dolgozott, semeddig nem szól az ilyen megbékélés. Éppen nem, ha az új élethez pénz is több kellene. Meg aztán emlékezz a gyermeküket maguk nevelő nőkre, és hogy az utóbbi tíz évben az újszülötteknek már 40%-a volt a szerelemgyerek... Akik nem az élet alján húzódtak meg, mint tinálatok...

Ha nem emlékeznék, itt ül Antonio élő emlékeztetőnek. Házasságából Adolf nevű fia született – végső, barna foltként a családi mimikrihez – de Adolffal egyidőben született Antonia nevű leánya, a fogorvosnőjétől. Annak pedig volt már egy szerelemgyereke. Ezeket az elszánt anyákat az NDK állama pénzzel és kiváltságokkal támogatta, a társadalom gyengédséggel, férfi nélkül élt romeltakarító anyáik sorsára emlékezve. Ők diderghetnek a legjobban a piacgazdaság hidegében.

– S egy női réteget nem is említettem. Innen Türingiából sokan ingáznak át Hessenbe, de még több, újabban családfőnek tisztelt férfi vándorol el munkakeresőbe messzibb. S ha munkaerőnek ér valamit, meg is ragad, és küldi a keresetét haza, hogy az itthoni gondokon könnyítsen, vagy hogy az asszony gyűjtse a pénzét. De a legtöbbjük két konyhát tart. Hát az asszony se rest.

Sörünk elfogyott, időnk lejárt. Györgyike csábosan megszorítja Béla karját kifelé. Meggondolhatja még a hazaárulást.

Éjféltájt borzalmas felfedezést teszünk a Nonnenrainban. Nincs a klozettkulcs a fogason. Emlékszem pedig határozottan, hogy Béla járt kinn utoljára reggel, de mire vezet a vádaskodás? Kirontok és látom, hogy nincs a kulcs a klotyó ajtaján se. Öreg hiba, ha a folyó ügyekhez ott is az öntöttvas falikút a konyhában.

Túrom a holmimat. Zseblámpát találok, sperhaknit azonban nem hoztam. Hőj. A nyelvész korlátoltságára jellemzően az a gondolat ver fészket bennem, hogy épp most nem jut eszembe a sperhakni német neve se. De hiszen német szó, vezetne rá Béla. Ilyen német szó nincs, toporzékolok.

Keressük tovább, hűtőszekrényben, lábosok alján. Nem használtam könyvjelzőnek? Akkora, mint a csákány. Örülhetünk még, hogy zseblámpát hoztam. Arra lehet építeni. Halálos csöndben kicsempészünk egy széket a klozett elé, én világítok, Béla próbál bemászni. Deszka válaszfal a helyiség kétharmad magasságában, felhúzódzkodni is magas. Létra a klozettban. És ha mondjuk partvisnyéllel mégis megnyitjuk a csappanót, valaki becsukja éjjel, és hajnalban kezdhetjük előlről.

Izzadtan, porosan és szikrázó szemmel méregetjük egymást.

– Te durrantanál meg BMW-t? – kacag fel kínjában Béla.

– Nincs igazolva, hogy megdurranthatná akárki, ha klozettkulcsra járna.

Gyors a züllés klozettkulcs nélkül, ébredünk rá másnap. Hogy megverten bekérezzünk a szomszédokhoz, vagy bemuzsikáljam magam Trotleffhez, arról szó sem lehet. Hajnalok hajnalán megborotválkozva ülünk már és lehetőségeket latolgatunk. Fall weiss, Fall grün, akár a tábornokok a terepasztalon. Kávézni nem lehet, mondja ki Béla, mert az őt megindítja. Annál nekünk előbb kell indulnunk. A vendéglő, egy szemben, egy a sarkon, az sajna dél fele nyit. Rögtönöznünk kell estig. Hétre vagyunk hivatalosak Hociékhoz, ott találkozunk Antonioval. Nekik lesz sperhaknijuk. De mi a sperhakni németül? Meg sem kérdezhetjük akárkitől, mert veszélyes idegen lesz a nevünk.

Úgy találjuk meg a pályaudvart, mint a lehetséges legjobb megoldást. Az enyhely (német romantika!) ajtaját lombár ember torlaszolja el papírládával. Persely az, a felirata: *Austreten: 20 Pf.* Az első világháborúból maradt itt a tiszti engedelem szava, hogy a baka kiléphet a sorból. De mi nagyobbra vágyunk. Mindenképpen bele kell ejtenem a 20 pfenniget, hogy lássam, mi a helyzet odabe. Hát az, hogy minden rekesz ajtaján 50 pfenniges automata, nekünk meg már csak márkáink vannak. Irány a resti.

Műjeges pultokon eszpresszógépek, gyümölcstörők és zurbolók, de vendég, az sehol. Fiatalember nézeget szexlapot, óróla kiderül, hogy a pénztáros. Addigra megtanácskozzuk, hogy 50 pfennigért, azaz 25 forintért már tomboljunk, a szentségit, ha a világot jelentő deszka meghasad is alattunk, azért előbb bereggelizünk igenis. Csakhogy egy-egy csésze teljeskávé meg egy-egy vajaskenyér majd 20 márka. Egy ezres! Drága kabát a gombhoz, de ülhetünk a ragyogóan üres restiben, nem hajt se török, se tatár. Szinpadi fény a gyümölcsös-tálakon, a morzsolt műjégen. Csak vendég nincsen. Ekkora pályaudvaron, reggel. Ráadásul vasárnap. Mindegy, még örülhetünk, maradt 50 pfennigesünk négy.

– *Let if fly, Baby!* Adj neki, Pereces! A pénzünkért! – buzdítom Bélát, amikor nekiindul.

Mire kedélyeink megnyugszanak, Gothában kötünk ki, az Almanach meg a Program városában. Az Almanach a Habsburgoknál is szorgalmasabban házasodó Coburgoknak köszönheti keletkezését. Főúri fészküket egy patak kötötte az alsóbb osztályok életéhez. Némi eséssel zúdult le a városalapítók kastélyától a főtérre. Az alapítók védték tekintélyükkel és zsoldosokkal a várost, a polgárok bérelték tőlük a patakvizet és ipart űztek az energiájával. Így működött a *Kleinstaaterei,* a német kisállamiság. Igaz is, minek a nagy államapparátus? Az osztályok munkamegosztása teljes, büszke ki ki a maga szerepére. Az ám, csakhogy a 18. század itt föltalálja a gépi kötszövést, a *tricotage*-t mintegy válaszul Anglia textiliparára. A Coburgok észbekapnak, hogy ebben több a pénz, mint amennyit a céhek kiaknáznának belőle, azért a városba terelik jobbágyaikat, manufaktúrákat építenek nekik a sebes patak partjára és betanítottként dolgoztatják őket gépmesterek keze alatt. A vízjogot pedig elveszik céhes polgáraiktól. Kurta forradalmi recept a Programhoz.

> „A meztelenség látványa fogyasztói örömmé lett. Hazaviszed a filmet a kölcsönzőből, aztán hajrá egyedül."

Fönn a kastély múzeum. Narancsháza, parkja, amelyet kibelezett és összetiport a proletariátus, régi fényében ismét. Lenn a városbontások, a toronyházépítkezések már a főtérig hatoltak, de megtorpantak. Az ipar megszünt, a proletariátus nem terjeszkedik tovább. Csendes a vasárnapi korzó, egyetlen „édespékség" tart nyitva, oda ülünk be egy kávéra. Két márka kávénként. A kirakat szebbnél-szebb süteményekkel hívogatja a vevőket, de nemigen szállingóznak. Egy sarokházért itt sarokházat venni Pesten.

– Ha a villamosnak nincs utasa, drágítják a viteldíjat. Ha a restiben a műjég meg az irányfény meg a pornószakértő sokba kerül, felverik a reggeli árát – elmélkedek. – A cukrász két híg kávé árán fizetteti meg, hogy a sütemény a nyakára szárad. Mit szólna ehhez a szomszéd házban született Freytag Gusztáv? És mi lesz, ha Kohn bácsi a Nagy Forgalom, Kicsiny Haszon elvére specerájt alapít ide? Zsidóverés?

Ezzel kezdjük az estét Hocinál fogadalmam szerint. Azaz a mellékhelyiségükkel. Addig Hociné, az ősz könyvelőnő megkönnyebbülten rakodik az asztalra, hogy már itt vagyunk és rakodhat, az unokákat elvitték szüleik, tekintettel a vendégekre. Hociné rendes nyugdíjas lett, Hocit az építőipari nagyvállalata korai nyugdíjba tette, itthon vannak, rájuk bízzák az ördögbordákat. A napközik megszüntek. Ilyenkor táborokban nyaraltak mind, ingyen. Most zárhatják előlük a porcelánt.

– Nem igaz – mondja ki Hoci, amikor felvezetem a kérdést – hogy drágább, amit az asztalunkon lát, mint legutóbb. *Fehérre* üvegszám telik többre is. A sörből talán nem. A hús drágább, de a minősége! És B-vitamin se kell a megszerzéséhez. Emlékszik még?

Az élet vitaminja volt ez az NDK-ban. Nálunk nyilván P-vitaminnak nevezték volna protekció első betűjéről – csakhogy az itteni B, a *Beziehung,* a kapcsolat, vitaminjának körforgalma hozzájuttatta mindenhez az NDK polgárát, legkivált újabb kapcsolatokhoz. Nem eszmélt még Hoci, hogy a piacgazdaságban ez a vitamin az igazi hiánycikk?

Hociné tudhatja, de nem ágaskodik benne a szó. Nézi férjét, akár a kígyóbűvölő. A kettőnk titka, hogy házasságuk ura Hociné. Itt még éppen belefért a társadalmi képbe, amitől nálunk uriasszonyok és elvtársnők egyemberként ájultak volna a klozettbe, hogy egy érett korú nő az építészmérnök férjét inaskodni engedi fiatalemberek közt. A gyermekeit tekintené, ha már engem nem tekint! Az unokáit! Ez az asszony pedig a Gerbaudban egy kávézásunk során megsejtette velem, hogy nemcsak mindent tud Hoci viselt dolgairól, hanem rendez neki – mert ha gáncsolná, sejtette tovább, költői fordulattal: „elapadnának a források". Boldog Hoci! Ki más talál ilyen finom cirkuszigazgatónőt bolondériáinak porondjára? Más lapra tartozik, hogy a boldogság nem nevel gondolkodót.

– Ez az olcsóság, amiről beszélhetnénk – felelem Hocinak epésen – a fogyasztás vakondjának kedvez, a társaséletet tilalmazza. A tízmárkás sör a vendéglőben hamarosan kikíséri a vendéget a klotyóra is, mint Svédországban, hogy az asztalról meg ne igya közben illetéktelen. De a lakásviszonyok ugye. Azok egyszerre sajnálatosak lettek. No, azok Pesten az 50-es években voltak a legsajnálatosabbak, azonban panaszt is akkor lehetett a legkevesebbet hallani rájuk. Mert a számtalan cigánymuzsikás vendéglő és jazz-presszó hajnalig zengett. Ki bánta, hogy a lakása szűk, amíg életének tág tere a város? Erfurt élt, de most nekifog a magányos fogyasztásnak.

– A polgárok fogyasztani akartak – habog Hoci vértolulásosan – és a mi forradalmunk...

Erről a forradalomról tüzes levelekben számolt be. Későbbi megfontolásra eltettem mind, mert nem fért a fejembe, hogy a mosogatás, takarítás, tűzrakás önkéntes rabszolgája, aki habogva követett minden vitát, miért engem fenyeget postán, hogy küzdeni fog az utolsó csepp véréig? Mikor a forradalmuk egy kirakatot be nem tört?

– A mi forradalmunk volt a Stasi főműve – szólal meg Hociné. – A polgárok türelmesen várnak lélekrajzaikra, amit besúgóik állítottak össze sokéves aljassággal, de elfelejtik közben, hogy a Stasinak nem a kulcslyuk volt a figyelőállása. Hanem lehallgatott poloskán és figyelt radaron, mert jobban tájékozott, különbül felfegyverzett és busásabban megfizetett szervezet nem létezett ennél a világon. Saját gyárai voltak és saját külkereskedelme. Főnöke nemhogy szabadlábon máig, hanem védett személyiség, hiába szedte össze vagonszám a ránézve terhelő bizonyítékokat az államügyészség. Korrupt nyugati politikusainkat is pénzelte, hogy közpénzen támogassák az NDK-t, mint Franz Josef Strauss, a híres konzervatív. Aztán mit tesz Isten? A nép hétfőnként kivonul a lipcsei utcára és elkántálja, hogy ő a nép, majd meg, hogy egy nép ő – és a Stasi mindjárt leteszi a fegyvert és szétfut. De meddig? Minél magasabb rangú volt, annál gazdagabb céget igazgat ma, s ha az újságban kiszerkesztik, sír a demokrácia – amit még tanulnunk kell, persze! – hogy kitört a boszorkányüldözés. Az egységet a mi részünkről Maziére jegyezte a CDU blokk-flótásai közül, a szocdemek képviseletében Ibrahim Böhme, városunk szülötte, Schnur a Demokratikus Megújulók három százalékának képviseletében, Stolpe mai brandenburgi miniszterelnök az Egyház részéről... és mindről kiderült, hogy Stasisok. Ez a mi forradalmunk.

Süket csönd lett. Antonio csöngetése mentette meg a helyzetet.

– Mi a sperhakni németül? – ötlött az eszembe és szemléltettem mindjárt az ajtón.

– *Ach, dietrich!* Miért, mit kellene megnyitni?

– A klozettunkat. – És mesélem nagy ártatlanul, mi történt. De nem kaptam tapsot, ahogy Hociné se kapott. A BMW-lopás nem sújtotta le Antoniot ennyire. Kínomban fogadkozni kezdtem, hogy gyűjtöttem ilyen kulcsokat lo-

meltakarításokból egy karikával, ha jön pénzt a bankba tenni Pestre, odaadom. Antonio azonban nem nyugodott meg. Talán Trotleffel vívott pozícióharcában veszít lépést? Másnapi búcsúreggelire hívott. Kitelt az időnk.

Érthettem úgy, hogy mostani lakásától búcsúzunk, mert kétszintes lakásba készült Erfurt legelőkelőbb tornyába, nem messzi attól az ifjúsági vendégháztól, amelynek tulajdonát több mással együtt hotellánckénti engedett át egy Hoffmann nevű Stasi-csúcsnak három türingiai CDU-miniszter, némi vesztegetés fejében. A kormánybűnözés az az új német szó, amit a napokban tanulok meg.

Hogy ne lássak annyira mohónak, csupán a gazdag reggeli végeztével kérem Antoniotól a klozettjük kulcsát.

– Azt még egyszer nem bízom magára – válaszolta és fanyarul intett, hogy a fürdőszoba arra.

Hogy a klozettkulcs megmaradt kulcskérdésemnek a nyugaton is, az nem henye szóhalmozás. Vertem volna pedig ki a fejemből. Béla batárjában megpróbáltam elképzelni, hogy embercsempész szöktet át most a régi határon, mint endékát-unt endékást, s hátam mögött a határvédő automaták tehetetlenül lövik egymást, előttem pedig a napsugaras szabad jövő.

Szabadságomhoz szó fért éppen, hiszen megszállók katonai rendszámú kocsiján robogtam a Nyugati Zóna egyik támaszpontja felé. De a szabadság hiánya engem soha nem akadályozott jelentős találkozásban, sorsdöntő beszélgetésekben, legkivált nem a képzelgésben. Értekezni a szabad világ embereivel akkor értekezhettem csak, ha ők rámszorultak. Ezért volt lelkem habfürdője az NDK, mert hiába csatlakoztam azóta a szabad világhoz, meg ők is, itt mintha még tegnap rámszorultak volna.

Hanem a sugárzást, azt mindjárt tapasztaltam. Az autópálya hullámvölgyeiben a szélvédők, kocsitetők, hátsó ablakok egyenletes csillogása sugárzássá vált. Mást nem is láttam. Ebben az erőszakosan surgárzó bádoglavinában beszélgetni sem lehet, bénítja az értelmet. És kísért ez a süket fényrezgés, amíg Béla sétáltatott a hátvégeken Würzburgba, Nürnbergbe, Spreyerbe. Mainz, Marburg, Worms és még sok más, az vonat-utam lett, hiszen Béla hazaérkezett és munkába állt. De ha nem volt sugárzás, a klozettkulcs emléke vett elő.

Tiszta pillanataim is akadtak, mi tagadás. Állok például a támaszpont parkolójában Béla batárjánál és a mellette parkoló fényes cirkálóhoz nagy kan néger igyekszik egy-egy dinnyével a hóna alatt, aztán kér, hogy fogjam az egyiket, amíg nyitja a kocsiját. Mondom neki, hogy korai még a dinnye. Nem a, mondja, ez jó édes. Evett már a héten. Spanyol. De addigra sajnos kinyitotta az ajtót, beemeltem neki a dinnyét és már farolt ki a parkolóból. Messzire nem vezetett egy másik ilyen pillanatom sem. Kerülöm Darmstadt hercegi várát és bámészkodok magamnak, megbékélten már, hogy itt magamnak bámészkodok végig, mikor jön szembe egy hátalló – vándor-e vagy koszlott túrista? Odaér, meglát és kezd káromkodni, akár a jégeső, hogy ekkora térre hogyan nem tudtak retyiket tervezni. Hálásan kapok a szón és igazítom útba, hogy a Tartományi Múzeumba amott ingyenes a belépés, és alig belép, az előcsarnok büféjén túl megtalálja. De ő csak legyint és továbbáll. Mire véljem az ilyen jelenetet szabad országban, szabad emberek között? Ennyire kultúra-ellenes ne legyen, tanácsoltam volna neki. Kovácsoljon a szükségből erényt. Engem sem mindig a kultúrszomj vonz a múzeumba. De amikor itt megtudtam, hogy Hessen tartománya ad magára és ingyen mutogatja kincseit, akkor már nemcsak a középkori gyűjteményt néztem meg, hanem a darmstadti szecesszió kiállításait is, és kétszer fordultam a büfé mögött, ha már a várost Darmstadtnak, azaz Bélvárosnak nevezik. Harmadnap Mainzban láttam a hátizsákost megint, jobban hangoltan. A parkban ült és odaintett. Reménykedőn mondom neki, hogy a város legszebb retyikje a székesegyház és a kerengő csatlakozásában található és díjmentes.

Hát ha még megkérdezte volna, nem tudom-e véletlen, melyik volt a mainzi érsek másik székvárosa, akkor átölelem és megsúgom neki forrón, hogy Erfurt! Akkor már egy hete csatangoltam szótlanul és dagadt bennem a tapasztalat, mint barátban az alleluja Ádventnek évadán. Lelkére kötöttem volna, hogy lehet bár igaz a régi német példabeszéd: *es ist gut unter dem Krummstab leben* – de még jobb nem élni az érsek görbe botja alatt, azért nőtt Erfurt európai nagyvárossá, és maradt Mainz olyan csököttnek, mint Kalocsa. Akár belevezettem volna abba a nem végleges határozatomba is, hogy a reneszánsz elmaradása jót tett a német építészetnek, mert mindent befejezett, amit elkezdett a gótikában és boltozatai nem omlottak be maguktól, csak ha bombázták felszabadításból kifolyólag.

Így azonban csak Bélának beszélhettem tele a fejét a nap végén, de ő amerikai iramban dolgozott és Amerikába visszavont alkalmazottai helyett is, amióta a német zsoldon élő orosztól nem kell annyira tartani. Azért ha Béla estére hazajutott, azt kellett néznem, hogy ne aludjon el ültében. Mert ha nem, süt-főz rám a jó lélek és mos. S még nem magasztaltam hűtő- és bárszekrényét, ahonnan tarisznyázom magamat naponta, hogy ne úgy kelljen pattognom idegen utcákon zegzugosan, mintha géppuskáznának hátulról az áraikkal. Béla önfeláldozó barát, de ha az álmos szemébe tekintek, látom, hogy a karácsonyig való meghívás huszáros túlzása volt.

Szóval szabad sorsom a szótlanság lett volna, ha nem döntök úgy végül, hogy kemény valutámat megfontoltan befektetem. Elvégre egyszer élünk. S ha Heidelbergben sodródik az ember a hullámzó turistákkal, meg-megáll egy kapu alján, meghúzza Béla bárszekrényéből merített szíverősítőjét, akkor előbb-utóbb eljön a pillanat, hogy megoldást kell találni.

Nem megoldás betántorodni egy patinázott ajtón, rajta a világ minden hitelkártyájával, a tátogó üresség be, hogy tíz pincér meredjen az emberre. Azokat meg kell fizetni, mint az üres erfurti villamost. Nincs hogy pardon, merre a toalett. A város egyetlenegy tömött kerthelyisége sem megoldás, mert ott mérik a tízmárkás sört s az – árától eltekintve – újabb gondok okozója lesz. Nem, a tapasztalt utas a piarcra igyekszik, mert ott kétannyiért kapni már friss helyi sajtot, mint itthon a gumisajtokat újabban, és a piac táján mindig van megoldás. Heidelbergben például az égőjéről nevezetes Bunsen tanár kémiai intézete rúg ki az egyetemi negyedből arra a virágsorra, amelynek közepe táján oszlopos pergolából vezet jól rejtett lépcső az illem nyilvános színhelyének. Használati díja 60 pfennig. Harminc forint, igaz, de addigra az ember minden pénzt megadna.

S ez a befektetés aranybányának bizonyult. A klozettkulcs gonosz varázsa megtört és áldásra fordult. Kedves asszony vette el 60 pfennigemet és rámmosolygott akkor is, amikor már magam is mosolyogtam dolgom végeztével. Azért megkérdeztem tőle mindjárt, mi ez a hosszú név- és címlista az asztala fölött. A törzsvendégeié? És Brunsen tanár úr is szerepel rajta? Nevetett az asszony, hosszan, csengőn. Némelyik ilyen korában visszabájosodik. Vele kellett nevetnem.

– Lakáskereső diákok névsora.

Eszembe jutott, hogy följegyezhettem volna egy listára valót magam is szembeötlően kitűzködött, pop-robbanás formájú diákhirdetésekből városszerte. – Miért hirdetik magukat itt?

– A bizalom. Aki nekem adja meg a címét, az nem kerülhet lakásuzsorások karma közé, hiszen én ismerem a bérbeadót is. Jóérzésű házinéninek meg sem fordul a fejében, hogy az első havi bérhez csapja azt a 150 márkás nyomozói díjat, amelynek árán a többi megtudja, van-e a bérlőnek szüleje megbízható. Azt én megmondom. Az én közvetítésemmel sok botlást elkerülhet a diák. Nem történik meg vele, hogy 800 márkáért bútorozott lakást fizet, mikor a bútora csak egy napszitta függöny, de örüljön így is. Vagy ne-

hogy már a küszöbön mindjárt kétmárkás takarítási díjat szedjenek tőle, mert piszkít a megtekintéssel. Ebből is élnek, hiszen jelentkeznek náluk ötven – százan naponta. Nem védhetem ki a határidőre-szerződést. Határidőre szerződnek mostanában, diákkal vagy nem, és ha lejár a bérlet, az új lakónak 200-300 márkával többért lesz kiadó. Romlik a lakáshelyzet.

Nem csupán föld alatt terjedő hír ez. Vonaton fölszedett lapokban olvasom, a TV-ben sem hallok mást. A minap döntött a tartományok legfelsőbb bíróságainak szenátusa, hogy régibérű épületekben megvehetik a lakásokat az ottlakók. Amíg épült elég új lakás, ilyen döntés nem kellett. S egyik reggel a ZDF műsorvezetője összeereszti a bérlők meg a bérbeadók szövetségének az elnökét, és látom, menekül el. Öt percet kapnak, viaskodjanak, szól vissza. Csülökre is mennek kis híján. Szétszedni nem lehet őket a hatodik perc elteltével. A bérbeadók elnöke az okosabb persze, a rászorult csak vagdalkozik. „Ameddig államelnökünk inkább vesz ékszert a feleségének, semhogy lakóház építésébe fektetné pénzét, addig porhintés az ilyen bírósági döntés." Szentigaz. Egy mámi megveszi a régi hodályt, amelyben legszebb éveit töltötte, kölcsönből. Aztán kerít egy vállalkozót, az kimegy a városvégi parkolóba, fog négy mészporos cipőjű polyákot, megfogadja őket ötmárkás napszámba, mikor a német cupringeré tizenöt, de még talál mesterembert is ott, tízért. Dolgoznak, mint a kisangyalok, kipofozzák a lakást, a mámi kiadja méregdrágán, kisebbe költözik és a kölcsön kamatostól megtérül két év múltán. Mesélem is most, hogy van kinek: az a ház, amelyikben időzök, háromlakásos, de tart a tulaj egy lyukat törökök részére is a pincében. Pfungstadt – a nevét az illemhelyen alig merem kimondani, nehogy félreértés essék – Béla Pfungstadtja szerencsés falu Frankfurt közelében, minden régi paraszthá za csurig komfortos lakásokkal az istállóig. S egy ilyen ház eltartja benne lakó tulajdonosát feleségestül, gyerekestül. Minálunk nem élhetett meg háztulajdonos régen tízlakásosnál kisebb házból, még csöndeskén se. Pfungstadtban meg csak Béla a két és félszoba-halljáért leperkál 1.800 márka „hidegbért" – 90.000 forintot havonta! Jó, az amerikai kincstár állja a felét, de mi köze ehhez a tulajnak?

– Sok – mondja az asszony határozottan. – A kivonuló amerikaiak megürült lakását nem adják ki a háztulajdonosok másnak. Ennyiért ki sem veszi német. S hátha vissza is térnek még az amik, mikor majd a mieink összecsapnak az Uj Keleti Tartományokkal? A volt tiszti lakások bérét csakis rendőrségi nyomásra mérséklik Heidelbergben.

– Hogy lehet itt lakáshelyzet egyáltalán? – kérdem, s akkorát kanyarítok a karommal, amekkora a szűkös tárgyalóhelyiségbe még belefér.

– Egyik oka – s a kisujját emeli – hogy a Föld legsűrűbben lakott országa vagyunk. Ide egymillió embert nem fogadhatunk be évente már. A másik – a gyűrűsujján mutatja – hogy többé se az ipar, se a mezőgazdaság hasznából nem telik lakásépítésre.

Bűzről pattant mecsecskéje! Én ugyan nem mernék mondani ekkorát! – Politikusok miért nem járnak rá a WC-jére?

Nevet könnye csordultáig, majd elmagyarázza, hogy nem hiába emberelik meg őt havi 2.700 nettóval. Már felfedezte a tartomány az ő „társadalmi hozzáértésüket" és a „szükséghelyek gondnoknője" *(Bedürfnisanstaltanwärterin)* címet adományozta nekik. Ő ugyan tizennegyedik szolgálati évében a legtöbbet kapja, de fiatalabb pályatársnői is megkapnak ennyit bruttó, ha péntekenként szociológiai, egészségügyi és önvédelmi tanfolyamot látogatnak. Megfigyeléseiket, javaslataikat ilyenkor továbbíthatják az illetékes tartományi minisztériumokba. – Megtudunk itt sokat. De olyan is történik, hogy a 60 pfennig tiszteletdíj miatt a hajunkba kapnának. Meg a kábítószeresek. Lélekgyógyászok is, rendőrök is vagyunk.

Mint a csaposok, helyeslek. Szép, azt mondja, de hol talál német csapost manapság? Elviheti a búját messzire, amíg a *Fast Food*-ok, *Öko Food*-ok, *Health Food*-ok, *MacDonald's*ok, *Pizza Hut*-ok és Chop Suei pagodák olasz, görög, szerb, török, indiai és kínai népe közt német csaposra bukkan.

– Az ám – kapok észbe – a szükség gondnoknői közt nincs idegen?

– Nincs – állítja büszkén. – Lehetünk kevesebben az ápolónői karnál, de különbül festünk. Mi azt valljuk: amelyik nemzet nem talál a kebelében alantas munkáihoz embert, az oszoljon.

Megfogadom, hogy ezen elrágódok s visszatérek aztán. A Neckar kőhidjáról bámulom a verőfényes vizet. Nem hallottam ilyen súlyos szót régóta. A rabszolgaságnak nevezett vendégmunkából egy-egy nemzet széthullása következett bizony. De miért kapott bele nem szíve szerint való munkákba?

Fürge városi teherautókról le-fölugráló sárgaruhás köztisztaságiak takarítják a szemetet az üzletek elől. Azt hittem reggel, a lomeltakarítás szent napja ér Heidelbergben. Alig furakodtam be reggel a vasútról.

– Van itt vállalkozó az eltakarításhoz – ezzel állítok le ismét.

– Van ám – mosolyog az asszony, s mint akit komoly szándékú emberének ismert meg, kezem fejére teszi a kezét. – Két hete kötelezték a kereskedőket az eladott áruk göngyölegének visszavételére. Fulladnak bele most a műanyagba, papírba. A legjobban járnak, ha dugnak a szemetesnek külön s az viszi a többivel. Hiába szabálytalanság. Falaz a város. Nem hallotta a francia botrányt? Hogy a Marne partján kórházi hulladék bűzlött, és egy horgász följelentéséből jegyzékváltás támadt Franciaország és Németország között? Nahát, a nyomozás kiderítette, hogy a hulladék a heidelbergi klinikákról került oda. Most lapítunk.

> „...amelyik nemzet nem talál a kebelében alantas munkáihoz embert, az oszoljon."

– Itt ragyog minden. Magácskának nincs oka lapítani – dicsérem. – Az üvegajtó résén pelenkázó asztalt látok odabe. Az?

– Lejárnak ide anyák szoptatni is.

– Rohadjatok meg, gazdag gecik! – Más nem jut eszembe, szerencsére ez is magyarul, különben lecsapna az önvédelemben járatos asszony, mint a nyulat. De annyit lát, hogy följött a fejem víze és elveszi kezét a kezem fejéről.

– *Wie, bitte?*

– Hogyan! Hogyan! Ha a Falusi Korsó után bukik a maffiózók pizza-palotája is, akkor a leállított sárga villamosok népe, meg aki nem győzi a lakbért, meg akinek nincs hova tenni a csecsemőjét, meg aki csak messziről jött és beszélgetne, az mind leözönlik ide a bunkerba? Képen legalább tetszett látni azokat a római casákat öntöttvasból, amikor itt még lóvasut járt el a főutcán mellette? Dőlt be a napfény a fölső díszrácsos szellőzőablakain, cifra sárkányos vizköpői alatt, nem kellett ebben a nejlonfényben üldögélni naphosszat! De ha a civilizáció egy ilyen szép palotája nem bizonyulna elegendőnek, hogy diákok a lakásgondjukkal, férfiak

az óvszerükért járjanak oda, de akár nagyokat mondani is, mert idegen csapossal ilyen hajmeresztő áron beszélgetni többé nem lehet, akkor bővítsük ezt az Európaházat utcává, várossá! Énnekem nem hiányzik a Quelle, a Tietz, a Kaufhof nagyáruháza, engem táncos-komikus műsorukkal nem csalogatnak a mozgólépcsőjükre, a hamis tündöklésükre, a vásári portékájukra!

Tudja mit – mereng el az asszony. – Nem is csodálom az Új Tartományok csalódottságát.

Csakugyan gazdag ez az ország? – fontolgatom józanodva az állomás felé. Ma a dolgozó német átlagosan egyharmadával több pénzt vinne haza, mint tíz éve – ha ennek a többnek a kétharmadát le nem rágta volna a pénzromlás, és a környezetből, az élete minőségéből legalább ennyi el nem pusztult volna. Mégis dicsekszik hogy többet nem keresett, nem fogyasztott soha életében. Azaz dicsekszik helyette a Német Iparintézet (IW), a munkaadók szócsöve. A Szakszervezeti Szövetség viszont állítja, hogy sosem éltek többen a szegénység küszöbe alatt – a lakosság egytizede, csak a nyugati térfélen. A Caritas ennél rosszabbnak ítéli az arányt, és a középosztály lecsúszását, jósolja.

Mit mond ez az utcakép? Mit kürtöl a kereskedelem? Egyik Paradicsom a másik mellett, Szőrmeparadicsom, Cipőparadicsom. Benézek a kirakatába és látom máris, hogy itt nem lesz bűnbeesés. Ezer pár kirakott tornacipő, tíz torony utazótáska épeszűt meg nem kísért akármennyiért. Még az sem biztos, hogy a boltos gazdag-e. Holott háznagyságú tábla hirdeti, hogy övé az Eldorádó. Akár otthon a TV-ben. Renault! Élmény vele élni! Opel Astra! A mi autónk! A bank, amely igazán közel áll Önhöz! A fekete festékes dobozomhoz. *Geld macht böse.*

Ezzel a gazdagsággal csak Európa lerobbant Keletét lehet szembeállítani. Egy pasas a vonaton a *Bild Zeitung*ot forgatja. Felém néz az a képes híre, hogy Honecker hazahozatalával a berlini feketepiacon 145 márkára szökött régi arcmásainak ára. Hosszú hivatásos ifjúsága csak egy sóhajjal öregített rajta, KISZ, nonstop, hetvenötig. A pasas fordít a lapon. Ott meg azt olvasom, hogy a moszkvai munkás átlagkeresete a mai napon 3.000 rubel havonta. 100 márkáért e töredékpercben 10.500 rubelt kapni a moszkvai feketepiacon. Namármost, gyerekek. Hány hónapig kell a moszkvai munkásnak a berlini Honecker-portréért dolgoznia? Így persze a Paradicsomban meg az Eldorádóban utazgatok.

De ha én vagyok én? Ülök Bélával az agyonbombázott nürnbergi vasutállomás példásan restaurált Jugendstil-restijében. Az árak olyanok amilyenek, de még örülhetünk, mert a városban benn olyanabbak. Ha a város helyreállításának folyamatos költségeit vennék be rajtunk, hagyján. De az utcákat a hatvanas évek semmitmondásában építették be sima falakkal és alumínium nyilás-zárókkal, majd ami hely maradt az utcán, azt elfoglalta a bádog. Mozgó bádog az utakon, álló bádog a városban. A német dicsőség két kőemléke közt egy Hertie-betonkocka vagy egy Ka-De-We torony. Zárás után chilei zenekar pönöget az aljukban és nyínak valamit. Nürnbergi mesterdalnokok. Papírpoharakat görget előttük a szél. Mindenképp találok egy kukán két *Spiegel*t és az egyikből meg is tudom mindjárt, hogy a nyugatnémet polgárok egyharmada semmiképpen nem lakna Nürnbergben, a nemzeti történelem kincsestárában, mert randának ítéli. Csakhogy a következő számban a lap levelezői ilyesmiket írnak: Jöjjenek el Hannoverbe! Ha láttak még randát! Irja egy hannoveri. A hamburgi meg, hogy Hamburgnál randább városa a világnak nincs, Nürnberg kismiska. Egy kasseli pedig, hogy ha a randaság mellé unalom kell, ott az ő szülővárosa. Számtalan az ajánlkozó. Rövidül lejárandó városaim lajstroma. Szóval talán itt a legjobb, ebben a restiben, amíg el nem olvasok egy golyóstollal írt, kettébehajtott és ajánlatként odaállított papírszeletet az asztalon. Helyi bor, kimérve, ¼ liter 6,80 márkáért. Megdühödök megint. Hagyjuk, hogy a moszkvai munkás egy litert ledönt ebből és a havi fizetése oda. Ki is rendelne Oroszországban vagy akár nálunk vendéglőben negyedliter bort? De akkor miért abban az országban kínálják negyedliterével 340 forintért, ahol a kormány fizet a szőlőskertek kipusztításáért? Igaz, a kínálat nem az itallapon szerepel, ügyeskedhetett itt valaki, a rendőr se mondana mást.

Te a bankokat is a régi nagybajuszú rendőrrel rámoltatnád ki, mondja Béla és jól mondja. Nyelek egyet. De a két *Spiegel*en hevert egy marburgi utikalauz is, hát abban tanulmányozom az árakat, és már azt gondoltam, Béla fejére olvashatom, hogy íme Marburgban, méghozzá a belvárosban 90 pfennig egy korsó sör és az ebéd-menüben hátszinszeletet adnak fűszeres vajjal a nürnbergi negyedliter bor árán. Szerencsére megnézem mikori a könyv, azért nem nevet ki Béla. Húsz éves.

Nem hajítom el, tréfának jó lesz. Másnap Marburgban leugrok egy szükség-bunkerba az alsóvárosi Szent Erzsébet emléktemplom mögött, (ha valakit a szüksége odakényszerít, hivatkozzom rám) és kérdem az asszonytól, hol találom ezeket az olcsó vendéglőket. Olvasok föl belőle, az asszony meg a szemét dörzsöli. Sajtóhibák lesznek uram. Aztán mondom neki az évszámot. – Azóta ötszörösére nőttek az árak! – sóhajtja.

– Kinek nőtt a jövedelme az ötszörösére a vendégköréből azóta? – kérdem, mert idősebb asszony.

– A zacisoknak – feleli szilárdan.

Megértem Béla zavartalanságát. Szigeten él, kincstári árak zárványában. Jelszó itt a PX – a kantin, az IKKA, a diplomatabolt, a lengyel, mint mifelénk nevezik az adótlanság menedékköveit. S a támaszpont katonáinak, a többi szigetlakónak a PX a legfőbb mulatsága, s hogy olcsó bevásárlásaikkal pénzt takarítanak meg bizonytalan jövőjükre otthon.

Nem a 45-ös hadsereg ők, akiket kamaszfejjel megismertem. Azoknak csillogott a szemük első találkozásukban Európától, azok lehette leereszkedőek a dzsipjükkel, kondenztejükkel, csokoládéjukkal, rágójukkal az éhezők között. Ezek szegényeknek képzelik magukat egy gazdag országban és esténként rátapadnak a frankfurti AFN katonai TV-állomás hirdetésére, hogyan keressenek állást otthon levélbelileg. Nem tudják talán, hogy ha ők elmennek, a Nyugati Zónában egymillió német válik munkanélkülivé. A Keleti Zónában a megszállók hazatakarodásából csak haszon van. Weimar mellett az út két felére épült szovjet támaszpont parancsnoka például úgy gazdagodott meg, hogy az út egyik felének népét kellett hazatelepítenie, s aki az útnak a parancsnoki felére telepedhetett át, az úgy fizetet, mint a katonatiszt. Az oroszok lengyelpiaca is a parancsnoki félen működik.

Ha meggondolom, Camel cigerettánk mind az utca, mind a retyó automatájában 5 márka. Itt a PX-ben meg otthon a lengyelen egy márka. Másik létszükségünk, az ital áraiban hasonló az arány. Hát elmondhatjuk, hogy a lengyelről élünk mind a ketten.

S itt a támaszponton tanulhatok a piac életéből is, ha az amerikai bárt, elektronikus kuglizót, fagylaltozót látogatom Bélával, mert hol hallottam én, mit beszélget két néger nő bevásárlás közben vagy fekete katona a fehér feleségével – *só és bors,* mint itt mondják – vagy hogy a tiszthelyettesi feleségek a zajongó amerikai kölköket miféleképp kutyapicázzák ha KIT-KAT-ot majszolnak a TV előtt naphosszat, és akkora a valaguk, hogy dupla vével kellene írnom? Hát láttam én már ilyet? Vagy láthatnék kinn, a szigeten túl, a forró bádogrezgésben?

Béla is a lengyellel meg a zárt életével gazdagabb a németeknél.

Néha német kollégáinak amerikai pipadohányt dug – mert nem a hadsereg tiltakozna, hogy herdálja az ellátmányt, hanem a német állam. Július 4.-én, az amerikai Függetlenség Ünnepén kimérendő ingyen sörre engedelmet kellett kérniük a német hatóságoktól, hiszen isznak abból a német kollégák is! Ebben a gazdag államban, ne feledjük.

Persze nem hiába totyognak itt még a veteránok is baseballsapkában, ráhímezve: *US Army Pensioner*. Dehogy mennek haza. Otthon a másik gazdag állam nyúzná őket. De mégsem annyira. A bárban németek és amerikaiak közt állandó beszéd tárgya a dollár-árfolyam, s most, hogy a márkához képest csökken rohamosan, kiderül, mennyivel olcsóbb Amerikában minden. A támaszpont németjei ezért töltik ott a szabadságukat, és kocsit hoznak haza, harmadával olcsóbban a németet is. Béla a dolláros fizetéséből mind többet vált hetente, hogy lakbérre és más márka-kiadásokra fussa. A papírpénzek tőzsdei lebegése nem tesz jót a zavartalanságának, kivált, hogy a TV is mutatja este.

– Te Béla – kockáztatom meg – nem tehetne itt a tőzsdén rendet a Galambos rendőr?

– Bunkóval oldanál meg olyan problémát megint, amit a fél világ pénzügyi szakembere meg nem old?

– Ti írott-olvasott emberek – hízelgek neki – bunkónak néztétek a rendőrt mindig. Aztán ráfáztatok. De én nem rendőrrel, hanem a Galambos rendőrrel tisztáztatnám a helyzetet. Az lefogta a Lefkovitsot, mert olyan talpalási utalványokat állított ki a mulatásban segédkező cigányprimásoknak, ami egyetlen suszter nem váltott be Hatvanban. Ti annyi dollárt nyomtok, amennyi az adósságotok, mert a magatok pénznemében adósodtatok el. Mi a különbség?

Béla próbaképpen lehunyja a szemét.

– Te Béla – mondom – itt baj van.

– Nem-e? – riad.

– *Deutschmark, Deutschmark über alles!* De a föld inog.

– Netene.

– A német közgazdászok szerint három a fokmérője a konjunkturának: a vásárlókedv, a házépítés meg az autóeladás. A szavukon foghatod őket. Üzletekben, áruházakban árut láttam, vevőt nem. Építkezést csak odaát tapasztaltunk, államilag támogattat. Attól adósodott el az Egyesült Németország két éven belül. Az autóval meg úgy vagyunk, hogy az Opel félannyi kocsit adott el az idén itthon, mint tavalyi félévben. A VW külföldön még annyit se. A közlekedési miniszter egyharmados drágulását igéri az autózásnak. Ebben a benzinadó, az autópálya adója és a parkolás benne lesz, a javítás nem persze.

– Gazdag ország, bírja.

– A Lufthansa karcsúsít. A német ipar büszkesége, a gépgyártás akadozik. A nyárvégi kiárusításnál derült fény a textilipar bajaira. Meg a sportcipő-iparéra. Lanyha a Frankfurti Vásár. De ha mindenáron talpra állítanád ezt a gazdag országot, miért nem veszel magadnak egy pár szandált? Megmondjam neked, miért nem? Mert nem találkozol egy jólöltözött, ráérős emberrel, amilyen lenni szeretnél. Gazdag ország! Talán *Krank*furt üvegtornyai félemlítenek meg? Félhetsz is, mert az üvegük hullik. Megint éppen öltöztetnek egyet. *Main-hattan!* Ez az amerikai világbirodalom végvidéke, lepusztulóban. Hány pár szandált vett apád Amerikában? S itt talán venne?

– Nem vett semmit se itt, se ott, mert félénk volt és proli. Én is megmaradtam prolinak.

– Én még proli iparost nem láttam, csak proli értelmiségit. És proli vállalkozót újabban. S az iparos kivált akkor nem félénk, ha a maga iparának művét fogja vizsgálóra. Te úgy markolsz meg egy könyvet, hogy följajdulok, pedig a gyomaiak is így markolták meg, amit velük készítettem. Apád kezében szétesne a tizenötezerforintos szandál, legfeljebb azért félne a kezébe fogni.

Volt apád stresszben? Nem tudod gépi örömök nélkül eltölteni a szabadidődet? Ilyenek a prolibajok itt. Nézd, hogy rontanak az *Urlaub*jukba, mekkora halálos áldozatokkal, milyen dugókban döglődve! Hallottál már a háziaktól értelmes szót? Azt hittem, a lakásuzsorán ráérő időt vettek és majd tőlük megtudhatok mindent a messzi környékről. De ők shappingolnak két autóval vagy hárommal, aztán visszavonulnak fogyasztani. A helyes kisfiuk el fog hülyülni, jósoltad. Miért ne hülyülne? Ha ekkora gyereked volna, elengednéd akár a templomig? Ilyen forgalomban kigázolják a belét. És ha valamit a szájába vesz? Itthon annak a gyereknek a helye, azért liheg, akár a hízott liba, azért nem ismeri meg a más szokását, mesterségét. Ilyen a proli máma. Mestertelen. És a XX. század prolibirodalmai dőlnek egymásra, a szovjet, az amerikai, a német. Majd meglátod.

A képernyő mélyzöld hátteréből világoszöld lobbanások. Gyerekek árnyképei futnak előttük, majd rendőrök bukósisakban, áttetsző pajzzsal. Majd gyerekek, majd tűzkígyók. A ZDF jelentkezik Rostockból.

Hazafelé már csak erről a lázadásról olvasok. Meg a nyomában a többiről. Az amerikai *Newsweek* nácit sikolt, a londoni *Times* érces hangon leckéztet a németeket, a *Frankfurter Allgemeine* Németország tekintélyét siratja, a bécsi *Presse* pszichogrammja már kész: az agyonfegyelmezett NDk radikalizmusba menekült, az olasz *Stampa* a harmadik évezred háborúját látja, a norvég *Dagbladet* 1992 Kristályéjszakáját. Hol van már Los Angeles nyáreleji égése, hol vannak az összecsapások Párizs bolygóvárosaiban, Birminghamban, Barcelonában, Rómában vagy akár Jeruzsálemben? Az olaszoknak sem akkor rémlett fel az Apokalipszis, amikor partjaikról hazatoloncolták az ott feketéllő albán menekülteket, viszont a németeknek is kimegy a fejükből, amíg pironkodnak, hogy két éve még keletnémet menekültek táborait gyújtogatták a Régi Tartományokban.

Miért kell nekem az eszembe jutnia, hogy olvastam már egy hónapja a rostocki városi tanács tiltakozását a Romániából özönlő cigányság további odatelepítése ellen, mert, írták, a férőhelyük 300 csak, de menedékkérők már akkor 1.200-an táboroztak a szállás körül és se klozettkulcs, se klozett, se víz elég, és hiába a közélelmezési erőfeszítések, a táborozók közeli s távoli élelmiszeráruházakban szolgálják ki magukat, ahogy tudják. Meg sem kellett volna említenie a városi tanácsnak, hiszen a kormányzat pompás helyzetismerő, hogy a hajóépítőipar összeomlása miatt válságövezet a környék, de aszálya miatt is, mert az Mecklenburg-Előpomerániát kiváltképp sújtotta a nyáron.

Aztán a képek. A képernyőn a tűzvésszé fajult tüzijáték szinfoltjai beszéltek, némelyik újságban azonban látni, hogy a jókora panel-negyed felnőtt népe együtt küzd a rendőrök ellen azokkal a kamaszokkal, akik közt mulatságos hüvelykmatyik is akadnak. Kínálkozik tehát az a kipróbált megoldás, hogy szőnyegbombázással felszabadítani a negyedet, a totyogókat mellékbűntetésüll kicsapni az óvódából, hiszen Amerika is tudja már róluk, hogy nácik, majd újra felépíttetni velük, aztán szingalézeket, bosnyákokat, szomáliaiakat és cigányokat telepíteni bele, hogy legyen hol megvívniuk a harmadik évezred háborúját. Miközben Európa pezsgőspalackok durrogásának kíséretében egyesül.

Hessenben láttam menekülteket konténerekben, és átépített keletnémet buszokban olyan nyugatnémet hajléktalanokat a mainzi székesegyháztól kőhajításnyira, akik dolgoztak ugyan, de nem bírták a lakbért tovább. Eggyel beszéltem közülük, a többiek nem voltak beszédes kedvükben. A konténers tamilokkal nem is próbálkoztam, mert magyaráztam volna nekik, hogy lehetnék én is menekült itt, de kalandvágyból otthonmaradtam? A legtöbbet beszélhettem az Új Tartományok gyermekeivel még endékás korukban, és megértettem, miért zavart a kapcsolatuk szüleikkel – sőt beszéltem hol a fiatal nemzedék képében,

hol a szülőkében, ahogy éppen kellett. Ma már vége a szerepemnek, hiszen a rájuk köszöntött újabb demokrácia fogadkozik váltig, hogy ő az igazi és ezentúl mindenki szólhat magáért.

A lázadó gyerekek láttán a régi Vígszínház szerzője, a chicagói Robert Ardrey jut az eszembe. Európa felszabadításának örömmámorában nem osztozott, hanem elhallgattatott vagy kukoricán térdeplő tudósok műhelymunkáit szedte össze, ezért korábban állhatott elő az összehasonlító állatviselkedéstan eredményeivel, mint a tudomány atyja, a königsbergi tanárságával súlyosan kompromittált Konrad Lorenz. És 1956-ban drámát írt a pesti srácokról az új biológiai megfigyelés szemléltetésére, hogy a hazájukat védő, otthonukba hazataláló állatokon nem segít se kor, se tapasztalat. A fiatalok jobbak.

Antonio telefonja fogadott itthon. Megkerült a klozettkulcs. A vén Trotleff vette magához, és azzal adta vissza, hogy többet büdös idegeneket meg ne lásson az ő klozettjén. És erkölcsi fölháborodásában srófolt a lakbéren 50 márkával.

Forgács Rezső

Naplórészletek

sárgálló nyár egy valamikori nyár
őrtorony csillogó lemezekkel
valakik állunk hosszú folyosón
ezernyi karok és fejek
állunk valakik hosszú folyosón
lassan megtanulunk nem nézni semerre
néha már a bakancsok is súlytalanabbak
valamitől ragyog egy arc valaki arca ragyog
rá kéne gyújtani
fölzizzennek a matracok

spárgával játszik a százados
egy rézgomb fityeg
kopottan fityeg egy rézgomb
forrók az arcok forrók a kezek

megpróbálok fölnevelni egy lepkét
kimostam egy konzervdobozt abban lakik
gyereklepkének tekintem mert kicsi és fehér
de nem nagyon akar enni
aggódok emiatt
talán ha lenne párja könnyebb lenne vele

egy fa minden amit az ablakból látunk
nem tudom miféle fa
nem magas nem is terebélyes
olyan raboknak való egyszerű
meglátjuk talán ha tél lesz talán kopaszon szebb

mintha hosszabbak lennénk egyre hosszabbak
hoszúkásak az arcok a kezek
és megnyúltak az ujjak és térdek is
olajos zöld falon az árnyaink
ahogy hosszabbak lettek a folyosók végtelenek
a folyosók végtelenek
valakik könyökölünk tarkóikon a tenyerünk

nem izzad itt senki
nem beszél itt senki semmiről
nem alszik és nincsen ébren aki itt van
vödrökkel csörömpölnek valakik
míg a kenyérhéjon matat megáll egy pillanatra
rajtunk
a légy tekintete
elnéz bennünket egy légy a
gömbszemével
és talán túlontúl hosszúdadnak lát
elrepül

talán a hajnal a leghosszabb napszak
meg-meginognak a vaságyak alattunk
egy penészfolt térképét vizsgálgatom
vannak országok valahol
valahol országok is vannak
népekkel emberekkel nőkkel meg férfiakkal
és időt mérnek ott az órák
meg perceket
apró nagyon apró perceket

hófehér vászoninget kapunk
friss fehér a szaguk
tétovák leszünk ettől
méregetjük tapogatjuk a vásznat
lehet hogy itt mindannyian meghalunk
valamiért meghalunk
valamiért kivégeznek minket
azért adtak fehér ingeket
friss fehérszagú ingeket

van itt egy bányász
mert megölt valakit
valakit megölt a bányász
mindig két kézre fogja a csajkát
és akkor nem tudja hogyan egyen
mintha féltené szorítja két tenyerével az edényt
az edényt szorítja két tenyerével
megissza a levest

egy gazdátlan pokrócot találtak a körletben
megint sorban állunk
megint fityeg rézgomb
kopottan fityeg egy rézgomb
szilvalekvár szag van
nem szólunk erről senkinek
van aki kopasz
talán tetves volt azért kopasz most
megmotoznak nem találnak semmit
ezekszerint nincs semmink
nincs semmink ezekszerint
valaki a falra köpött

hoztak egy sovány embert
soványak a csontjai soványak a szemei
soványlik ujjai közt a cigaretta
ahogy ül
a kapcákat nézi nézi a kapcákat
simogatja szúrós térdén
olyan a bőre mint az újságpapír
tizenhét éve van



Kéz IV.

1991.

Tart-e még a kazimi háború*

ÓNT'SZ!

Mirszuszkéhum!
Imám magyarul mormolom
manysi *testvéreimért.
Általam halld hívásukat!

Világyügyelő orcád
hol országol, hogy nem látod
földe-fosztott háza-hagyott
nyelve-nyírott népedet?

Azért tanítottad őket
halat halászni
vadat vadászni
bogyót bogyózni
hogy most mindenkit megfossz
életadó mesterségétől
hogy tűrd teremtményeid
hontalan haldoklását
hamiskás rezervátumokban?

Numi-Tórem hetedik fia!
Ha élsz, égi anyáddal leheltess
lelket sorsmarta emberkéidbe!
Aranyos hajfonatod
Kul népét suhintsa!

Imám magyarul mormolom
manysi testvéreimért.
Általam halld hívásukat,
Mirszusznehum!

Nagy Katalin

ónt(e)sz = segítség (északi vogul nylvjárásban)
(e) = redukált rövid magánhangzó, mint a német geben szóban a második 'e'
***A manysi és a manszi vogul népnév alternatív alakjai**

Idehaza manapság gyakran fejvesztett-fejvesztő civakodás folyik mindenféle nyugati kapcsolatért, a nagy öreg Európához kötő ősi szálak kisajátításáért, bizonygatásáért.

(Odaát a tengerentúlon) idegenbe szakadt vagy idegenben fakadt népünkfiai eközben hangzatos hun, sumér, szkíta eredetünket próbálják fölfedezni illetve megkreálni.

Népvándorlások hullámaitól, rendszerváltások harcaiban megtépázott népünk ettől még ugyanolyan, amilyen, se több, se kevesebb, se jobb, se nem rosszabb.

Keletre majd' háromezer kilométernyire nyelvrokonaink élnek maroknyivá fogyatkozott népcsoportokként szláv népek abroncsában és elmérgezett erdők ölelésében. Nem nagyok és nem gazdagok, senki se tud róluk a nagyvilágban. Mi nagyon fontosak vagyunk számukra, büszkén emlegetnek minket, kíváncsiak ránk, testvérként tartják számon magyar rokonaikat. Magukra hagyatottak, magányosabbak, mint mi itt Európa köldökén.

Ha egy növény - vagy állatfajta kipusztulni látszik, vészharang kondul, zöldek százai borulnak gyászba. Hagyunk-e, hagyhatunk-e a huszonegyedik század küszöbén, letűntnek hitt hagyományt és életmódot őrző népeket elsorvadni, elpusztulni?

Tolnay Imre



***A harmincas években az erőszakos kolhozosítás ellen a Kazim-menti osztjákok felkeltek. A férfiakat a sztálini hadsereg lágerekbe hurcolva ítélte pusztulásra, ezzel e népcsoport egy egész férfigenerációját veszítette el.**

Hajdú-Moharos József

Tudósítás legközelebbi nyelvrokonainkról (1991)

Újsághír a néhány nappal ezelőtti Népszabadságból: a szovjet népképviselők kongresszusa elfogadta az Unió új alapszerződésének tervezetét, amelyből – többszöri szavazás után – *kihagyták az autonóm körzetek jogállására, valamint a hagyományos ősi életmódjukat folytató kis népek különleges jogaira vonatkozó passzusokat.*

Bár e hír konkrét hátterét még nem ismerjük – remélhetően nem a kérdés végleges eldöntéséről van szó –, mindenképpen gondolnunk kell arra, hogy e problémakör jó vagy rossz megoldása többek között a mi legközelebbi nyelvrokonainknaka hanti (osztják) és a manszi (vogul) népnek a sorsát is hosszú időre meg fogja határozni.

1991 nyarán jutott el az első turistacsoport Magyarországról az Ob és az Irtis mellékén élő nyelvrokonaink földjére. Önmagában is korszakos változások jele ez a tény, hiszen nemcsak a hantik és a manszik földje, hanem lényegében egész Szibéria – néhány várostól és turistaközponttól eltekintve – 1990-ig külföldiek elől elzárt régiónak számított. Idén viszont már *amerikai turistacsoportok* is fölkeresték az obi ugorok kőolajban gazdag földjét, a *„szovjet Kuvaitot"*. Nyelvrokonaink fővárosában magánutazási iroda szervezi a programokat.

Az obi ugorokhoz eljutni nem mindennapi vállalkozás. A budapesti Nov-Eurostud Kft. szervezésében 30 turista – finnugor nyelvészek, tanárok, világutazó családok és a személyemben geológus-geográfus – vállalkozott arra, hogy autóbusszal, vonaton, repülővel, hajón és helikopteren megtegye az oda-vissza majd 13 ezer km-es utat.

Az utazás legszebb és legemlékezetesebb része a 2000 km-es hajóút volt a méltóságteljes Irtis folyón. A végcél: az Ob és az Irtis találkozásánál fekvő Hanti-Manszijszk, az obi ugorok autonóm körzetének székhelye. A 30 ezer lakosú város, amelynek lakosságából kb. tizedrész tartozik az őslakos népekhez, a szibériai folyamhajózás központja, repülőtérrel, több üzemmel és az obi ugorok központi intézményeivel.

Mit is tudhat a hazai közvélemény e földrajzilag távoli, nyelvileg pedig legközelebbi rokonainkról? Talán a létszámukat: a hantik vagy osztjákok 21 ezren, a manszik vagy vogulok pedig 7600-an vannak. Közülük – ott kapott információ szerint – *már csak mintegy negyedrész beszéli ősei anyanyelvét.* A két obi ugor nép a végtelen tajgában vadászatra és halászatra rendezkedtek be.

Az oroszokkal a prémkereskedelem révén a XII. században kerültek először kapcsolatba, azonban csak a XVI. században lettek végleg orosz alattvalók. A szovjet korszakban – más északi kis népekhez hasonlóan – körzeti szintű autonómiát kaptak. A Hanti-Manszi Autonóm Körzet közigazgatásilag a Tyumenyi terület alárendeltje, egyike az Orosz Föderáció tíz autonóm körzetének. 1930-ban alapították Hanti-Manszijszk városát, majd az 1960-as években kezdődött meg földjükön a kőolaj- és földgáz kitermelés.

Szerzőnk, Hajdú-Moharos József doktor a legokosabb ember, akit eddig megismertem. Pedig a börtönévek s ellenzékiségem évei alatt, teológiai tanulmányaim során volt alkalmam okos emberekkel találkozni.

De nemcsak észjárását illeti dicséret. Hatalmas lexikális tudással is rendelkezik, s ami a legfontosabb: a dolgokat széles összefüggéseikben vizsgálja. A csak specialistákat – szakterületükön kívül viszont önállótlan-tudatlan idiótákat – túltenyésztő korunkban bizony ez az erény lámpással keresett érték.

Hajdú-Moharos József geológus, geográfus, Szovjetunió-, Románia-, Moldva, Bukovina-, Kárpátalja- és indiánszakértő; erőssége az etnikai földrajz, de történelemmel, politológiával is foglalkozik. Jelenleg a marketing tudományával és annak fonákságaival ismerkedik. Otthonosan mozog Üzbegisztánban, kunkumük atyafiaink között Dagesztánban; a kancsájok-balkárok körében valószínűleg megtalálta a Kaukázusba szakadt szavárd magyarok leszármazottait, akik ma is őrzik szájhagyományukban, hogy ők a magyarok 8. törzse; s most már ismerős az Ob melletti Ugorföldön is. (Az Irtis folyón egy hajón ismerkedtünk meg, úton vogul és osztják rokonaink országa felé.)

Sohasem volt talpnyaló. Most sem az. Pártállása – ha jól értettem – elkötelezett népi-liberális-szociális demokrata.

S mert nem politikai hízelgő, számos hézagpótló írása, tanulmánya vár megjelenésre.

Tudom, soraim úgy hatnak, mintha elhunyt ember méltatását írnám, hiszen kiváló elméinket holtuk után szoktuk dicsérni. Szerzőnk azonban jó egészségnek örvend, s mindössze harmincnégy éves.

Az alternatív irodalom és gondolkodás, a közeli és távoli népek igaz megértésének ügye nyer nagyot, ha Hajdú-Moharos József írásainak teret adunk.

Kiszely Károly

A Hanti-Manszi Autonóm Körzet területe 523 100 km², ami nagyjából megfelel Franciaország területének. A lakosság száma 1956-ban még csak 118 ezer fő volt, ma viszont már meghaladja az 1,3 millió főt. *E hatalmas növekedés természetesen a bevándorlásból származik, az őslakosság aránya napjainkra 2% alá esett.* Hasonló folyamat játszódott le a Szovjetunió más nemzetiségi vidékein is – a 10 autonóm körzet közül már csak kettőben van többségben az őslakosság –, a legnagyobb demográfiai nyomás azonban az elmúlt évtizedekben éppen az obi ugorokra nehezedett.

A manszi (vogul) nép hazája az autonóm körzet nyugati részét foglalja magában. Településeik az Urál és az Ob-Irtis között, zömmel az Északi-Szoszva és a Konda folyók mellett találhatók. Földjüket a kőolajtermelés eddig csak kevéssé érintette, itt vezet viszont keresztül az uráli iparvidéket az Ob folyóval összekötő vasútvonal.

A hanti (osztják) nép az Ob-Irtis vonaltól keletre három Magyarországnyi területen szétszóródva él. Három nyelvjárási csoportjuk közül az északi osztjákok az Alsó-Ob és a beléömlő Kazim folyó mellett, részben a szomszédos Jamal-Nyenyec Autonóm Körzetbe áthúzódva élnek. A keleti osztjákok az Ob középső folyásánál és az ideömlő mellékfolyók mentén, a ma már zömében az orosz és a tatár etnikumba olvadt déli osztjákok pedig az Irtis alsó folyása mentén élnek. Az osztjákok földje rejti a Szovjetunió szénhidrogénvagyonának több mint felét, ide összpontosulnak az elmúlt évtizedek látványos „fejlesztései." Amikor „tyumenyi" olajról hallunk, osztják nyelvrokonaink földjére gondoljunk: az innen mintegy 1000 kilométerre fekvő Tyumeny csak igazgatási és elosztó központja a Szovjetunió legfontosabb kőolajvidékének.

Mit is jelentett a „szovjet Kuvait" számára a kőolajtermelés? A tajgában gombamódra létesültek az új és új városok. Közülük néhánynak – Szurgut, Nyizsnyevartovszk, Nyeftyejuganszk – ma már egyenként százezernél több lakosa van. A geológusok és a fúrómunkások eljutottak a legbékésebb vidékekre is. A kitermeléshez és a kőolaj elszállításához hatalmas infrastrukturális beruházásokra volt szükség: elkészült egy sor olajvezeték, az urengoj-ungvári földgázvezeték, az Urengojba (Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet) vezető északszibériai vasút és a városok környékén számos műút. Érdekes módon Hanti-Manszijszk még mindig kívülesik az országos út- és vasúthálózaton, csak hajón vagy repülőn érhető el. A kőolajtermelés és az építkezések nagy környezetrombolással járnak, egyre több körzetben teljesen lehetetlenné téve a hagyományos halász-vadász életmód folytatását.

És mit hoztak az elmúlt évtizedek az őslakosság számára? A mérleg egyik oldalán ott van ugyan az egészségügyi hálózat kiépítése, a szovjet normáknak megfelelő lakásviszonyok és munkakörülmények, a nemzeti értelmiség és szakmunkásgárda kialakulása, valamint az autonóm körzet máig meglévő parlamenti képviselete, amelyet a szokásjog szerint mindig az őslakos nemzetiségből származó személlyel szoktak betölteni. A másik oldalt azonban súlyos terhek nyomasztják: a kényszerű életforma-váltás, ahogy a szórványtelepüléseken élő őslakókat faluközpontokba költöztették, a vándorló halász-vadász családokat kohozokba és szovhozokba tömörítették, a gyermekeket városi internátusokba vitték, az anyanyelvi oktatást – amelynek alapjait az 1930-as években sikerült megvetni – lényegében felszámolták. Mindezt természetesen a „modernizáció" jegyében.

Különös figyelmet érdemel az anyanyelvi oktatás kérdése. Miközben a „lenini nemzetiségi politika" diadalaként ünnepelték a kis népek saját íráshoz juttatását, és nemzetközi kongresszusokon az anyanyelvi tankönyvek egész sorát mutatták be, a hanti és a manszi ifjúság nagy része előtt teljesen elzárták az anyanyelv megismerésének a lehetőségét. Mondják, meglehetősen prózai okai voltak mindennek. A betelepülő orosz mérnök- és szakmunkásgárdával sok pedagógusfeleség is érkezett, akik egyszerűen kiszorították a nemzetiségi káderekat az oktatásból. Másrészt alapelvként deklaráltatott, hogy vegyes lakosságú helyeken oroszul kell oktatni – és a lakosság faluközpontokba való összevonása után már minden helység vegyes lakosságú lett. Csak néhány iskolában maradt meg heti néhány órás tantárgyként az anyanyelv oktatása. Most ugyan tervezik az anyanyelvi oktatás újraindítását és kiterjesztését, kérdés azonban, hogy a jövendő oroszországi vezetés mennyivel

VESZÉLYBEN A TAJGA!

Egyesült államokbeli és orosz környezetvédő szervezetek felhívták a figyelmet arra, hogy *nem csupán a trópusok esőerdői, hanem Szibéria erdői is veszélyben vannak. Márpedig ott található Földünk tűlevelű erdőinek több mint fele és faállományának negyede. Ez idő szerint Szibériában évente mintegy 410 millió köbméter fát termelnek ki, amihez 4 millió hektárnyi erdőt kell kivágni. Most japán, dél-koreai, egyesült államokbeli és európai vállalatok tárgyalnak Moszkvában a szibériai fakitermelésben való részvételük szándékáról.* (Amióta megépült a Bajkál-Amur-vasútvonal, könnyebbé vált a tajga faállományát megközelíteni és a kitermelt fát elszállítani.)

Már napjainkban is Szibériában többnyire teljes erdők tarvágása folyik, aminek fokozott talajerózió és az a következménye, hogy az ottani rideg körülmények közt amúgy is roppant lassan növekvő fák az erdőket csak hosszú idő alatt regenerálják. Tekintettel Oroszország gazdasági válságára, most nő annak veszélye, hogy *ezeket az erdőket gátlás nélkül fogják irtani, ami miatt a tajgában rövid idő alatt visszafordíthatatlan kár keletkezhet.*

A külföldi vállalatok a környezetvédő szervezeteket azzal nyugtatgatják, hogy csupán néhány év múlva *szándékoznak nekikezdeni a szibériai erdők kitermeléséhez.*

(Nature)



lesz toleránsabb a kis nemzetiségek kulturális jogai iránt???

Az obi ugoroknál tapasztalható problémák részben a volt szocialista tábor közös nyavalyái: az érzéketlenség a helyi sajátosságok, a kis nemzetiségek, a néphagyományok, a környezetvédelem és az emberi szempontok iránt. Ami mindezekre náluk még rárakódott: a Vadkelet-szellem (hiszen a szibériai iparközpontokba nem elsősorban a konszolidált szakmunkások érkeztek!), a körzet kivételes fontosságának tudata az oroszok részéről és a kis létszámból adódó kisebbségérzet az őslakosság részéről. A gorbacsovi olvadás és az etnikai reneszánsz ide is elérő hullámai talán a 24. órában érték el nyelvrokonainkat. Mint egy ottani beszélgetőtársunk megfogalmazta: „Ha minden így ment volna tovább, bizony tíz-húsz év múlva az utolsó szavak is elhangoztak volna őseink elfelejtett anyanyelvén!"

Az elzártság miatt az obi ugorok mindennapjairól még a velük foglalkozó finnugor szakos tudósoknak is csak szórványos információik vannak. A magyar nyelvészet és etnológia nagyjai közül személyesen négyen jutottak el e rokonnépekhez: Reguly Antal és Munkácsy Bernát a múlt században, Pápay József századunk elején és Diószegi Vilmos az 1950-es években. Azóta évtizedek teltek el anélkül, hogy a helyszíni kutatást bárki magyarnak engedélyezték volna. Így a hazai finnugor-tudomány az osztjákokkal és a vogulokkal kapcsolatban kénytelen volt a régi



anyagok feldolgozására, valamint másodlagos forrásokra – pl. Leningrádban tanuló diákokra vagy szovjet kutatók közléseire – hagyatkozni. Csoportunk tagjaként jutott el az obi ugorokhoz Vértes Edit professzorasszony, aki egy életen át foglalkozott kultúrájukkal, s csak most – immár nyugdíjasan – adatott meg neki a személyes tapasztalás lehetősége.

Ilyen előzmények után milyen benyomások érték az első magyar csoportot? Nagyszerű érzés, hogy sok mindent tudnak rólunk s mint nagyobb testvérüket tartanak számon bennünket. Szívszorító, hogy csoportunk osztjákul tudó nyelvész tagjai a fiatalabb generációval már csak oroszul tudtak szót váltani. Ugyanakkor bíztató, hogy az anyanyelvet nem beszélő őslakosok is büszkén vállalják a nemzetiséghez való tartozásukat. Megdöbbenés, mi minden szenvedést hozott rájuk is az elmúlt viharos század.

A látogatás során alkalmunk nyílt találkozni a nemzeti értelmiség képviselőivel, az autonóm körzet vezetőivel, valamint egyszerű városi és falusi lakosokkal. Minden beszélgetésből kitűnt a bizakodás a demokratikusabb közeljövő iránt, az aggodalom és a tenniakarás a nemzetiség fennmaradásáért. Nyilvánvaló, hogy az elmúlt évtizedek demográfiai változásait nem lehet meg nem történtté tenni. Az őslakó népeknek lélekszámuk szerint törpe kisebbségként kell megtalálniuk a fennmaradás útját saját hazájukban.

Az értelmiségi találkozón vendéglátóink – mintegy üzenetképpen – három fő pontban foglalták össze az előttük álló feladatokat. Az első problémakör a természetes élettér maradékának megvédése. Korlátok közé kellene szorítani a kőolaj- és földgáztermelést, a megmaradt halász- és vadászterületeket családi birtokok formájában vissza kellene adni az őslakosoknak. A fiataloknak szülőföldjükön kellene lakást és munkát biztosítani. Vissza kellene szorítani a családi kötődést szétromboló internátus-rendszert.

A második feladatkör a hagyományos termelőtevékenységek és kézműipari ágak kiemelt fejlesztése. Ezt össze szeretnék kapcsolni az új típusú vállalkozási formák elterjesztésével. Az ebből keletkező új munkalehetőség hozzájárulhatna a vidéki lakosság helybenmaradásához és ezzel az etnikai közösség jobb fennmaradási esélyeihez.

A harmadik föladat volna a nyelv, a kultúra és az oktatási lehetőségek megőrzése, ill. fejlesztése. Újra kell indítani minden nemzetiségi helységben az ősi nyelv oktatását, biztosítani kell az ehhez szükséges tankönyveket és tanszemélyzetet. Meg kell oldani a nemzetiségi nyelvoktatást a szakmunkásképző iskolákban is. A felvázolt programok egyike-másika már a megvalósítás stádiumába lépett. Sikerült kapcsolatba lépniük a Szovjetunióban élő más finnugor népekkel, ill. a többi kis létszámú északi nép képviselőivel. A közelmúltban az oroszországi autonóm körzetek vezetői találkoztak a csukcsföldi Anadirban. Egyöntetűen követelték az autonóm körzetek státuszának felemelését – legalább is a területi, ill. határterületi vezetőségektől való függetlenségüket–, valamint az őslakos népek előjogainak deklarálását a földjükön lévő nyersanyagok kitermelését, a természeti környezet és a hagyományos kultúra védelmét illetően. Sürgették továbbá a kis népekből

---

Kiszely Károly

Az olajipar pusztításai

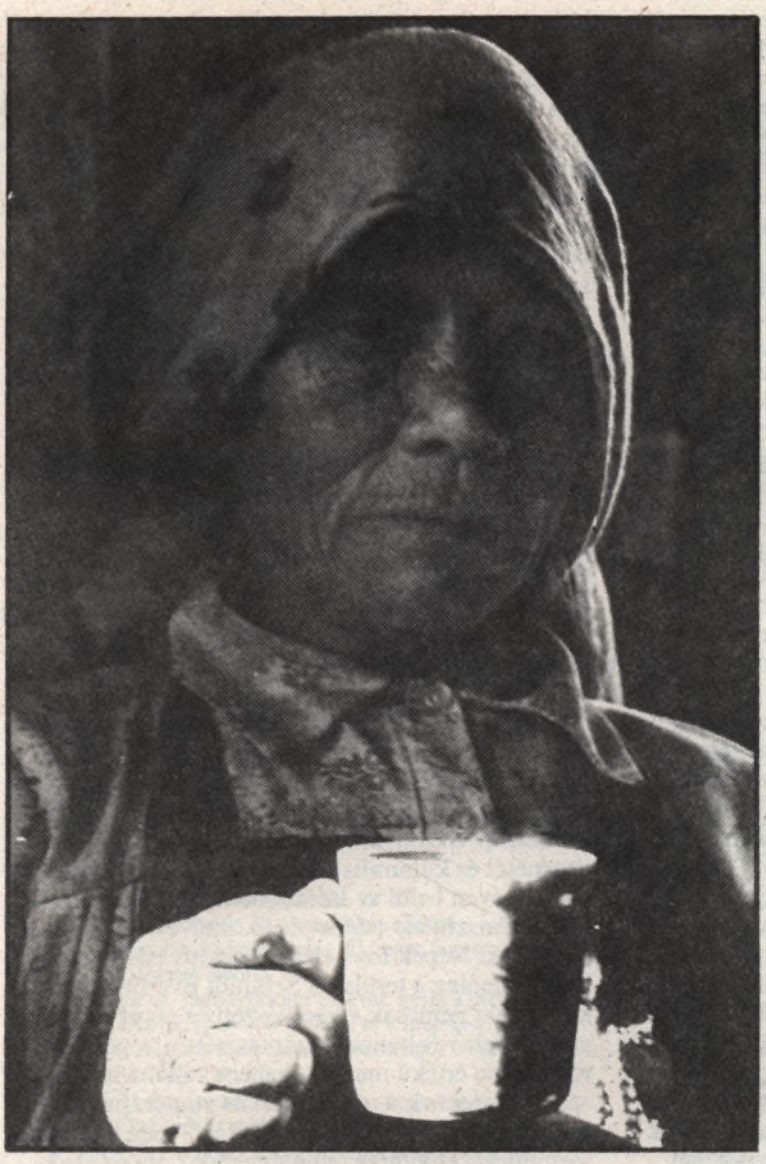
1991. augusztus elején sikerült néhányunknak eljutni Ugorföldre, az Ob és az Irtis mellé. Még léteznek olyan vogul (manszi) és osztják (hanti) apró települések, ahol a hagyományos életforma szerint, a természet részeként élnek rokonaink. De éppen az ő földjükön (Nyugat-Szibéria) folyik a legbrutálisabb természetpusztítás a kőolaj, földgáz kutatása és kitermelése miatt, s így létföltételeiket veszítik el a halászó, vadászó, gyűjtögető, rénszarvas-pásztorkodással foglalkozó, használati tárgyaikat művészi módon készítő, fenséges világképpel rendelkező obi rokonaink.

Akik közülük még hagyományos életmód szerint élnek, művészek, kézművesek, költők, papok, tanítók, orvosok, vadászok, halászok, pásztorok, geográfusok, biológusok, ökológusok egyszerre. A civilizált embernek volna mit tanulnia tőlük, de mégsem teszi, mert útjában állnak fizikailag és ideológiailag. Ezért inkább „civilizálja" őket, s e fáradozása közben a vodka a legfőbb segédeszköze. A Franciaország nagyságú Ugorföldön már csak a lakosság 2%-a őslakos (20-25 ezer fő), a betelepülők száma csaknem másfél millió. A gyönyörű szép tajgás, lápos, mocsaras, kanyargó folyók által szabdalt ország kétharmadán már szétrombolta a természetet a kőolaj- és földgázipar, és a geológusok hada. A maradék egyharmad terület is hamarosan végveszélybe kerül.

A kőolajipar pusztításaiból nyugat-európai cégek is kiveszik a részüket, s amerikai jelentkezők is akadnak.

Úgy tűnik, a Jelcin-rendszer épp úgy nem, vagy még kevésbé kíméli az őslakókat és környezetüket, mint a brezsnyevi. Ugor értelmiségiek panaszolták, hogy Jelcint augusztus 7-ére Hanti-Manszijszkba várják, de az őslakók újságíróit előre kitiltották a sajtókonferenciáról.

A helyi értelmiségiek kidolgoztak egy tervet, miszerint a maradék épebb területeknek legalább egy részét helyezzék védelem alá, s azokat a hagyományos életforma szerint élő családok kapják. A terv azonban kivihetetlen külső támogatás nélkül.



- **Akinek kapcsolata van a *Greenpeace*-szel a WWF-fel vagy a *Global 2000*-rel, kérje segítségüket!**
- **Akinek kapcsolat van *észak-amerikai indián*okkal, akik ősi területeikért kártérítési követelnek, próbálja meg elősegíteni a kapcsolatfölvételt, tapasztalatcserét köztük és az obi ugorok között!**
- **Aki *nemzetközi jogászt* ismer, próbálja meg fölkérni az obi ugorok ügyének képviseletére!**
- **A győztes, de végtelenül becsvágyó Jelcintől próbáljunk meg ígéretet szerezni az obi ugorok jogainak tiszteletben tartására a nemzetközi Greenpeace vagy a WWF közvetítésével!**
- **Próbáljuk meg *egy világlap* munkatársát meggyőzni arról, hogy írnia kellene az obi ugorok és országuk elhallgatott tragédiájáról.**

Az obi ugorok szomorú helyzete a megrázó figyelmeztetés: *a természet és a természeti népek elleni közvetlen vagy közvetett irtóháborúban diktatúra és „demokrácia," Brezsnyev és Jelcin, Bonn és Moszkva egyre megy.*

Ha a gépkocsiközlekedés további gerjesztését látjuk, ne felejtkezzünk el arról, hogy a sok más keserves következmény mellett több ezer éves kultúrájú, művészet átszőtt életű, példamutató bölcsességű, mesésen szép lelkű népeket, és leírhatatlanul gyönyörű országukat döntjük a pusztulásba az egyre féktelenebb kőolajkitermeléssel.

Hadd álljon itt még egy jelszó, ami azonban nem közönséges lózung, hanem osztják rokonaink szívéből fakad (én egy vidéki tanítónő gallérján láttam kiírva): Óvd a természetet, életed anyját!

(GAIA Sajtószemle)

származó fiatalok pozitív diszkriminációját – valójában a hátrányok kompenzálását – a lakáshoz jutás, az egészségügyi ellátás és a különböző oktatási intézményekbe való felvétel terén. Létrehozták az Orosz Föderáció Északi Népeinek Szövetségét.

Az obi ugor népek életében nagy jelentőségű fejlemény a Ugorok Megmentése Mozgalom megalakulása. A három évvel ezelőtt létrehozott egyesület a hantik és a manszik kulturális és legújabban már politikai érdekvédelmét tűzte ki céljául. Összefogja a nemzeti értelmiséget és a nemzetiségi közösség jelentős részét; az autonóm körzet fővárosában élő 3000 őslakos közül pl. eddig 1000-en vállalták a mozgalomba való belépést. Az Ugorok Megmentése Mozgalom tagja az Északi Népek Szövetségének, akcióit koordinálni igyekszik a többi autonóm körzet hasonló szervezeteivel. Felkarolták a nemzetiségi tájmúzeumok létesítését, Hanti-Manszijszkban, a járási központokban, némely nagyobb falvakban is megvalósultak a hagyományos obi ugor építkezést és tárgyi kultúrát bemutató szabadtéri múzeumok, ill. tájházak. Újra megrendezik az obi ugorok évtizedeken át betiltott medveünnepfesztiválját. 1990-ben 40 fős küldöttséggel képviseltették magukat a Debrecenben tartott Funnugor Világkongresszuson. Terveik között szerepel néhány ösztöndíjasnak magyarországi egyetemekre való elküldése is. A nemzetiségi kultúra fenntartásában a legrosszabb időkben is missziószerű szerepe volt a Hanti-Manszijszkban működő nemzetiségi rádiószerkesztőségnek. Mivel az anyanyelv oktatását az elmúlt negyedszázadban fokozatosan elsorvasztották és a városokban gyakorlatilag betiltották, a napi 10-15 perces nemzetiségi rádióadás szinte az egyetlen nyilvános fórum volt, ahol a hanti és a manszi nyelv megszólalhatott. Sajnos az anyanyelvi oktatás emberöltőnyi hiánya megérzik az obi ugorok nyelvtudásán: az ifjabb generáció jobb esetben is csak érti, de nem beszéli az ősi anyanyelvet. Így a rádió nemzetiségi adásainak hallgatói inkább az idősebb korosztályból verbuválódnak, akik meghatott levelekben köszönik meg mostanában a nemzetiségi szerkesztőség kitartó helytállását a nehéz időkben.

A nemzetiségi kultúra másik fontos csatornája az anyanyelvi sajtó és irodalom. Az előbbit a hanti és manszi nyelvű körzeti hetilapok képviselik, amelyek az elmúlt évtizedekben is folyamatosan megjelentek. 1990-ben alakult meg az ugor és jamal írók szervezete, amely a Hanti-Manszi és a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet íróit fogja össze. Jelenleg 8 tagja és 2 tagjelöltje van a szervezetnek, a tagok közül hatan anyanyelvükön – hanti, manszi vagy nyenyec nyelven – írnak. Nagy eredményként könyvelik el, hogy Szurgutban tavaly saját kiadót tudtak alapítani.

A nemzetiségek fennmaradásában kulcsszerepe lehet a Hanti-Manszijszkban működő Északi Népek Intézetének, amely a közművelődés, az anyanyelvi oktatás, a hagyományőrzés és a tudományos kutatás kérdéseivel foglalkozik. Az intézetnek jelenleg 23 munkatársa van, akik tevékenységüket a vidékre koncentrálják. Ők szervezik a hagyományőrző mozgalmat és a művészeti iskolákat, amelyek keretében a középnemzedék és a fiatal generáció újra elsajátíthatja ősei kultúrális hagyatékát és a kézműves mesterségeket. Az Intézet mellett az autonóm körzet központjában színvonalas múzeum mutatja be az obi ugorok földjének természeti viszonyait, a hanti és a manszi nép történetét és kulturális örökségét. Tervezik, hogy néhány éven belül az Intézet mellett létrejöjjön egy hanti-manszi tánc-, zene- és iparművészeti iskola. Az Északi Népek Intézetének meghívására tartózkodik jelenleg a területen Schmidt Éva finnugorkutató, aki nemcsak a nyelvészeti és néprajzi gyűjtés fehér foltjainak eltüntetésében végez pótolhatatlan értékű munkát, hanem vállalta helyi szakembereknek a nyelvészeti és etnográfiai gyűjtőmunkára való kiképzését is. Ő még a terület megnyitása előtt érkezett – évtizedek óta az első magyar kutatóként – nyelvrokonainkhoz. Tehette, mert – mint mondják – egy nagy tekintélyű osztják sámán fogadta őt leányává.



Nagy Katalin

A vogulok világa



Nyelvrokonaik számára a természet nemcsak élet- és alkotótér, hanem az ősi differenciálatlan filozófia-tudomány-művészet-vallás bölcsője és átörökítője is.

Ezért szeretném beavatni Önt a vogul mitológiába; megvilágítani a medvekultusz, a halottkultusz, a bálványimádás hátterét. Válogatásom önkényes és töredékes, mégis meleg szívvel ajánlom szíves elolvasásra.

A világistenségek, elsőrendű bálványistenségek

I. Három bálványtalan, szent hely nélküli világistenség létezik

1. Égatya (Numi-Tórem)
   Minten hatalom kútfője, a világ végoka, mindentudó és mindenható.
   Numi-Tórem
   a/ nappalodik, világosodik
   b/ kitavaszodik, az évszakokat alkotja
   c/ havazik, esőzik, szelet fúj, jeget fagyaszt: az időjárást alkotja
   d/ jár az mennydörgés zajával, nyila a mennykő
   e/ alkotja, rendeli a hideget és a meleget
   f/ rá minden földi felnéz, hozzá száll a hang, a füst
2. Földanya (Joli-Tórem)
   Numi-Tórem felesége, párja. Egyszerre teremtődtek.
   a/ Ő akarta az embert a földön
   b/ Ő adott lelket az agyagemberekbe (a szülés előképe!)
   c/ Ő gondolkodott a létfenntartás módjairól
   A Földanyából égi asszony lett: felköltözött férjéhez a középső világból.
3. Az Alvilág-fejedelme (Kul-Áter)
   A föld alatt született, családjával ott is él. Az ő szolgálatában állnak a halál ugató démonjai.

II. Elsőrendű bálványistenségek (Tórem-fiak)

1. A Pelimi isten (az Égatya legidősebb fia)
2. A Lozva folyónak szent fejedelme
3. A szent Urál–bérc örege (Hegyi istenség, a rénnyájak ura és védőszelleme)
4. A szoszvaközépi isten
5. A kis–obi isten
6. Kaltesz-asszony (Szornyi-Kaltesz, Aranyasszony)
   A felsőszoszvai rege szerint Numi-Tórem haragra gerjedt neje hűtlenségén, ezért háromszor a padlóhoz vágta, ledobta a földre. Az asszony estében megszülte gyermekét, aki az Ob partján sírdogált. A jólelkű Kaltesz leszállt az égből és felnevelte a magára hagyott kisfiút, aki nem más, mint a Világügyelő-férfiú (Mirszusznehum). Valószínű e tette miatt él különleges bálványképe: trónon ül, leomló hajjal, ölében meztelen kisgyermeket tart. Ő a szülés gondozója.
7. *A Világügyelő (Mirszusznehum,* Arany-Áter, Szornyi-Áter)
   Az Égatya legkisebb gyermeke. Ő az az ősfi, kinek fáradozása az „ember korabeli, ember idejebeli" világot előkészítette, a tűzözön pusztítását enyhítette, *tőle tanulták az emberek a halászat és a vadászat mesterfogásait.*
   Nemcsak egyes vidékeknek viseli gondját, mint testvérei, hanem *az egész világ népét, ügyeli jóakaratával.* A világügyelet miatt örökösen úton van *aranyos paripájával,* akinek „egyik fél orrlikából tüzes szikra tódul, másik fél orrlikából füst tódul; kezének két felén ott vannak szárnyali; a válla tarka, csípője tarka szárnyas ló, amint áll, amerre fordul, nagy világította széles e földön fülecskéje mindent hall; .... az ég és föld közé emelkedik..."
   A Világügyelő-férfiú legfőbb jellemzői: aranyos kéz, láb; *ragyogó hajfürt:* világot átfogó szem; fényességes elme; buzgalom az emberek pártfogásáért.
   Gubája: földig ér ezüst, arany és prém díszíti. Csak akkor tudja teljesíteni az emberek kérését, ha drágaprémmel szegélyezett posztósüvegét a fejére teszi. Ruháját ezüstrojtos öv fogja össze. Aranypatkós csizmát visel.

III. Az Égatyára vonatkozó történeti mítoszok

Arról szólnak, hogyan teremtődött általa a világ, miként támadt a jelenleg uralkodó világrend.

I. A kezdet kezdete
II. A világosság és égitestek teremtése
III. A szárazföld teremtése
IV. A forgó föld megállítása a hegyek övével
V. A tavak és folyók teremtése
VI. A fák és füvek teremtése
VII. Az ősfi születése
VIII. Az ember teremtése
X. A főbb életfoglalkozások eredete
XI. A házasság eredete
XII. A betegség, a halál eredete
XIII. A vallási törvények eredete
XIV. A hajnal eredete
XV. Az állatok őskora
XVI. A szent tűzözön.

A vogul néphit mitikai alakjai

I. Égen lakók

1. A Napasszony és lánya
   Hélioszként nyargal három lovával. A Világügyelő-férfiú kalandozásai során hozzá is eljut, aki beküldi lányához. A lány a vogul illendőségi szabálynak megfelelően az idegen férfitól elhúzódva, függő kárpittal elfödött szobarekeszben ül. Ám a szép férfi nem hagyja nyugodni, ezért a kárpit mozgatásával hőséget támaszt, a Világügyelő-férfiú csaknem vízzé válik. A Napasszony megrója lányát, amiért így megkínozta az idegent. Végül a lány „feladja", s a Világügyelő-férfiú nejévé lesz.
2. A Holdöreg és lánya
   Éjjel nyargalászik a Föld körül kutyaszánon. A Világügyelő-férfiú az ő lányát is nejévé teszi.
3. A csillaglakó vadász és családja (történetét lásd. a jávorszarvasnál).
4. Reghajnal-anya
5. Az Égen függő hét fiú
6. Az Égalját őrző öreg
   A vogul világfelfogás szerint az ég domború, mint egy felfordított üst, a föld lapos, mint az orsókarika. Az ég a földdel érintkezik. A kettő közti átjárót egy öreg őrzi a nejével. Az eget és földet összekötő sziklanyílás vasból való hétszeres madár- és halhálóval van elrekesztve, melyen senki át nem juthat. Egyedül a Világügyelő-férfiúnak sikerült ölyv és csuka alakjában átkelnie.

II. Levegőben lakók

7. Szélistenke-öreg és a Szélfiú
8. A Vészes-Tűzasszony és a Tűzfejedelem
   A tűz alakja nő, aki evéssel pusztíthat; de legfőbb tevékenysége a világosság és a meleg teremtése, ezért tisztelik.
   A tisztelet megnyilvánulásai
   a/ a tűz helyére soha nem dobnak szemetet vagy más tisztátalan holmit. (Ha valaki mégis szemetet dobott rá, a Tűzasszony tűzvésszel pusztította el házát és a ház népét, csak a gyereket hagyta életben).
   b/ áldozatot mutatnak be a tűz szellemének (pálinkával, étellel kedveskednek a tűzistenségnek)
   c/ az eskünél is fontos szerepe van büntető hatalma miatt.
   (Ha a hős meg akar győződni menyasszonya hűségéről, háromszor átugratja vele a tüzet. Ha megcsalta, beleesik a tűzbe.)
9. A „Fennjáró szárnyas Kalm"
   (Szárnyas isten, égi követ, az emberek és a bálványszellemek közt továbbítja a híreket).

III. Földön lakók

10. Az óriások (menkvek)
    Fáknál magasabbra nőnek. Arcuk emberi, de állati vonásokkal is bírnak. Szemük szőrös, testrészeik igen nagyok: péniszük folyónyi, hasuk tónyi, karjuk kígyónyi. Járásuk nehézkes, mert az Égatya elhibázva alkotta őket, amennyiben fejük mindig a mellükre hanyatlott, ezért a nyak és a mell közé szöget vert, hogy megtámassza fejüket. Így lefelé nem tudnak nézni, ezért gyakran botladoznak. Rettenetes erejük hűvös tárgyakból, testükből vagy más különleges képességekből ered.
    Gonosz lények, az embert megölik és megeszik.
11. Állatemberek
    Erejük a menkvekéhez, járásuk az emberekéhez, karmuk az állatokéhoz hasonlít.
12. A tündérnép (misz-nép)
    A misz-férfiú vadászhurkokat állít fel. A misz-asszony a női erény és kedvesség mintaképe. A misz-lány a gyermeki önfeláldozás példaképe: felkeresi az apja halálát okozó vadászt, kéri, hogy húzza ki a nyilat apja testéből; cserében felajánlja házát, illetve önmagát. A misz-tündérek áldást osztogatnak.
13. Az ördögök (kul)
    Ők alkotják az Alvilág fejedelmének földi hadseregét.
    Az emberek örök ellenségei
14. A boszorkánynép

IV. Vízben lakók

15. A Vízfejedelem és leányai
16. A madárjáró déltáj népe

V. Alvilágban lakók

17. A pusztító Kórfejedelem (Kul)
    Dühös eb módjára fekete szájával ragadja el az embert. (Annyi embert kell elpusztítania, ahány születik). Ő az alvilág fejedelme, tőle származik a betegség és a halál.

Mitikus állatok

A nyugat-szibériai népek felfogása szerint nincs lényeges különbség az ember és állat között, hiszen teremtésük is azonos időben történt. A köztük levő különbség mindössze annyi, hogy az embereket vörösfenyőből, az állatokat pedig fűzfából teremtette az Égatya (Numi-Tórem).

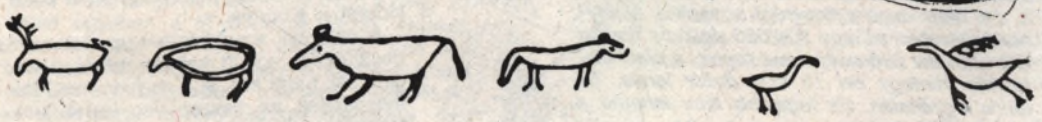
A/ Szent és tisztelt állatok (rendkívüli tulajdonságokkal bírnak!)

1. a medve (új-ans-állatöreg)
2. a jávorszarvas (sarp)
   A vogul néphit égen lakó mitikai alakjai közt szerepel a csillagjáró vadász (Mos-xum) és családja (Mos-nam). Az Égatya a jávort szent állatnak teremtette, hat lábbal. Az égi vadász az emberek kérésére elejtette az állatot, két hátulsó lábát levágta, hogy négylábúként az ember számára jobban elérhető legyen a vadászat során. Az ősi hatlábú jávor leteríttetése után Göncölszekér csillagzat képében az égre rajzolódott. (Innen nyerte a Jávorcsillag elnevezést).
3. a ló (lüw)
   A Világügyelő-férfiú szent állata: aranyszőrű, repül, emberi hangon beszél. A csúd (észt) leletek közt találtak lóalakú ezüstöntvényt.
4. a rénszarvas (sali)
   A Szoszva és az Igyil folyó táján található egy rénszarvashoz hasonló sziklaalakulat, melyet bálványként tisztelnek.
5. a farkas (sali purné uj – rént harapó állat)
   Soha nem nevezték nevén, csak jelzős körülírással emlegették. A szent állatok büntetlenül marcangolhatták szét a szarvasokat. Vérengzésüket hosszú ideig tűrték az emberek, egyszer azonban megszegték a hajdani idők

szent tilalmát, s védelmükbe vették a szarvasokat. A leölt farkasokat aztán tiszteletnyilvánító szertartásokon engesztelték ki.
Farkas alakú ólom- és rézbálványokat is találtak a kutatók.

6. a sas (turuj)
Nemcsak a sast, de azt a fát is, amelyen több évig fészkelt, szentnek tekintik. A csúd régészeti leletek közt sas alakú, menyétféle állatot marcangoló bálványöntvényeket is találtak.
7. a bagoly (jipi)
8. a hattyú (xatén)
Eredetileg ember volt mint a medve. Amikor az Égatya szétoszlatta a hadakozó hősöket, egy részüket kövekké változtatta, az egyik hőst – saját kérésére! – pedig hattyúvá bűvölte. Emberi természetéből annyit őriz, hogy madár létére is „hószáma" van, mint a nőknek.
A Világügyelő-férfiú a hattyút tette meg a madarak királyává. A délvidéki madaraknak meghagyta, hogy tavasszal fölkeressék az északi vidéket is, hogy elegendő vad álljon az emberek rendelkezésére. A hattyú kiáltozásával jelezte a madárhadnak a D-ről É-ra, majd É-ról D-re vonulás időpontját. Ám a hattyú pontatlanul teljesítette feladatát: tavasszal korán, ősszel későn kezdett el kiabálni, ezért sok madár elpusztult. Emiatt a Világügyelő-férfiú a darut tette meg a madarak királyának. Az irtisi osztjákoknál nem, az északi voguloknál viszont megehetik a húsát, ám csontját és bőrét áldozatul kell vinni a Világügyelő-férfiú szent helyére.
9. a lúd (lunt)
A Világügyelő-férfiú valamikor lúd alakot öltött. A kiterjesztett szárnyú, fészekben ülő réz-, ezüst- és aranybálványok az ő képmásai.
10. a kacsa (vas)
A kacsa alakú fabálványokat főként a Felső-Konda vidékén tisztelik.
11. A búvármadár (taxt)
Bálványöntvényét a Szoszva északi részén tisztelik. A luli (vöcsök) madárral együtt nagy szerepe volt a föld teremtésében és a pusztító betegségek létrejöttében.
12. A halászmadár (xelleuw)
A halászmadarat (sirály) is a Szoszva északi részén tisztelik.
13. A kígyó (noli)
A kígyóban néha istenség vagy menkv lakozik, ezért megölni nem szabad. Egy teremtési ének szerint a föld egy óriási kígyó hátán nyugszik. Amikor az állat pihenni tér, a vizek kerekednek felül: áradás lesz.
Egy másik teremtési ének szerint az Égatya saját vállát eleve kígyóostorral legyinti:
így keletkeznek a folyók.
14. A csuka (sort)
Az irtisi osztjákok szerint vannak nagy, vén csukák. Fejük bemohásodott, homlokukon szarvszerűség nőtt. Belőlük idővel mamutok válnak. Hajlongással imádták e







„A tajga... Mehetsz benne napokig a végét nem látod, mehetsz benne évekig, a végét el nem éred. Csak cirbolyacédrusok merednek megigézetten, csak törpe erdei fenyők bújnak a földhöz, csak óriás vörös fenyők bámulják az eget. A hó vakítja a szemed. Hó, hó és mindenütt hó... Mintha minden halott volna... Nem! Mert ez csak a látszat. Íme itt egy közönséges vörösfenyő... Elmehetsz mellette, rá sem kell nézned.

Ám ha megállsz, ha figyelmesebben tekintesz derekas, szépen nőtt törzsére, sok mindent megtudhatsz.

Ott van minden a fára írva. És ezt az írást nem a jávorszarvas és nem a bundás medve, és nem a gonoszkodó torkosborz írta, hanem az ember, aki megölte őket.

A törzsén egy állat figurája: fej, kerek, kerek, mint a Hold, rövid nyak, törzs és hat láb. Ez a medve. Ő a gazda... A fába faragott ábra fölött öt bevágás – ez azt jelenti, öten voltak a vadászok. Lent alul meg hét ferde bevágás – hogy hét kutya volt velük.

Aztán különböző jelek középen – ez a kátposz, a kézjel, a vadászok személyes aláírása.

... A mi földünk nincs híjában a történelemnek. Csak...észre kell venni...

Te, hallottad már, hogyan zizegnek cirboly a cédrus zöld tűlevelei, amikor muzsikál rajtuk a szél? Hallgattad akár csak egyszer is a tajga zenéjét? Tudsz valamit a rénpásztorokról?

A rénszarvas... Mintha ágas-bogas élőfa nőne a fején. A szeme gyantabarna, simogató... Nincs bennük sem gőg sem hazugság... Fényük meleg és tiszta. Ők melegítik a rénpásztort a legvadabb hóviharok idején..., mert a kászalan, a rénpásztorlás útja hosszú és kemény... Én voltam ilyen úton. Mentem a rénpásztorokkal az Ob folyótól az Urál hegységéig...

... Hosszú ez az út, akár az élet. Kemény ez az út, akár az élet... Az ember titok. Az ember–mese. Az ember megénekeletlen ének. *Az éneket az út teremti...*

Énekeljétek, emberek, az énekeket! *Menjetek ki az útra!"*

Juvan Sesztalov
(orosz nyelvű vogul író) Kék vándorutak (részletek)

GAIA–HÍREK

(GAIA Sajtószemle alapján)

B.J. Culliton

Mentsétek a partokat, ne az épületeket

– Arról van szó, hogy az USA-ban sokan építkeztek homokos partra, ami viszont köztudottan erodál, pusztul. Mégis, a Kongresszus hajlandó volt szövetségi pénzeket áldozni a vihar- és erózió károsultak megsegítésére, de mostanában készülnek ezt visszavonni. Ocean City egy ízben 2,4 millió m^3 homokkal támogatta a partot, de az a mennyiség hónapokon belül eltűnt. Erre 3,6 millió m^3-t öntöttek a strandra 45 millió dollárért, mintha az így ésszerű lenne. A kutatók szerint 10-30-60 évre előre lehet látni az erózió mértékét, és a törvényeket célszerű lenne ehhez igazítani; pl. nem adnának ki építési engedélyeket a 10 éves zónába, és erősen korlátoznák a 30-60 éves zónába építést is. Ha nem volna szövetségi biztosítás, amelynek keretében pl. egy 200.000 dolláros floridai ház után évi 950 dollárt kell fizetni, a piaci biztosítás mintegy évi 18 000 dollár lenne, ha lenne egyáltalán. És legalább látni lehetne a partot.

NATURE

Strasbourg az első nagy francia város, amelyik kitiltotta a kocsikat a központjából. A város szélén kell hagyni a járműveket és ingyen járatok. viszik az embereket a központba.

THE NEW ROAD

COMPASSION című lap fényképes írásában számol be egy libatelepen tett látogatásról. „Halálra ijedt madarakat mutat a képsor, amelyeket nyakuknál fogva emelgetnek, lábuk durván összekötözve és ezután egész testükről kitépik a tollat." A telep Magyarországon van, a felvételeket a svájci Mark Rissi készítette és európaszerte vetítik a TV-adók. Állatorvosok és angol libatenyésztők különlegesen kegyetlennek minősítették ezt az eljárást. Konrad Lorenz tudóstársa, Nicolai szerint ilyen mennyiségben (22 ezer) együtt tartani libákat teljesen ellentmond magatartási szükségleteiknek. A libák családi közösségben élnek, így az ilyen mértékű nagyüzemi tartás súlyos hatást vált ki." A száraz tények szerint egy gyakorlott tollfosztó 3-4 perc alatt közel 150 g pihét képes kitépni. Egy párnához mintegy 680 g-ra van szükség. A kínzás a liba 8 hetes korában kezdődik és 8 hetenként ismétlődik. 2-3 tépés után a libát tömésre fogják, vagy megölik. A legnagyobb libatoll előállító országok Kína, Magyarország és Lengyelország. 1990-ben Magyarország tollkivitele 2500 t-ra rúgott. Ennek 2/3 részét élő állatokból tépik ki.

L.L. Katan

Ezerféle bevándorló – ti. így nevezik azokat az anyagokat, akik az élelmiszerek csomagolásából bevándorolnak a kajába, onnan meg a kedves fogyasztóba. Konkrét mérgezési esetek nem ismeretesek, de a törvénykezés igyekszik megelőzni minden ilyesmit. Van sok kutatás is, csakhogy a műanyagok nagyon sokféle szennyezőt tartalmaznak, ezért nehéz az összes lehetséges bevándorlót listára venni, és így határértékeket megadni. A jelenlegi lista 3000 vegyületet tartalmaz, további 3000 megítélésre vár, és aligha állnak meg tízezerig. Namost jó lenne valami ésszerű megegyezésre jutni, merthogy tízezer vegyületet senki sem tud mérni, toxikológiai szempontból tesztelni stb. Kilenc lehetséges megoldás van:

A szokásos jogi megközelítés szerint egy társadalmi problémát nem kell előre, ti. tényleges jelentkezése előtt szabályozni. Ennek a megközelítésnek a tiltólisták felelnek meg, amikor valamiről kiderül, hogy káros. Csakhogy ez kockázatos dolog, mert nagy lehet a kár, mire kiderül, ki a bűnös.

A második megközelítés szerint az összes bevándorlót együtt kellene mérni, ehhez megintcsak tudni kell, ki a nagyon mérgező, azaz megintcsak az összes vegyületet le kellene tesztelni toxikológiai szempontból.

A harmadik megoldás szerint figyelni kell, és ha valahol elfogadhatatlan szennyezés jelentkezik, akkor jön a jog.

A negyedik a „hónap szenzációja"-módszer, amikor is a bizottság nyugodtan megvárja, míg a sajtó elkezd riogatni valamilyen anyaggal, és akkor azt (az anyagot) jól megszabályozza. Ez a módszer zavaróan gyakori.

Az ötödik a próba-szerencse, amikor is időnként mintát vesznek, megszakértik és ha olyanjuk van, megszabályozzák.

A hatodik igen tudós dolog, a kémiai szerkezetből előrejelezni a mérgező hatást. Kár, hogy még nem nagyon megy.

A hetedik a teljes kioldható anyagmennyiség tesztje, amikor is mindent kioldanak a műanyagból, ami kioldható, és az egész micsodát együtt tesztelik toxira.

A nyolcadik és kilencedik a legkisebb ellenállás irányába mozog. Az első egy bizonyos határérték felett kioldódó anyagokat méri, ami az alatt van, az nincs (az ismert rákkeltők és a felhalmozódó mérgek kivételével). Az utolsó lehetőség pedig, hogy nem csinálunk semmit. A volt SZU esete mutatja, hogy a technológiailag meg nem felelő csomagolás sokkal több gondot okoz, mint akármilyen bevándorló anyagból akármennyi.

NATURE

O. Tickell, N. Hildyard

Zöld dollárok, zöld fenyegetés

„Megrémít a sok pénz, ami mindig nagy rombolást, nagy társadalmi bomlást és elkerülhetetlen korrupciót okoz. Ehelyett meg kell változtatnunk magatartásunkat, s ehhez kevesebb, nem pedig több pénzre van szükségünk" mondotta José Lutzenberger, Brazília környezeti minisztere, még márciusban, kirúgatása előtt.

Maurice Strong az UNCED igazgatója reméli, hogy az UNCED többszázmilliárd $-t fog mozgósítani a világ környezeti gondjainak a megoldására. Egyesek ezt úgy üdvözlik, mint az alkalmat a földi ökoszisztémák iparosítás okozta károinak helyrehozására. Lutzenberger ettől azért fél, mert a pénz elosztása csak az adományozó országok érdekeit fogja szolgálni. Arról egyáltalán nem vitázik az UNCED, hogy megoldhatók-e a környezeti gondok pénzzel, csak a pénzösszeg nagyságáról esik szó.

Észak a GEF-et, Global Environmental Facility, Földi környezeti szolgálatot ajánlja megoldásként, ami már 89 óta vitatott kérdés. Dél véleménye ezzel kapcsolatban, hogy a pénz feletti döntéseknek demokratikus módjára van szükség, ahol a szavazati jog nem a pénzbeli hozzájárulás függvénye, mint a Világbanknál, hanem az egy ország-egy szavazat elve alapján. Charles Abugre (Ghana) szerint a pénzek elosztása úgy történik, hogy ha valami hiba van, azért a Dél felelős, de az ellenőrzés joga Északé. Az elsőbbségeket Észak választotta ki (biológiai sokféleség, éghajlat, ózon és a vizek szennyezése). Ezek kétségtelenül igen fontosak, de az is nyilvánvaló, hogy mind a négy terület ügyében a fő bűnösök Észak érdekei, kapcsolatban Dél vezető rétegeivel. Van egy sor további gond, pl. a helyi emberek számára döntő sivatagosodás, mérgező hulladékok, földtelenség, növényvédőszer-mérgezés stb, ami az egész Földön előfordul és megérdemelné a globális aggodalmat.

A cikk példákkal igazolja, hogy a GEF egyes esetekben cinikus módon támogatja a környezetromboló tevékenységet (Arun völgy Nepalban, kongói útépítések, gátépítések stb.). Az ú.n. „externáliák" embereket és állatokat jelentenek, s nem „csíraplazmát" és „biodiverzitást".

Nemet kell mondani a GEF-re. A tőke Délre áramlása nem Dél nincstelenjeinek jó, hanem Északnak és keveseknek Délen. A megoldás nem pénzügyi, hanem politikai és kulturális. Nem kerülne pénzbe a fogyasztás csökkentése Északon. Felmerül persze a kérdés, hogy ki birtokolja a földet, ki ellenőrzi a döntéshozatalt, ki intézi a közös javak ügyeit és kiknek az érdekében.

ECOLOGIST

A Thule-i munkások új egyesülete.

1968 január 21-én egy B-52-es négy hidrogénbombával a fedélzetén Grönland jegébe csapódott 10 km-re a Thule légitámaszponttól. Egy bomba összetört, és 4 kg Pu szétszóródot. Hatszáz dán munkást vontak be a romeltakarításba, akik között manapság nagyon magas a halandóság. A munkásoknak senki sem mondta, hogy veszélyes lehet, amit csinálnak. Most egyesületet alakítottak a részletes kivizsgálásra és jogaik védelmére.

WISE NEWS COMMUNIQUE

Sugárbeteg (orosz) matrózok.

A tudósok azt állítják, hogy több ezer orosz tengerész fog meghalni sugárzásos eredetű rákban, mivel a Jeges-tenger parti vizeibe sok radioaktív hulladékot szakszerűtlenül szórtak bele. 1964 és 1986 között számos polgári és hadihajóról szivárgó hordókba zárt, erősen sugárzó hulladékot süllyesztettek a sekély vízbe. Mások a Novaja Zemljén végzett atomkísérletek következtében károsodtak.

H. Gee

A természetvédelem tárgyilagos megítélése – Érdekes, hogy 152 ország aláírta a biodiverzitást védő egyezményt, akármi legyen is az: nincs neki ugyanis meghatározása. Teljes és részletes fajlistát úgysem lehet felvenni, nincs rá idő. Fontos, hogy megtaláljuk a legnagyobb diverzitású helyeket, még ha a leírás nem is tökéletes. Kellene sok matematika, csakhogy a természetbúvárnak az nem kenyere. Még az sem világos, minek kell védeni azt a biodiverzizét. Miért pont a bálnát meg az elefántot kellene megvédeni, ha közben kétmillió másik faj pusztul el? A fajlisták nem segítenek, csak a kölcsönhatások ismerete. Persze vannak, akik szerint a fajszámcsökkenés természetes jelenség, különösen klímaváltozások alkalmával, emberi közreműködés nélkül is. Csakhogy az ember szeretné megőrizni a környező világot olyannak, amilyennek megismerte. A biodiverzitás a jólét része. Csak a kormányok is értsenek valamit belőle.

NATURE

Hír: A nemrég alakult MOL Rt-nek tagvállalata a Péti Nitrogénművek.

Megjegyzés: A MOL Rt tagvállalatai számára az energiahordozókat 50%-os árkedvezménnyel adja. A N-műtrágya előállítási költségének több, mint 90%-a energiaköltség. Nesze neked biogazdálkodás! A csődbe jutott nagyüzemi vegyszeres mezőgazdaság megtalálta az anyagi támogatás kiskapuját. A támogatás szocialista rendszere a fogyasztót támogatta, a kapitalista változat a termelő nagytőkét támogatja különböző adó és más költségelszámolási kedvezménnyel. Kérdezem: Miből is tevődik össze az államháztartás hiánya? Miért nem jut pénz a szerkezetváltásra? Mekkora adóbevételről mond le az állam a monopoltőke javára? Menynyivel több adót kell emiatt az ország lakosságának fizetni? Hadd se soroljak több kérdést, inkább a válaszokat olvasnám szívesen.

Csuja

Nem biztonságos a szlovén Krsko atomreaktora.

Egy szlovén parlamenti bizottság erősen bírálta a szerkezetet, mely egyébként Graztól 100 km-nyire van. Általában véve elég felelőtlenül építették meg a reaktort, például a hegesztésnél a 9 mm-es acélvastagságot lecsökkentették 2 mm-re. A Száva folyóra való telepítést sem gondolták át kellően.

WISE NEWS COMMUNIQUE



Vincze Erzsébet

„WALDORF-

HOL KEZDŐDIK EL egy történés? mely életünk lényeges vonulata? Hiszen mire ráeszmélünk, már jobbára mélyen bennejárunk /vagy talán túl is jutottunk rajta/. Vajon melyik az a pillanat, az az első érzés, megfontolás, választás, amely már -láthatatlan útjelzőként- abba a bizonyos irányba mutat? Vagy csupán a visszatekintés csalóka látszata a jelenre irányulás, s valójában esetlegességeken át bukdácsolunk addig, ahol éppen állunk? Ki tudja. Ki tudja honnan bukkan fel bennünk egy érzés, egy gondolat, egy választás. Miféle mélységekből, miféle messzeségekből? „Volt egy öregapó, /volt néki, volt néki/ kilenc szép szál fia..." Tizenhat éves lehettem, gimnazista, afféle „jótanuló, közösségi ember", akivel látszólag minden rendben van. A mindenkit utolérő kamaszkori láz nem hozott /múló/ szembefordulást, különcködést, extravaganciát. A történések belül kavarogtak. Szorongás, halálfélelem, a végső kérdések keltette borzongás és elragadtatott idealizmus, mely lelkesen vallja a világ jobbíthatóságát – sodortak a hullámok ide-oda. Rámszakadt az érzés: beletaszítottak a LÉT-be! Hiszen én nem kértem, nem akartam. Mihez kezdjek vele? „Az ember végül homokos /szomorú, vizes síkra ér..." Miért keljek fel reggelente? S ellenpontként a világmegváltó indulatok. Piros mínium a kartonpapíron: „Veled vagyunk Chile!" Izgatott futkosás az iskola folyosóján: „Készen vannak a röplapok?" „Sokszorosítottátok a szövegeket?" Háromszázötvenen szoronganak – gimnazisták – a tornateremben és még a tanárok. Én szerveztem őket ide. Farmer, tornacipő, Allende-jelvény az ingen. Szónoklok. A Chilei puccsról, meg a szabadságról, meg hogy legalább érezzünk velük... „Őrizéd a békét..." Döng a parketta ütemesen, ahogy az „Eper és vér"-ben láttuk. Igen ezt kell csinálni! Tüntetni, sztrájkolni, vagy beállni gerillának... Valami ilyesmit. Csak egyszer legyek túl az iskolán... Majd futni kellett, rohanni. Autóstop az éjszakai országúton. Trabant, kamion, mentőautó. És közben: „Ön szerint milyen a tartalmas élet?" „Elváltam... kevés a fizetés... építkezek..." Mind ugyanott verdes. A napi gondok hálójában. Ennyi az egész? Kibírhatatlan! „Menni kéne, menni kéne..." Föl. A meredélyen, a magasba, ahonnan eltörpül minden ami lenti s nincs más, csak valami véghetetlen béke és nyugalom. Csóványos, Oltárkő. Nekivetem a hátam és belemerülök a csendbe. Miféle érzés ez? Kiemel a nyüzsgésből és belevon valami tágasba, határtalanba. Alattam a Börzsöny felgyűrődött vonulatai. Megborzongok. Mintha életre kelnének az ERŐK, melyeknek roppant akarata előtt egykor meghajolt a merev kéreg. Lenyűgöz e JELENLÉT. Átadom magam. Fény, csend, nyugalom. Titok. A HATÁRTALANBA én is beletartozom... S egyszerre csak a riadalom: kívül kerültem az enyéimen! Értetlen arcok: „Mi bajod? Tanulhatsz, meg van ruhád, cipőd, ételed. Mit akarsz még?" „Beszélgessünk...? De hát miről...?" ..."Volt egy öregapó..." Mi addig biztonságot adott, a józan ritmus, melyben a hétköznapiság értékei lüktetnek, hirtelen fullasztónak, abszurdnak, értelmetlennek tetszett. Kívül kerültem... Hogy történhetett? Hiszen én nem akartam... És nincs visszaút. Hiába szeretném. Az egyszer felébredt kérdéseket nem lehet elfelejteni. Az átélt élményeket meg nem történté tenni. Miért vezet az én utam arra, amerre azok közül, akikhez tartoznék senki sem igyekszik? Vezet egyáltalán valahová? Ki fogja megmondani? Merre menjek? Induljak vagy maradjak?

KÖZÖS SORS. Amióta a világnak e nyugat felé eső táján lemerültek a hagyományos kultúrák (melyekbe természetadta módon ki-ki belenőhetett), azóta mindenkinek külön-külön meg kell birkóznia a LÉTEZÉS rejtvényével. Nincsenek kristályos szabályok, melyek a mindennapokat áttetszővé teszik, beavatott tekintélyek, akik kinyilatkoztatják a világ igazságait, hagyományokban gyökerező közösségi akarat, amely rászorít arra, hogy ne csak tudjam, de tegyem is az érvényesnek tartott jót. Csak ÉN vagyok és a VILÁG. Ezt a feladványt mindenki személyre szólóan megkapja. A különbség mindössze annyi: mihez kezd vele. Senkit sem lehet megóvni önmagát kereső vívódásaitól. Nem is szabad. A feladat nem az, hogy megformált szerepeket, viselkedésmódokat, szemléletet és meggyőződést adjon át az előrébb tartó a mögötte jövőnek. A kész, lezárt formák arra valók, hogy valami már meglévőt változatlanul fenntartsanak, konzerváljanak. Miként a tradíciók a hagyományos kultúrákat. A mai ember sorsa azonban – az individualitás. S az individuum egyedi, megismételhetetlen. Ezért aki – egy letűnt korszak létállapotának megfelelően – kész mintákba próbálja belegyúrni a még formálódó embert, az az egyediség kibontására irányuló erőkkel kerül szembe. S ahelyett, hogy a maga bölcsességével támogatná a még öntudatlan késztetéseket, a rákényszerített merev formákkal megtöri az egyéniséget. Melléje állni és támogatni. Ez lenne a feladat. S akkor talán biztosabban el tudja viselni a majdan fölébe tornyosuló kérdések súlyát, és képes lesz kiküzdeni a maga válaszát.

AZ ISKOLÁK MELYEKBE JÁRTAM, mitsem

SZÜLŐ" LETTEM

tudtak minderről. Régi szokás szerint nem Marival, Pistával, Katival törődtek, hanem „gyerekanyaggal" foglalkoztak, amelyből jó állampolgárokat kellett gyúrniuk. Az éppen aktuális rendszer ízlésének megfelelő általános szabvány szerint. Az igazodás középpontját nem Mari, Pista, Kati, hanem a felsőbbség (igazgató, szakfelügyelő, művelődési osztály) igényei jelentették. Előttük kellett bizonyítani, hogy milyen nagyszerű végrehajtói az előírásoknak. Hogy mi zajlik ezenközben a lelkekben? Ilyesféle kérdés meg sem fordult a fejükben. A helyzethez a gyerekek – eredendő rugalmasságuknál fogva – gyorsan alkalmazkodtak. Belépvén az iskola kapuján – elnyomva valódi lényüket – magukra öltötték a „tanuló" szerepet, s emögül csak szünetekben, egymás között bújtak elő néha. Nagyon is pontosan érezték hogy itt nem róluk van szó. Hanem „magasabb" szempontokról. Miről is? Akkor még úgy mondták: munkaerőgazdálkodás, nemzetgazdasági érdek, közösségiség, elkötelezettség... Hány mérnök, bányász, orvos kell? Ennyi és ennyi? Nosza, állítsuk elő! Mi kell a zavartalan hatalomgyakorláshoz? Szófogadó, engedelmes alattvaló? Neveljük hát őket simulékonnyá és mondjuk rá: közösségi, a „magasabb fórumok" kinyilatkoztatásait (gondolkodás nélkül) lelkesen követőkké, s higyjük úgy, elkötelezett. (A lényeg azóta sem változott. Csak a címszavak. Most a jó, keresztény, magyar polgár a szabvány, hazafias lelkülettel és vezetői iránti – változatlan – odaadással.) A tantárgyak is e logika köré szerveződtek. Mire lesz szüksége egy (az aktuális rezsimnek megfelelő) munkásnak, alkalmazottnak, mérnöknek? Erre és erre? Osszuk fel szépen, gondosan a kiszemelt tananyagot a tanítási napok között (ezt hívták tanmenetnek) és indulhat a munka! Hogy kik is azok voltaképpen, akiknek a fejébe – zsákba a kacatot – bele kellene tölteni ezt a töménytelen ismeretanyagot? Minek örülnek, mitől szomorúak, a világgal és önmagukkal hogyan boldogulnak – ez senkit sem érdekelt. Nem jutott rá figyelem, idő, energia. Mert mindezt, mint a homok a tiszta vizet, úgy nyelte magába a tanmenet. Meg is lett az eredménye. Egymás hegyén-hátán hevertek a fejünkben a találomra beledobált ismeretek. Összefüggés, kapcsolat, egymásra és főleg önmagukra vonatkozás nélkül. És sehogyan sem értettük, hogy ha praktikusan csak az egyik dologra lesz szükségünk (munkásnak, alkalmazottnak, mérnöknek), akkor mi az ördögnek gyötörnek még a másikkal, harmadikkal is bennünket. Jártuk az iskolát, hogy majdan a kezünkben kenyér legyen. Minden VILÁGOT faggató nyughatatlan kérdés, IDŐT és TERET próbálgató töprengés, a rügyfakadás és lombhullás csodálata, a csillagos égbolt lélekben ébredő áhítata kívül maradt a falakon. Be csak a szorongás kísért: lesz-e ma felelés, röpdoga, témazáró? Mert annak, akinek úgy kellet volna a katedrán állnia, mint titkok tudójának, mint aki maga is ÉG és FÖLD, VILÁG és LÉLEK rejtélyeit kutatja és mindazt mit megtudott már megosztja velem, mondván: nézd, én ilyennek találtam! De most rajtad a sor. Figyeld meg te is jól, milyennek mutatja magát NEKED! Csak bátran, előre! Rám mindig számíthatsz. Próbáld megkeresni benne a helyed. Annak, akinek így kellett volna közöttünk állnia, a folytonos számonkérés, méricskélés, ítélkezés volt a dolga.

PEDIG MILYEN NAGY SZÜKSÉG lett volna hogy valaki akkor így mellettem álljon. Hiszen minden összezavarodott. A munka józan világa, az evés-ivás-szaporodás-pusztulás egykedvű körforgása, mely addig – növényt a vegetáció – magába fogadott, egyszerre idegenné vált. Elborzasztott. Kell hogy az ITTLÉT másról is szóljon! Vagy ha csak ennyi, miért kell ehhez tudatosnak lenni? De nem jött segítség. Kívül sodródván a fölnevelő környezet értékrendjén, hirtelen magamra maradtam.Kifelé minden rendben lévőnek látszott. Megnyugtató módon meneteltem az érettségi, majd a bölcsészkari felvételi felé. Miért épp bölcsészkar? Haladék... Még öt év menedék. Addigra talán kiderül hova is álljak, mit is csináljak. És talán itt – hiszen hol, ha nem itt – lesznek olyanok, akik már tudják, értik, vagy legalább sejtik lényegét a varázslatnak. Hogy nemcsak hétköznapok vannak, sürgés-forgás, tülekedés, versenyfutás. Hogy nem is ez a fontos. Hanem valami, ami ezen kívül, e fölött, isten tudja hol van, de van... Kell hogy legyen! Egyébként az egész abszurd, értelmetlen. Ám bölcsek, titoktudók, töprenkedők helyett itt is csak a szürke középszer fogadott. Maradtak hát a könyvek. Vaktában, összevissza, ahogyan jött. Legtöbbet a költők tudtak. Ady, Szabó Lőrinc, József Attila. A vidéki alma-mater poros, visszhangtalan egyhangúságában ők voltak a menedék. De hogy mit is kellene NEKEM tenni és miért, azt tőlük sem tudtam meg. A senki földjén álltam. Kinőve a szülői ház értékrendje, életmintái, világszemlélete közül, nem láttam magam körül azt a másikat – a szellem emberéét – amely felé pedig az öntudatlan késztetések sodortak. Maradt hát a belső küzdelem, hogy az elveszett helyett fölépítsek egy másik szemléletet – a magamét. És ekkor – véletlenül? – a fővárosban járván belebotlottam egy kis társaságba. Megelégelvén a testet-lelket nyomorító

sokemeletes panelházakat, arra szövetkeztek, hogy kitalálnak valami mást, emberléptékűt, élhetőt – és meg is valósítják. Ez az! Végre egy csapat, amelyet nem a legújabb szappan, cipő, ruha, kocsimárkák és azok megszerezhetősége érdekel, meg a szamárlétrán való araszolgatás. Ezek JELEN akarnak LENNI a saját életükben és TENNI valamit. Itt arcok vannak, vélemények, s ha nem is tudják pontosan mit kellene csinálni, de legalább keresik a lehetőségeket.

KÖZÉJÜK ÁLLTAM HÁT. Mederbe került végre a sok parttalan, szertecsordogáló kérdés, töprenkedés. És teret kaptak a világmegváltó hajlamok. Ha már gerilla nem lettem (Latin-Amerika mégis kicsit messze van), akkor legalább itt lendítsünk valamicskét a világ kerekén. Hamar kiderült ugyanis, hogy a szál, amit húzogatni kezdtünk, nem gubanc, hanem egy háló része. Hogy a panel nem egyszerűen egy ronda, élhetetlen ház, hanem egy gazdasági-szociális-politikai struktúra kifejeződése. Aki tehát ehelyett valami mást akar, annak az EGÉSZET kell újragondolnia. A slamposssá vált, pangó nyolcvanas években neki álltunk hát, hogy fölrajzoljunk egy lehetséges holnapot. Előbb csak úgy papíron. Ám azután (úgy hittük) – társadalmi kísérletként – meg is csináljuk. Létrehozunk egy kis (lakótelep méretű) városkát, amelyben az ottlakók a saját életüknek valóban a gazdái lehetnek: a munkában, az épített környezet kialakításában, a szociális kapcsolatokban egyaránt. Újragondolni az egészet. De vajon miféle értékek mentén? Lehetséges-e egy olyan értékrend végiggondolása, amelybe mindenki belefér? Amely nem kirekesztő, amelybe a – még oly bosszantó – extravagancia is beleilleszthető? Megalapozhatók-e – és ha igen hogyan – egy olyan szemlélet, amelynek az emberi személyiség, az egyediség elismerése, tisztelete a fő mondanivalója? Lehetséges vajon csak világi mederben maradva rátalálni a válaszra, vagy ezek a kérdések túlcsordulnak a materiális lét határain? S akkor mégiscsak van valamiféle transzcendencia... Próbálgattam. A papír türelmes. És a nagy vállalkozás – a holnap városa – sem fenyegetett azzal, hogy a téglás-malteres építkezéshez hamar hozzá kell kezdenünk. Ahogy az évek teltek úgy vált egyre világosabbá, hogy ilyesféle tervek számára egyelőre nincs élettér a világnak ezen a táján. Marad hát a gondolati munka, a töltekezés. Hogyha majd fordul a világ kereke – mert egyszer csak megfordul, hiszen a keréknek ez a természete –, akkor ne álljunk ott készületlenül, hanem tudjuk és tegyük a dolgunk.

VALAMI MÉGIS SÜRGETETT. Hogy végre már – valahogyan – elrendezzem a világ dolgait magamban. Mert a nyári egyetemek, teaházi estek, lapindítási próbálkozások közepette – szépen, csendesen – megérkeztek a gyerekek. Mégiscsak építkezni kellett. Nem várost, de világot. A miénket. Ezt hívják úgy: CSALÁD. Hogyan kell megformálni az időt, berendezni a teret, kialakítani a tevékenységeket, hogy abban mindaz amit már ismerünk, tudunk, ott lüktessen? Hiszen aki most érkezett, tőlünk várja a segítséget. Hogy elmondjuk, szavak nélkül: mégiscsak van valamiféle rend, összefüggés, értelem, mely a világot összetartja, ha nem is tudjuk még pontosan, miféle. Hogy nem véletlenül ítéltettünk LÉT- re, hanem mert feladatunk van. Egy szó, egy tett, egy hang, egy kép, egy gondolat, mely csak általunk születhet meg. Hogyan lehet elmondani szavak nélkül mindezt? Ritmusba rendezve a dolgokat, mely nyugodt, biztonságot sugárzó lüktetést ad a hétköznapoknak. Megbízhatóan érkező ébredés és alvás, étel és játék mellett sok-sok „Bújj, bújj zöldágat..." és őszi éjjel izzó galagonyát – zene és vers mélyről fakadó ritmusát. Meg homok és víz, fű és virág, kavics meg bogarak közvetlen tapasztalatát. És később a mesét. A legkisebb királyfiról meg a hétfejű sárkányról, boszorkányról, tündérről, az ősz öregemberről meg a segítőkész kisegérről... Ez már a titkok világa, az összefüggések képekben élő birodalma. Ennél tovább talán nem is lehet jutni. Csak az út lesz más. Ahol most itt a lélek jár, oda indul majd a maga idejében a gondolat. És van egy másik ritmus is. Amely megtöri a hétköznapokat. Az ünnepeké. A titkok, rejtelmek birodalmába emel ez is, miként a mese. Csak itt a képek mellett szóhoz jutnak a színek meg a muzsika, az illatok és az ízek is. Meg a várakozás izgalma. Talán az fájt a legjobban, amikor az ünnepek elvesztek. Amikor már tudtuk, hogy nem jön a Mikulás meg a Jézuska sem. És nem lépett a helyükbe más, felnőtt léleknek való áhítat. És eltűntek valahogyan az ünneplőruhás vasárnapok, meg a rokonváró névnapok is. És ettől nagyon üres és szomorú lett a világ. Hogy visszatérjen a varázslat, ahhoz a gyerekek kellettek. Értük, velük, általuk újraéled a készülődés izgalma, a várakozás feszültsége és a beteljesülés pillanata, amikor az ember boldogan adja át magát a várva-várt, titokzatos ünnepi hangulatnak.

MIÉRT NEM ADOD ŐKET ÓVODÁBA? szegezték nekem a kérdést. Manapság majd-minden kisgyerek óvodába jár. Szükségük is van rá. Szükségük? Mire? Óvoda. E szóra lelkem mélyéről emelkedni kezdett egy kép. Egy hatalmas, kövér test képe, és csak nőtt, növekedett félelmetesen, míg egészen fölém nem tornyosult. A fejét nem is nagyon láttam. Csak éreztem, Hogy nagyon szigorú a szeme. És mosolytalan a szája. És ez az alig látható, barátságtalan valami ott fenn, mindig parancsolgat. „Ülj nyugodtan... csináld már... maradj csendben... aludj végre...!" Féltemben a könnyeim is befelé folytak. Csak az utcát üvöltöttem végig. Amíg anyám cibált afelé a szörnyűség felé, amit úgy hívtak: óvoda. Két hétig tartott a küzdelem. Azután megszánt. Végtére is „nem dolgozott". „Csak"a főzés-mosás-takarítás, aprójószág, gyümölcsös-veteményes, meg a fél-fél holdnyi kukorica és répa volt az ő gondja. Otthon maradhattam hát. A nővérem óvónő lett. Foglalkozások. Matematika, környezetismeret, rajz... „Hogyan rajzolod ezt a babát? A haj nem lehet kék! Csak fekete vagy barna. Esetleg szőke. Ahhoz használhatod a sárgát..." Bemutatók. Ahol jól kell szerepelni. Kinek is? Az óvónőnek a szakfelügyelő, no meg persze a kollégák előtt. Hadd egye őket a penész, hogy mi már itt tartunk! Óvoda... Nem! Nem adom őket. Hogy nem lesz belőlük közösségi ember? Ne is legyen! Virág legyen belőlük, meg Hanga, meg Dávid. Azután mégiscsak történt valami. Kezembe került egy írás. Egy furcsa, nehéz szöveg. *„Miért szellemtudomány?"* Ez volt a címe. Alig értettem. Mégis:

megérintett. Olyasmit állított, hogy van szellemi világ. Ezt mások is mondták már. Az egyház vagy a spiritiszták. De az ő szemléletükkel nem lehetett mit kezdeni. Gyermetegek voltak vagy zavarosak. Ez az írás azonban arról szólt, hogy a megismerés erőivel, azok továbbfejlesztésével lehet eljutni oda, ami a dolgok eredendő valósága. Mit jelent ez? És miért vannak a szöveg közben ezek a képek? Gyerekek, földreterített gyapjú, kelmék és fonott kosarak között. Meg esőkabátban, csizmában, kislapáttal és kapával a sárban tapicskolva. És körben az asztal körül. Virágok, tányérok, nyugodt, felszabadult arcok. Hol készültek ezek a felvételek? És miért tördelték ebbe a tanulmányba? WALDORF-ÓVODA -mondták, és ajánlottak egy másik cikket erről a furcsa nevű pedagógiáról, mely állítólag a világ nyugati felén közismert. „...az óvodai nevelés és fejlesztés időszakában talán a legfontosabb a Waldorf-pedagógia szemszögéből /.../ az, hogy a gyermekek számára *nagyfokú érzelmi biztonságot,* védelmet nyújtson a környezet, egyfajta biztonságot adó burokrendszert..." -olvasom. Meg hogy „Jelentős szerepet játszik a művészi hatás ebben a nevelési rendszerben -a művészet mint fejlesztő és nevelő erő- és a nevelés és fejlesztés mint művészet." Ez szép. Vajon hogyan nézhet ki mindez közelről? Hiszen szépeket már mások is mondtak. Csak épp a szó elszállt, s a hétköznapok érintetlenek maradtak. Azután híre jött, hogy az óvoda -ahol a fényképek készültek- nyárünnepre hívja az érdeklődő, kívülálló gyerekeket és szülőket. Elmentünk hát.

KIS SVÁB PARASZTHÁZ. Fehérre festett falak, barna ablakok. A léckerítésen sok-sok színes szélforgó. Az érkezőt: várják. Kézzel varrott tarisznyát kap a nyakába, krepp-papír koszorút a homlokára. A kertben virágok, nyírfácska, mellette kis búboskemence. Hatalmas rönkök között kék selyem a földön. Kagylók, csigák. Ez a tó. A rönkökön papírcsákós gyerekek göcsörtös horgászbotokkal cseresznye-halacskákat fognak. A homokozó most varázshegy. Kincseket rejt. Izgatott kezek túrják- ássák, hogy nyomára akadjanak. „Találtam!" Bontogatják a zsákocskákat. „Mi van benne?" „Üveggolyó!" „Babszem!" „Színes kövecske!" A hátsó kertben életfa. Kopasz ágain színes szallagokat lobogtat a szél. „Eszterlánc, eszterlánc eszterlánci cérna..." -kanyarog a dal s vele a sok gyerek a fa alatt- „...dínom-dánom, kedves lányok forduljatok angyal módra". Egy jókora almafa árnyékában kis asztalok, megrakva mindenféle jóval. Sütemények, gyümölcstea, málnaszörp illata leng. Nem messze innen selyem-tenger. Felgyűrődött hullámain nyírfakéreg hajó bukdácsol. Ha sikerül a kikötőbe kormányozni úgy, hogy közben nem borul föl, a kapitánynak papírhajó lesz a jutalma. A kert másik végében meg lovasverseny. Egyik gyerek a paci, másik aki hajtja. A célban madzagra lógatott perec. A befutó lerágcsálhatja. Közben-közben /egy oldalsó szegletben/ színházi gong bong. Körülötte virágkoszorú. A közepét próbálják eltalálni az ügyesebbek színes szallagos rongylabdával. Akinek sikerül, azé a labda. Vidám, felszabadult nyüzsgés mindenfelé. Senki sem fegyelmez, vezényel, sorakoztat, s mégis ebben a színes forgatagban valami megfoghatatlan rend van. Vagy inkább harmónia... Valami furcsa, nem látható de érezhető ERŐ az egészet összetartja. Vajon mi lehet az? Bent az épületben bábszínház. Csipkerózsika. Puhán lengő, pasztellszínű selymek a bábuk ruhái, gyapjú a hajuk, kidolgozatlan, jelzésszerű az arcuk. A befejezés a fantázia dolga. Paraván nincs. A bábozó szülők egy színes kelmével letakart asztalnál játszanak. Látszanak. Gyertya gyullad. A hárfán halk dallam fut végig. Lágyan úsznak a babák, lebbennek a kelmék a mese ritmusára. Puha és mégis céltudatos mozdulatok. Csönd, figyelem, varázslat. A színház végeztével sincs tülekedés. A gyerekek nyugodtan ballagnak a kijárat felé. Arcukon még ott az átélt hangulat. Majd odakint újra a vidám sokadalom. Elmerülnek a játékban. Most, hogy kiürült a szoba, körülnézek. Fenyőfa asztalkák-székek, bárányborók, rózsaszínű függönyök... Kis paravánok kék, sárga kelmékkel. Építeni lehet belőlük: kuckót, házat, falut. Nagy vesszőkosarakban fehér nyírfadarabok, faragott babák, állatok. Egy másikban színes kendők, könnyű selymek, fátylak, koronák. A fal mellett satupad, alatta szerszámok: fűrészek, kalapácsok, vésők és megmunkálásra váró fadarabkák. Odébb, a sarokban konyhabútor. Tűzhely, kötények. Törlőruhák, edények. Arról árulkodnak, hogy itt főzni is szoktak. Egy másik sarokban babaház. A mennyezetre erősített karikáról omlik alá a rózsaszínű drapéria: a barátságos kis kuckó fala. Bent kis asztal, kis szék, babaágy, bölcső. Meg konyhabútor kis edényekkel. És babák. Mind rongyból, gyapjúval tömve, kötött vagy varrott ruhácskákban, copfosan vagy rövid hajjal. Az ablakok között, szemben a bejárattal: évszak-asztal. Puha redőkbe rendezett selyemtakaró, rajta virágok, kicsi réztányérkában termények, magok. Mellette gyertya s a falhoz támasztva egy kis hárfa. Az asztal fölött kép: a gyermek és a madonna. Megállok. Szépség, nyugalom, harmónia... Ismét az a különös érzés tart fogva: itt valami JELEN VAN! Valami – számomra ismeretlen – titokzatos tudás a gyerekről, az emberről... Hiszen nem lehet véletlen, hogy éppen ezek a tárgyak és éppen így kerültek egymás mellé. Ennek az egész nyárünnepnek a hangulata, a mozdulatok, gesztusok kidolgozottsága, a sokadalom ellenére az együttmozgás – úgy tűnt – mind-mind valami mélyről fakadó erő megnyilvánulása. Mi lehet az? Honnan ez a tudás? Mi a természete, tartalma? Meg kell ismerni, utána kell járni! Amikor ősszel elkezdődött az előadássorozat az érdeklődő szülőknek, már én is ott voltam. Majd kezembe került néhány könyv és kéziratos fordítás. S közben beszélgetések egy kis csoportban.

MINT AKI A TITKOK KAPUJÁHOZ érkezett. Úgy éreztem magam. Lélek, szellem, kozmikus összefüggések – ilyesmikről nekem eddig csak a költők beszéltek. És most itt van egy pedagógia, amely úgy tekint az emberre, mint aki a világmindenség titkait hordozza. „Vagyok, mint minden ember: fenség/ Észak-fok, titok, idegenség..." Az emberre tekint ez a nevelés, az egyesre, aki a szellemi világokból érkezik, és földi útja végeztével majdan oda is tér vissza. Nem ácsot, kovácsot, orvost vagy mérnököt akar formálni, hanem félénk tisztelettel az embert szolgálni. Az egyedülit, az individuálisat, aki belépvén e földi létbe arra hivatott, hogy feladatát betöltse. Hogy hozzátegye

a világhoz mindazt, ami csak általa kelhet életre. Szolgálni, támogatni. Ezt csak elmélyült tudással lehet. Tudással az emberről, és ahogyan előttünk áll: a személyről. Az általános emberismeret olyan mint a betű. Arra való, hogy általa olvasni lehessen. Olvasni a gyermekben, aki individuálisan áll előttem. Hiszen az egyén, aki test, lélek és szellem egysége, kisgyermekként nem tiszta lappal érkezik az létbe, amit azután a felnőttek – öntelten – az általuk helyesnek vélt módon firkálhatnak tele. Itt VALAKI érkezik. Valaki, aki szüleitől örökölt egy fizikai testet, a korszaktól pedig egy kultúrát, s most az a feladata, hogy magát mindkettőbe beledolgozza. Ehhez várja a segítséget. Mit is kell hát tenni? Az első években „csak" élni. Élni úgy, amilyennek a gyermeket szeretnénk látni. Élni úgy, hogy mindabban amit teszünk, érzünk, gondolunk ott lüktessenek a világ titkai. Élni úgy, hogy tisztában legyünk vele: amit most teszünk, egy későbbi életkorszakban válik eleven erővé, gátlóvá vagy segítővé. Mert a gyermek – a maradandó fogak kibújásáig – a környezetével együtt rezeg. A sejtekig járja át minden szín, hang, forma, gesztus és érzelem, akárcsak a táplálékként kapott élelem. Mindaz, ami a tárgyaktól és az emberektől – akik őt körül veszik – feléje érkezik, lehatol egészen a fizikai testig, és ott – építve vagy rombolva – hajlammá válik. Hajlammá, mely egyszercsak, valamikor a jövőben, előbukkan. A gyermek átadja magát a környezetének. Arra várva, hogy segítséget kap. Segítséget az erőfeszítéshez, hogy szellemi világból érkező individualitása – megküzdve az örökletes erőkkel – a maga földi, egyedi arculatát kiformálhassa. Egyetlen eszköze van mindehhez: amit maga körül lát, utánozza. És nemcsak a szavakat, mozdulatokat, hanem a legrejtettebb szorongást vagy indulatokat is. MIKROKOZMOSZ amit ez az óvoda a gyermek köré épít. A tárgyak őszintén mutatják magukat, nyersek, érdesek, göcsörtösek, szálasak, ahogyan a természetben előfordulnak. A világ ekkor még az érzékekhez szól, nem az intellektushoz. Tapintani, szagolni, látni – így közeledik a gyermek, s mélyen bevésődik mindaz, amit ilyen módon befogadnak az érzékek. Az óvónő szó, varr, farag, ételt készít vagy takarít, amit a gyermek ha akar, vele együtt csinálhat. Az egyszerű, természetes élet mozdulatait utánozhatja. S mindezt ritmusba rendezve, mely formát ad a napnak, hétnek, évnek. A szabad játék, étkezés, séta, mese napi ritmusa, a váltakozó tevékenységek hetet szabályozó egymásutánja (rajz, gyapjúképkészítés, cipósütés, eurythmia, festés), és az ünnepek évet tagoló váltakozása (szt. Márton, szt. Mihály, advent, három királyok, farsang, húsvét, mennybemenetel, pünkösd, nyárünnep) nem egyszerűen a tájékozódást segíti, az élni tudást térben és időben. Ezt is. És ennél többet. Hiszen a ritmus a világmindenség elve. S a ritmikusan megkomponált nap, hét, év, a még alvó szellemet az átélésben emeli az egyetemeshez. Miként az ünnep a maga színeivel, formáival, hangulatával. Úgy mesél ez is az ember szellemiségéről, hogy csak az érzékekhez, a lélekhez szól. Mert a világ intellektuális befogadásának még nem érkezett el az ideje.

MINDAZ, AMI FELÉ ÖSZTÖNÖSEN

tapogatóztam, amit kerestem, s aminek hiányát annak idején elszenvedtem itt együtt volt. Mégpedig átgondolt, kidolgozott, a gesztusokig megkomponált módon. Bekapcsolódtunk hát. Először a játszócsoportba, azután az óvodába. Ez a találkozás kihatott az egész családra. A játszószoba évszakasztallal gazdagodott. Ez lett a kultusz helye. A napokat záró, gyertyavilágos szertartások előtere. Amikor kivonva magunkat a rohanásból egy percre megállunk, hogy valódi önmagunk felé forduljunk. A szellemi ember felé. Akit egy Bach vagy Beethoven dalocska idéz, vagy egy kis vallásos népi ének. És a bibliai történetek. Most. Később talán a Kalevala, a görög mitológia, „Az ember tragédiája" ... Mindaz, amit egy ihletett percben az ember a világból megragadott. A hangulat a fontos. Az együtt-rezgés. Az átélése annak, hogy a napi gondok, bajok, bosszúságok igazából nem árthatnak, mert a valóban fontos történések egy másik dimenzióban zajlanak. Az évszakasztal a környező természethez is közelebb vezet. Hónapról-hónapra (a szokásos kirándulások mellett) kincsgyűjtő útra indulunk. Hogy egy kicsit hazavigyünk mindabból, amit az erdő-mező arca mutat. Különös érzés belemerülni a füvek-fák-virágok, bogarak és madarak világába.A ballagó időbe, ahogyan a tavasz nyárba hajlik, az ősz télbe. S hallgatni a csendet, melynek mélyén ott működnek az ERŐK. A kiterjedés és összehúzódás, a megelevenedés és pusztulás, a virágbaborulás és hervadás erői. Ők a gyermeki átélés számára, egymást követve meg is jelennek. Mint évszaktündérek. Halványzöld, sárga, rozsdaszín és fehér selyemruhában, homlokuk körül koszorúval. Virágokból, kalászokból, színes levelekből, ezüstös szálból fonva. Ruhájukon nap, hold, csillagok. Ott lebegnek a szoba felett az évszakasztal közelében. Az ünnepek sora is itt kezdődik. Március első szombatján. Amikor a téli, fehér egyformaságot fölváltja a színek pompája. Ami még csak a lélekben él, mint vágy – a fény, a meleg, a színes világ – most megjelenik idebent. Krepp-papír szalagok, koszorúk, bomló rügyes ágak, hóvirág- és ibolyacsokrok. És a napsugaras TAVASZTÜNDÉR. „Tavaszi szél vizet áraszt..." – hívogat a furulyaszó a reggelizőasztalhoz, ahol ünnepi teríték vár. Majd a muzsika a játszóba kíséri a koszorús kis családi sereget. Meggyulladnak az első tavaszi gyertyák. És következik a mese... Tavasztündérről, aki elindult, hogy ébressze a fákat-virágokat, hívogassa a messze került madarakat... Majd az ajándékba kapott mézeskalács tündérrel a tarisznyában fölkerekednek a gyerekek, hogy velünk együtt meglessék: vajon kint, az erdei ösvényeken járt-e már a rügyeket fakasztó, bogarakat előcsalogató, havat-fagyot eltakarító napsugaras Tavasztündér. A Húsvét a Kálváriahegyre vezet. A stációknál megmegállván Károly Gáspár veretes nyelve idézi az egykor történteket. A misztérium, a titokzatos üzenet, miként a gregorián dallam, ott leng az illatozó cseresznyefák, döngicsélő méhek, sárga kankalinok felett. Fent a csúcson, ahonnan a határtalanba szökhet a tekintet, elidőzünk egy kissé. Átadva magunkat a csendnek. Az István király a bőség-asztalt hozza. Együtt sütött friss cipó illatát, puha kalácsot, érett almát, szőlőfürtöket. A Föld és a Nap meg az emberi erőfeszítés ajándékát. És az emlékezést. A Királyra, a Feladatra, a minket is magába foglaló Közös Kultúrára. A délután a Bazilikába és a Nemzeti Múzeumba vezet. A múlt emlékeihez, a gyökerekhez.

És este a tüzijáték. Tűnékeny, színes vibrálás az éjszakai égen. S az ünnepek sorában végül: az advent. A koszorús-gyertyás várakozás ideje. Amikor Mikulás arany diót meg mogyorót rejt a kiscipőkbe. És a vasárnaponként felgyulladó fény egyre közelebb és közelebb hozza azt a fenyőillatú nagy pillanatot, amikor végre megérkezik a Jézuska.

NEM TÚLZÁS EKKORA ÜGYET kanyarítani a dologból? Hiszen az élet évezredek óta szépen, csendesen, magától értetődően csordogált a medrében. Minek hát ez a sok hókusz-pókusz, fejtörés, töprenkedés? Amikor másként is lehetne. Természet adta módon, mintegy öntudatlanul. Folytatva a mintákat, amit apák a fiúknak, anyák a lányoknak átadtak. Egykor valóban így volt. Az emberben ösztönösen élt a bölcsesség, amely őt a világhoz és a többi emberhez kötötte. Ám meg is kötötte. Ahhoz, hogy szabaddá váljon, el kellett veszítenie ezt az ajándéktudást. Hogy azután a maga erejéből, szabad akarattal küzdjön meg érte. Nincs visszakozás. Menni csak előre lehet. A kérdések megválaszolása és nem megkerülése felé. Hiszen elaltatni őket úgysem lehet. Nekigyűrkőztem hát. Hogy végiggondoljam mindazt, ami a VILÁGRÓL, az EMBERRŐL, a GYAKORLATI CSELEKVÉS ÉRTELMÉRŐL bennem élt. És papírra vessem. Egy esszében, a gyermekeimnek. Egyszer majd talán elolvassák. Addig pedig legalább tudni fogom, hogyan is viszonyulok a dolgokhoz. És megpróbálok következetesen eszerint élni. Mert ez az új tudás, az utánzó gyermekről, megriasztott. Hiszen hányszor ragadott magával az indulat, sodortak a hullámok méltatlan módon... Ha igaz, hogy mindaz, ami a gyermek környezetében él, a testéig lehatol, bizony nagy bűnöket követtem el. De valóban így van-e? Hiszen ez azt jelentené, hogy az ember egy életre kiszolgáltatottja az első, még öntudatlan éveknek, a közvetlen környezet kegyelmének. Hol van itt akkor a szabadság? Vagy a veszély inkább a sodródókat, az árral úszókat fenyegeti? S aki megtanult a saját individualitása szerint élni, az leküzdheti az egykor ellene – akár öntudatlanul – elkövetett vétkek következményeit? Remélem, hogy így van. Hiszen egyébként nem maradna más, csak egy marionett lét a szabad lény helyén. S a vele szemben érzett bűntudat. A tökéletesség nem emberi erény. Isteni sajátosság. Ha ugyan van ilyen egyáltalán. Ezért talán nem is az elért eredmények, hanem az IGYEKEZET a fontos. Az AKARÁS, hogy a már felismert szellemi tartalmakat, a jót, a szépet, az igazat belevigyük a mindennapokba. Erre az akarásra reagál a gyermek is, és talán érzékeny lénye többé-kevésbé elnézi az esendő botlásokat.

AZ ÍRÁS VÉGEZTÉVEL furcsán éreztem magam. Mint aki zsákutcába jutott, ahonnan nincs többé előre. Úgy tűnt nem tudok tovább kérdezni és nincs is értelme. Mert akár a materiális világ felől, akár az általam akkor ismert keresztény szemlélet oldaláról néztem is a dolgokat, az eredmény végsősoron ugyanaz volt. Mindkettő egy abszolút kiinduló ponttól egy abszolút végpont felé haladt. A Világ vagy Élet keletkezésétől, illetve a Teremtéstől annak pusztulása felé, amely után vagy semmi sem következik, vagy egy meghatározott túlvilági lét: mindörökké. És ez megbénított. Mert egy VÉGLEGES MEGÉRKEZÉS és ottmaradás – legyen az bár teljes megsemmisülés vagy mennyország – számomra riasztó. Miközben ezeken töprengtem, már jelen volt az a másik hatás, amit a Waldorf-pedagógiával való találkozás hozott. De itt is csak toporogtam a titkok kapujában. Mit jelent az hogy az ember hármas tagoltságú lény: test, lélek és szellem egysége? És mi ez a szellem egyáltalán? Miképpen ismerhető meg? Vagy ez is csak egy olyan kiindulópont, amire ráépíthetek egy önmagában zárt és logikus rendszert, csak éppen a helyessége HIT kérdése? A kezembe került könyvek sem sokat segítettek. Első nekifutásra bizarrnak tűnt az a szemlélet, ahogyan az antropozófia – merthogy ez a Waldorf-pedagógia bölcseleti alapja – megközelíti a világot és az embert. Bár az is meglehet, hogy a nyelvezettel van baj, s ezek a furcsa szavak /étertest, asztráltest, aura.../ valóságos dolgokat ragadnak meg. Hiszen mégiscsak kell legyen valami abban a felfogásmódban, amelyből egy ilyen pedagógia kisarjadhat. Két folyamat zajlott egyszerre bennem. Az addigi felismerések és kérdések összegzési kísérlete az esszében, s az azt követő elbizonytalanodás, megtorpanás. És a küzdelem az értésért. Küzdelem azért, hogy találjak egy pontot a steineri gondolatok világában, amelyen megvethetem a lábam. S ebben a munkában egyszerre csak újra kérdéseim támadtak. /Mintha megnyílt volna egy út, egy másik, mégpedig olyan, amely nem fenyeget azzal a veszéllyel, hogy végleg megérkezik valahová./ „Kezdetben vala az Ige." De ez a kezdet nem abszolút. KEZDETEK vannak, pillanatai a szabad aktivitásnak, a teremtésnek. S e kezdetek természete SZÓ jellegű. „Én vagyok az Én vagyok." Vagyis: ÉN /Isten, Szellem, Logosz... / az vagyok, aki tebenned azt mondja: -"Én vagyok". Mi következik ebből? Ha a feladat az, hogy felemelkedjünk a szellemi én-hez, akkor ez egyben a SZELLEMIHEZ, Istenihez...való felemelkedést jelenti. Mi az isteni lényeg? A teremtés képessége. A meghatározatlanság, formanélküliség állapota, amelyből a szabad aktivitás pillanata új, ELŐRE NEM LÁTHATÓ meghatározottságokat hoz létre. És az ember – amennyiben képes elérni ÉN-jét – társává válik e folyamatnak, hiszen „Én vagyok az Én vagyok". Mint valami különös lüktetés, ritmus. A forma nélküli, képlékeny állapotból a szabad aktivitás pillanata formát teremt, meghatározottságokat. S a formák világában egyedül az ember őriz meg valamit az eredeti állapotból – GONDOLKODÁSRA VALÓ KÉPESSÉGE révén. S úgy tűnik az ő feladata, hogy ismét szabaddá, képlékennyé tegye azt, ami megmerevedett. Ha ez sikerül, elkövetkezhet a teremtés új pillanata, mely egészen új, előre nem látható meghatározottságokat hoz létre... Borzongató kép. Ezek az élmények a kérdések új özönét hívták életre. Utat nyitottak – megbontva a zsákutcán a falat – amelyen járni lehet és kell.

KÖZBEN A LEGNAGYOBB GYERMEK kinőtte az óvodát. Elérkezett hát az iskola ideje. Az évnyitót izgatott várakozás előzte meg. A napok számlálgatása. Míg végre felvirradt az indulás reggele. A nagyobbak már egy hete jártak: készülődtek a kicsik fogadására. Belépvén az eurythmia terembe virágok, színes drapériák, kíváncsi gyermekszemek vártak. Jobbról-balról a második-harmadik osztályosok ülnek, a középső padsorok még üresek. „Süss fel nap..." –

ringatózik a dallam a másodikosok furulyáján. A kicsik – a mamához, papához bújva – megilletődve hallgatják. Egyiknek-másiknak talán eszébe jut: esztendő múltával ugyanígy majd ők fújják. Azután a harmadikosok énekelnek, s közülük ketten önállóan is szerepelnek. Majd előlép Gyöngyi néni és néven szólítva, egyenként magához hívja, üdvözli és az első sorokba leülteti az új osztályába tartozó gyerekeket. Egyik-másik elfogódottan pislog hátra – ott van-e még apa, anya -, s olyan is akad, aki egyáltalán nem hajlandó a szülőktől megválni. Majd elkezdődik a mese a kis béreslegényről, aki nekiindult, hogy megmássza az égigérő fát, s kiszabadítsa a királylányt, akit a gonosz sárkány tart fogva az égigérő fa hetvenhetedik ágán, annak is a hetvenhetedik levelén, a várában. Ám hogy mindez sikerült-e neki, azt csak a gyerekek tudhatták, mert a legizgalmasabb pillanatban – a befejezés ígéretével – Gyöngyi néni felvitte az osztályát abba a terembe, amely ezután – itt az isklában – az otthonuk lesz.

KIS BÉRESLEGÉNY valamennyi gyermek, s mindegyikre vár a királyleány. Saját szabad individualitása. Mert az égigérő fa: belül van. Gyökereivel az örökölt talajba kapaszkodva, ágaival a szellemibe nyúlik. Oda kell hát felküzdenie magát annak, aki önnön királyi természetét el akarja nyerni. Ebben segíti őt a tanítás-nevelés. Segíti. Mert felmászni kinek-kinek magának kell. A tanító csak előkészíti a talajt, hogy a gyermek az élet kellő pillanatában átélhesse szabad önmagát. Csak azt neveli, ami nevelhető, és érintetlenül hagyja mindazt, amihez az ifjú embernek önnön erejéből kell eljutnia. Ám hogy valóban segíthessen, ahhoz a pedagógusnak képessé kell válnia arra, hogy olvasni tudjon az ember lényében. Valamikor régen élt egy ösztönös emberismeret, amelynek során egy személy intuitív módon együtt tudott érezni egy másik személy lelki-szellemi lényével, s ezáltal volt egy önkéntelen benyomása róla. Ám mára ez a képesség elveszett. Most TUDATOSAN kell megdolgozni a kapcsolatért. Márpedig ez elengedhetetlen. Hiszen a tanítás és nevelés folyamán a legfontosabb dolgok a tanító és a gyermek lelke között játszódnak le. Ezért az általános emberismeret el kell hogy vezessen az egyes gyermekekhez. Hogy a tanító képes legyen ráérezni arra, mi a teendő a kövér Marival, a sovány Pistával, a kolerikus Katival, a melankólikus Jánossal... És meg tudja ítélni tevékenységének eredményeit. A tanterv is ahhoz alkalmazkodik, annak másolata, ami az emberfejlődésből kiolvasható. Mert a cél a Waldorf-iskolában nem egy absztrakt tananyag elsajátíttatása, hanem a kibontakozó individualitás támogatása. A tanítás a gyermeket fokról-fokra olyan tevékenységekbe és ismeretekbe vezeti be, amelyeket az emberi organizáció benne kifejeződő erői megkövetelnek. Az ismeretek pedig arra valók, hogy általuk az újonnan érkező képes legyen beledolgozni magát abba a kultúrába, amelyet születésekor készen talált. S majdan – ha eljött az ideje- hozzátehesse mindazt, amit neki kell megteremtenie. Mi az hát ami ebben a korban, – általában – lejátszódik az emberben? S mi következik mindebből a tanításra nézve? A Waldorf-pedagógia az iskolakezdést a fogváltáshoz köti. Mert úgy látja, hogy az a környezetével együtt-rezgő kis lény, akinek szervezetében – nagyjából hétéves koráig – mint egy érzékszervben, minden lelki hatás fizikai folyamatokká, a vérkeringés és anyagcsere változásaivá alakult át, mostanra bizonyos mértékig függetlenedett. Mert végbement a nagy átalakulás. Az ösztönlényből, aki testiségében megszületett egy második organizmus formálódott ki abban a belső küzdelemben, amelyben egymásnak feszültek az örökletes biológiai erők és azok a késztetések, amelyeket az ember mint szellemi lény hozott magával. Amelyek individualitásának megnyilvánulásai. E második születés szemmel látható kifejeződése: a fogváltás. /Lesz majd egy harmadik is, a nemi érés idején, amikor az ifjú ember fokozatosan úgy lép elő, mint önálló szellemiséggel bíró lény./ A fogváltástól kezdve a gyermek lelkiségével áll a világban. A környezetből érkező hatásokat képszerűen veszi fel, s azok már nem csörgedeznek tovább nyomban – miként korábban – a zsigerekig. A benyomásokat képekké alakítani – ez a művészet természete. A gyermek tehát hétéves kora után – egészen a serdülésig – ösztönös vagy természetadta művész. Ezért mindazt, amit a tanító ebben az életkorban el szeretne mondani, MŰVÉSZI KÉPEKBEN fogalmazza meg. A definíciók, intellektuális szabályok ekkor még nem képesek megragadni az értelmet, s ahelyett, hogy elevenné, átélhetővé tennék az átadni kívánt ismeretet, megbetegítik a lelket. A tanító, aki az egész világmindenségben benne érzi magát, a hetedik és tizennegyedik életév között a nagy összefüggések, a kozmikus rend közvetítőjeként jelenik meg. Ezért fogadja el őt a gyermek, mint természetadta autoritást. Mivel maga még nem képes a világ intellektuális megragadására, képszerűen veszi fel magába mindazt, amit művészi formában közvetítenek neki. Nem érti, de hiszi. A pedagógus ekkor úgy áll az osztályban, mintha eszköze lenne annak, hogy a világ a gyermekhez szólhasson. Majd a nemi érés után következik el az az időszak, amikor az ifjú ember - mint szellemi lény- felébred. Ekkor mindazt, ami korábban az utánzással, majd a művészi-képi megjelenítéssel került a lelkébe, az értelmével dolgozza fel. Amit meg kell értenie, azt önmagában megtalálja. S ha szükségét érzi fölülbírálja.

NAGY A SÜRGÉS-FORGÁS AZ OSZTÁLYTEREMBEN. Anyukák söprögetnek, padlót mosnak, apukák szerelik a falra az ecsettartó polcot, helyére kerülnek végre a poharak. Az ablaküveg is tisztán ragyog. Leporolva, frissen megöntözve a virágok. Ez itt a félévi nagytakarítás. Mert a Waldorf-iskola, – óvoda ezt is jelenti. A kétkezi munkát. Falbontást és festést ha kell, székek, asztalok csiszolását-lakkozását, kerítésfestést, fűnyírást... Hiszen közös gond, hogy az is meglegyen, ami a gyerekek nyugodt együttlétének – a játéknak, munkának – a fizikai-tárgyi feltétele. Tanárok, szülők és a fenntartó alapítvány képviselői közösen munkálkodnak ezen. Az ő szabad belátáson alapuló együttműködésük nélkül nincs Waldorf-óvoda vagy -iskola. S ez nem csak az anyagi feltételek megteremtésére nézve igaz. Hiszen az egész intézmény arculata, szellemisége az ő egymásra vonatkozó tevékenységük módjának, minőségének az eredménye. E hármason belül kiemelkedő jelentőségű a pedagógus szabadságának elismerése és a munkájába vetett

bizalom. Hiszen ő az, aki egyéni adottságainak, szakmai felkészültségének megfelelően irányítja, megszervezi a gyerekek iskolai-óvodai hétköznapjait. Ám ahhoz, hogy ez valóban sikeres lehessen, elengedhetetlen bizonyos mértékű összhang a szülői házzal. Mert a gyermek fölveszi magába mindazt, amit lát, hall, tapasztal, s magával viszi az osztályterembe. Ha túlságosan nagy a távolság a két világ szellemisége, hangulata, beállítottsága között, ez olyan feszültségekhez vezethet, amely – amellett, hogy a gyerek kezelhetetlensége miatt lehetetlenné válik a csoportmunka – lelki sérülések forrása lehet. Nehéz ügy. Hiszen valójában mindenki – tanár is, szülő is – szabadon döntötte el, hogy együtt kívánnak működni – a gyermek érdekében. Ám egy olyan társadalmi közegben, ahol ez a pedagógia az általánosan megszokotthoz képest egészen új szemléletet képvisel, szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy a szülők első nekifutásra sokmindent nem értenek. Miért nem jó, ha a gyerekek állandóan tévét, videót néznek, fociznak, filctollal, hegyes végű grafit-ceruzával rajzolnak, műanyag játékokkal játszanak vagy éppen ajándékba kifestőt kapnak... Feszültségek, megoldásra váró kérdések a kuratóriumnak az iskola-óvoda fenntartására vonatkozó döntéseivel kapcsolatban is bőven adódhatnak. Milyen legyen az új épületszárny, kit bízzanak meg a tervezéssel, kivitelezéssel... Mert ahol élet van, ott feszültség van. A probléma tehát nem az, hogy lépten-nyomon kisebb-nagyobb konfliktusok keletkeznek, hanem hogy miként kezeljük ezeket. Makroszociális környezetünk mintái alapján megszoktuk a döntéskialakítás többségi elvét és a szavazás technikáját. De nézzük csak meg – kicsit szándékosan sarkítva, kinagyítva – a képet! Mit is jelent valójában mindez? Miféle lelkületet, beállítottságot? Fölmerül egy megvalósulásra törekvő akarat, amely támogatókat keres ahhoz, hogy érvényre juthasson. Egyetlen szempont mozgatja: a szükséges többség kiharcolása. Az ár többnyire nem érdekes. Tág tere nyílik itt a manipulációnak, hiszen csak azt kell valahogyan elérni, hogy a potenciális támogatók a szavazás pillanatában úgy gondolják, hogy melléje állnak. Azután már úgyis mindegy. Akár rá is jöhetnek, hogy átverték őket és rosszul döntöttek. Hogy mi legyen a kisebbségben maradottakkal? Ők csak abban reménykedhetnek, hogy fordul a kerék, s ha egyszer többség lesznek, ugyanilyen könyörtelen módon keresztülhajtják törekvéseiket. Mindez mélységesen idegen egy olyan szemléletmódtól, amely az individualitásra és az ő szabadságának az elismerésére épül. Ha szabad emberként állok szembe egy másik szabad emberrel és konfliktusunk támad avagy valamilyen közös döntést kell hoznunk, az alapállás az kell legyen, hogy a másik véleménye ugyanolyan jogosult, mint az enyém. Még akkor is, ha azzal homlokegyenest ellentétes. Mi a teendő? Keresni azt a kompromisszumos közös megoldást, amely mindkettőnk számára megengedhető. Akkor is, ha ez sokáig tart. Nagyon sokáig... Ez a lehetséges módja annak, hogy az önzéssel szemben érvényre jusson a megértésre törekvő tolerancia, a hatalmaskodással szemben az együttműködésre való készség. Bizonyos határok között mindez érvényes egy szabad emberekből álló csoport tevékenységére is. Ezt a szabályt hívják a többségi elvvel szemben konszenzusos döntéshozatalnak. A konszenzus – mint ismeretes – azt jelenti, hogy mindaddig nem születhet közös határozat, amíg egyetlen ellenvélemény is van. Ezért túlságosan nagy létszámok esetén /amilyen például egy önkormányzati közgyűlés vagy a parlament/ nem működőképes. Kisebb csoportoknál azonban, mint amilyen egy tantestület, iskolaszék vagy kuratórium..., már igen. / Példa erre az angolszász esküdtszék vagy akár Biztonsági Tanács. /A dolog tökéletes meg nem értésére vall olyasmiket képzelni vagy állítani, hogy az egyöntetűség elve az individuális különbségek elmosását, a látszategyetértést jelenti. Épp ellenkezőleg. Amikor valóban rá vagyok kényszerítve arra, hogy figyelembe vegyem a többiek álláspontját, – hiszen enélkül nincs döntés, cselekvés, – akkor igyekezni fogok, hogy mindezt ők is megtehessék. Azaz a saját egyéni álláspontomat átgondolt módon, világosan körvonalazom. Ez a kiindulás. Az összes résztvevő álláspontjának rögzítése a problémával kapcsolatban. Majd megkezdődhet a tapogatózás a lehetséges közös megoldás(ok) felé. Hogy mindez sokáig tart? S ebben az országban nincs egyetlen hely ahol így működnének a dolgok? Waldorf-iskola sem volt '19 előtt a világon s ezzel a mentalitással ma sem lenne. Pedig mindaz, amit akkor Steiner elkezdett elképesztően új volt előzmények nélkül való. Egy Waldorf-intézmény nemcsak pedagógiai hanem szociális organizmus is. Az elvek, amelyek a szabad individualitásra vonatkoznak nemcsak a gyerekekre, hanem a velük – és általuk egymással is – kapcsolatban lévő felnőttekre nézve is érvényesek. Kell, hogy azok legyenek. Egyébként csak hisszük, hogy amit teszünk, összhangban van az eszméinkel. Egy Waldorf-intézmény azáltal még nem töltötte be a feladatát, hogy gyerekeket nevel a szabadságra. Az is kell, hogy keresse a szociális kapcsolatoknak azon formáit, amelyek között az általa felvállalt szellemiség a vele kapcsolatban álló felnőttek egymásra vonatkozó tevékenységében is megvalósulhat. /A kettő egyébként is csak együtt igaz./ Ha ezt sikerül valamilyen formában elérni, akkor a Waldorf-óvodák és -iskolák a szociális tér olyan csomópontjai lehetnek, amelyekben a szabadság impulzusai lüktetnek.

DE MIT IS JELENT SZABADNAK LENNI? Nagy küzdelem volt, amíg végre eljutottam az élményhez: értem! „A szabadság filozófiája" az elsők között jelent meg azon könyvek sorában, amelyeket Rudolf Steinertől az antropozófia és Waldorf-pedagógia megalapozójától – újabban magyarul is olvashatunk. Nehéz mű. Nem hagyja magát csak úgy, a hétköznapi olvasási szokások szerint megközelíteni, mint amikor egy éjszaka alatt elfogyaszt az ember egy izgalmasabb könyvet. Jelenlétet követel, elmélyedést. Állandó erőfeszítést, hogy vele menjek, és a gondolatmenetet – most, a jelenben – magamban fölélesszem, a sajátommá tegyem. Ám az erőfeszítésért cserébe olyan világot tárt fel, olyan összefüggéseket, amelyek mentén elrendezhetővé váltak a világra, az emberre, a gyakorlati cselekvésre vonatkozó korábbi, megválaszolatlan kérdések. Miféle lény is hát az ember? Hogyan áll a világban és merrefelé halad? Csakugyan van fejlődés a kultúrában, vagy csak civilizációk merülnek föl s tűnnek el – mint keréken a küllő – egy örök körforgásban? Mi az, ami felé az ember törekszik, amit akar,

aminek megvalósítása boldoggá teszi? Honnan erednek az indítékok? Az ösztönökből, a társadalmi környezetből, vagy a belsővé vált erkölcsi parancsokból, amelyek lelkiismeretként állnak őrt törekvéseink felett? Ebből is, abból is. Hiszen az ember e földi létben – testiségén keresztül – osztozik a természetiben. Éhség és szomjúság, fizikai biztonság, szaporodási kényszer, reá ugyanúgy érvényesek, miként a többi itt élő lényre. Ám míg csak ezek kormányozzák ösztönlény marad, a természeti szükségszerűségek alávetettje. És ha innen továbblép? Az erkölcsi parancsok felé? Amit a közösség – amelybe tartozik – állít elé? És megtesz mindent – ne ölj! ne lopj! – amit követelnek tőle, hogy elkerülje a büntetést, vagy mert ő maga is így véli helyesnek? Egy adott értékrend, eszmény követőjévé válik. Cselekedeteit aszerint ítéli meg, hogy azok a felvállalt eszmét szolgálják-e vagy sem? „Ha megdobnak kővel, dobj vissza kenyérrel..." Aki az élet összes helyzetében azért cselekszik eszerint, mert mint erkölcsi parancsot magába felvette, akkor nem Ő cselekszi, hanem ez a parancs működik benne. Kényszer van itt is, ha nem is természeti. De honnan ezek a kényszerek? Az erkölcsi követelmények, amelyekkel szembe találja magát az ember? Miképpen kerültek a közösségbe? Ki hozta őket és honnan? Az EMBER, a dolgokat egybentartó EGYSÉGES ESZMEVILÁGBÓL. Mely minden ember számára a MEGISMERÉS ERŐIVEL közelíthető meg. És mindenkinek, aki gondolkodásában felküzdötte magát eddig, ugyanúgy feltárulkozik. Ebből az egységes eszmevilágból az egyes ember INTUICIÓJÁVAL képes megragadni a különféle tartalmakat és azokat cselekvése indítékává tenni. Ez az erkölcsiség megszületésének útja. Ami most, mint egy közösség által jóváhagyott erkölcsi követelmény vagy parancs áll szemben velünk, az valamikor egy nagy egyéniség, individuum felismerése volt. Aki fel tudott emelkedni a fogalmak világáig, s amit megragadott, átadta azoknak, akik erre önerejükből még nem voltak képesek. Mert ahhoz, hogy az ember kiemelkedjék a TERMÉSZETI világából az kell, hogy gondolkodásával behatoljon mindabba, ami a világ SZELLEMI tartalma. S amit megragadott, azt cselekvése indítékává tegye. Hosszú történelmi korszakokon át erre csak kivételes, nagy szellemek voltak képesek. Ők lettek azok, akik a törvényeket kőtáblába vésve lehozták Sion hegyéről. És a többiek, akik e meredélyek megmászására még nem voltak képesek, követik az írott szót. Ezért ők még nem szabadok. Csak a nagy törvényadók. Ám mára fordult a helyzet. Az ember sorsa az individualitás lett. Saját kőtábláit kinek-kinek magának kell lehoznia. Mert az individualitás abban nyilvánul meg, amit az ember a világ eszmei tartalmából intuiciójával képes megragadni, s – érzéseit, hajlamait azzal áthatva – akarata motívumává tenni. Az ember feladata ma az, hogy a saját akaratát kövesse. Ne pedig parancsokat teljesítsen. Ha intuicióit követi, akkor a világ eszmei tartalmából cselekvéseiben azt valósítja meg, amit ő maga ragadott meg. És ez szabadságának lényege. De vajon nem vezet-e a társadalmi lét széthullásához, ha mindenki szabad belátása alapján, individuális törekvéseit követi? Hol van itt a közjó, a megértés, a testvériség? Ha egy cselekedet valóban individualitásunk eszmei talajában gyökerezik és nem ösztöneinkben, vagy külső követelményekben, akkor lehetelen a szembenállás. Mert minden valódi intuició az egységes eszmevilágból merít. Ezért van az, hogy a mégoly eltérő kultúrákban, a világ különböző sarkain élő emberek is oly gyorsan egymásra találnak egy valódi gondolatcserében. A gonosz szándékok és késztetések vagy az animális vágyakból vagy egy külső minta követéséből erednek, de sohasem az individualitásból. Az emberben a szellemi megragadására késztető igény ugyanúgy benne van mint a természeti ösztön. Hiszen az éhes vadember is – mielőtt enni kezdett – KÉPET festett barlangja falára. Tekintetét a szellemi felé fordította, onnan várva segítséget, hogy önmagát fenntarthassa. És a pásztor aki a nyájat őrizgette, a SZÉPSÉG cirádáit véste a botra, furulyára, s napjai muzsikásan teltek. Az egész népi kultúra, amely balladába, dalba, versbe, varrottas párnákba, hímzésekbe sűrítette mindazt, ami számára – a gyötrelmes munka ellenére is – a LÉT-ből feltárult, ebből az elemi igényből táplálkozott. Amíg az ember éretlen, önállótlan, amíg nevelem az akaratot, addig jogosultak a normák, a bensővé tett erkölcsi parancsok. Enélkül az ember – az önző gén hatalma alatt – vad egoitását kíméletlenül szabadítaná rá a világra. Az ösztönökből fakadó és az erkölcsi normák szerinti cselekvés azonban az ember fejlődésének útján csak ELŐFOKOK. A cél egy olyan akarat lehetőségéhez jutni, mely indítékait tisztán ESZMEI INTUICIÓBÓL meríti. Az ember olyan mértékben tud intuitíven erkölcsi célokat megragadni, amilyen mértékben képes a világ idealitásához felemelkedni. Lehet, hogy amit ilyen módon talál, az megegyezik azzal, amit a társadalmi környezet egyébként is elvár. Ez általában így szokott lenni. De az is előfordulhat, hogy valami másra bukkan. És akkor azt veszi fel magába. Ugyanazt vagy mást: egyremegy. A lényeg, hogy cselekvésének motívumát önmagában ragadja meg. Amihez ilyenképpen jutott abban az Ő szelleme feszül ezért akarja, és megvalósítása a legnagyobb öröm számára. Az ember kibontakozásához hozzátartoznak a szellemiségből eredő vágyak is. Ezeket az ideálokat éppúgy kívánja, mint az animális késztetések kielégítését. És akkor örül igazán az életnek, ha mindazt amire ilyen módon vágyott, sikerül elérnie. A magára hagyott emberből a természet csak természeti lényt tud csinálni, a társadalom olyat aki törvények szerint él. Szabad lényt azonban csak ő maga formálhat önmagából. Hogy ezt a megfelelő időben meg tudja tenni, ebben kell hogy támogassa őt ma a nevelés. Támogassa. Mert szabadságot senkinek sem lehet adni. Azt mindenkinek önnön individualitásában kell megtalálni.



1992.



Rudolf Meyer

A gyermek neve-

A Waldorf pedagógia

Messzemenően világnézeti kérdés lett ma a vallásos nevelés iránti érdeklődésből. Sok komoly pedagógus érzi gyakran problémájának azt, hogy szabad-e vajon a gyermekeket nyolc vagy még több éven át is elárasztaniok egy olyan hitvilággal, amelynek annyira kevés az ereje, hogy még a halhatatlanság bizonyosságát és az emberi sors isteni irányításának érzését sem viszik általa a lelkek milliói magukkal az életbe, huzamosabb időre. A valótlanság hullámverésének kell átjárnia az egész nevelést, ha például a fizika órán az anyag állandóságát szemléltetik – az anyag és az energia megmaradásának elvét –, s ez világképünk fontos alkotóelemévé válik, míg a vallásoktatásban a világ teremtését Isten Igéjéből vezetik le, bibliai képekkel írják le, a gyermekeknek pedig ájtatosaknak kell lenniök, vagy meg kell tanulniok mondjuk a krisztusi igét: „Az ég és a föld elmúlnak, de az én igéim el nem múlnak!" – ami az előbb tanult fizikai törvénynek mégiscsak ellentmond.

Vannak, akik tudatilag egyáltalán nem szenvednek a természettudomány elképzeléseiből fölépült modern világkép, és a felekezetek vallási hagyományai közötti összhang hiánya miatt. Nem törekednek rá, hogy életfelfogásuk maradéktalanul összefüggő legyen, vagy legalábbis valamikor már kezdtek lemondani róla. Egész lényük törékeny voltát talán maguk sem sejtik. De ha a nyiladozó gyermeklélekkel nevelőkként állnak szemben, az emberpalánták nagyon is jól érzik, hogy ez az ember tanácstalan, letette a fegyvert az élet nagy rejtélyei előtt, vagy lelke mélyebb rétegeiben – maga sem tudva róla – az ellentétek áthidalásáért kétes kimenetelű harcot vívott. A tanuló érzékeny lelkébe finoman vésődik bele tanítója szellemi alakja, megérzi az előtte álló személyiség körvonalainak bizonytalanságát, és világosan érzi, hogy a hang, amellyel nevelője előadja a tananyagot, mennyire ellentétben áll a meggyőződés hangjával. A helyzet komikus, anélkül, hogy kimondanák, a tanulót mindenféle csínytevésre ingerli, melyeknek senki sem tudja az okát, és a nevelő talán egyáltalán nem tartja illendőnek az óra komolyságához. A tudat alatt csalódott gyermek pedig nem hihet már egykönnyen abban, hogy az ember Istenhez hasonlatos. Már csak nagyon nehezen verhetnek lelkében gyökeret a Teremtés hatodik napjára vonatkozó mondatok: „Az Isten teremtette az embert a saját képére, Isten képére teremtette őket."

Számoljanak vele a mai nevelők, hogy a gyermekeknek annyira finom érzékeik vannak, hogy ellesik velük a pedagógusok szellemi taglejtéseit, és könyörtelen, sokszor gonosz bíráikká lesznek. Ezen az úton ismerjük meg a mai gyermekek sokat panaszolt „tekintélytisztelet-hiányának" okait. Ha majd egyszer a felismerés fájdalmai közepette mi magunk is áttekintjük a helyzetet, már el sem várunk tőlük mást. Ennek ellenére azt kell mondanunk, hogy a gyermek későbbi vallásosságának alapköve ott is le van rakva, ahol nem fejlődhetett ki benne magától értetődően a jótékony tekintély iránti jóérzés, melyről tudhatná, hogy irányítja. Viszont a legegészségesebb módon úgy alakul ki a gyermek sejtelme, hogy fölötte egy világ magasodik, ha tiszteletreméltó emberekre tekinthet föl. Ugyanis az olyan emberek iránt érzett természetes *tisztelet,* akik a gyermek lelkére puszta létezésükkel is vitathatatlanul a tekintély erejével hatnak, a gyermek későbbi élete folyamán a vallásos tudat *biztonságává,* a világ erkölcsi rendjével való kapcsolat *bizonyosságává* alakul át. Vezérlő csillagunk lehet, amit Goethe mondott: „Üdv az ismeretlen magasabb lényeknek, akiket éppen csak sejtünk! Rájuk hasonlítson az ember, mert a példa tanít meg rá, hogy higgyünk bennük."

Minden pedagógia első, lényegi kérdése tehát, hogy a gyermekekkel hogyan közölhetünk olyan élményeket, amelyek a tekintélyt természetes úton alapozzák meg. A fiatal lelkeknek az a döntő, hogy észrevehessék a még meglévő, a szellemi valóságok iránti finom ösztönükkel, hogy nevelőjüknek egységes szellemi alakja van, s hogy megsejthessék: életének kiindulópontja a világ harmónikus képe, s nincs két, lényétől idegen részből összeragasztva. Aki felismeri ezt, alapjában véve reménytelennek tartja, hogy a vallásos nevelés kérdését pusztán az iskolai hitoktatás megtartására korlátozzák, hiszen szinte még valótlanságnak is érezheti, hogy ezt meg akarják menteni az iskolának, mert ha egyébként a modern világképnek megfelelő oktatás eléggé következetes lenne, el kellene különítenie magától a mivoltától idegen hittanórát.

*** Részlet a „Das Kind" (A gyermek) c. könyvből (2. kiadás, 1959.)**

*vallásos léséről**

megvilágításában

Gyakran észrevehető a gyermekek életmegnyilvánulásain, hogyan ragadják el őket angyaluktól mihelyt kiszolgáltatják a nevelés intellektuális módszereinek, és át kell esniök az oktatás absztrakcióin. Számtalan esetben ismétlődik meg az a sors, hogy „az ember Fiát kiszolgáltatják az írástudók kezének."

Ha a tanító észreveszi ezt, feladatához ezzel a kérdéssel lát hozzá: „mit kell tennem, hogy az angyal hivatalát átvállalhassam?" Mert az emberek erre hivatottak a Földön. És ha a tanító lelkében feleleven edik az ige, amit Krisztus a gyermekekről mondott: „angyalaik mindenkor látják Atyám orcáját a mennyekben", akkor szívében elhatározhatja, hogy a világ atyai magasságaiba feltekintve akarja a gyermekeket vezetni és tanítani. Azt teszi akkor, amit idáig az angyaluk tett értük. Mert akkor áramlik csak le hozzá az erő, hogy a gyermekeket eredetükhöz illően alakítsa, ha feltekint az élet szellemi-kozmikus eredetére, és ha megérzi, hogy ami Istentől sarjadt, a világ távlataiból hogyan éli magát bele a látható alakba. Ezentúl majd nem akar abba a hibába esni, hogy saját, korlátozott mivolta bélyegét üsse a gyermekbe.

Semmilyen korszaknak nincs hozzá joga, hogy saját képére, az élet általa megállapított alapelvei szerint formálja gyermekeit, annak érdekében, hogy újra ezek révén illeszkedjenek bele a korba. A gyermekek annak a világnak a követei, amely folytonosan megújuló életeket küld le a maga örökké ifjú voltából a Földre, mert nem tudja nézni, hogy a Föld lakói hogyan esnek áldozatul a lelki halálnak, a belső mozdulatlanságnak. Aki egy magasabbrendű világ hírnökét köszönti minden gyermekben, kik nemrég – mielőtt földi „öltözékben" idelent megjelentek volna – még odafönt tartózkodtak, az leveti magáról annak az iskolamesternek a gőgjét, aki az élet fennálló berendezkedéseinek kényszerzubbonyába szeretné belenevelni a fiatal lényt, és úgy szeretné formálni, hogy a csődbejutott korszak hivatásbeli és hitbéli hagyományaiba belenyugvó polgár, és azok örököse legyen csupán. Megsejti majd a gyermeki test végtagjainak örömteli mozgásában a köröket rovó bolygók lendítő erejének utórezgéseit, a bolygókét, melyeknek mennyei körtáncából szállott alá a szellem, amely itt a testben gyönyörködik.

Az utolsó évszázadban egyre jobban veszendőbe ment a nevelés számára az ember képe, az örökkévalóságon alapuló emberkép. Ha a gyermek egész testi-lelki mivoltában, összes tulajdonságaival együtt csupán a szülők és az ősök sorának folytatása, akkor ezek tévedései, erkölcse és életvitele egész terhének örököse is kell legyen. A gyermek előtt azért állunk tanítójaként szinte kitörölhetetlen gőggel, mert ez a dogma fátylat borított a születés titkára – hogy egyházi köntösben vagy darwinista formában, az teljesen mindegy. Viszont ha már ráeszméltünk, hogy örök én-jére tekintünk, aki mindig újabb és újabb átváltozásokon haladt keresztül mielőtt a jelenlegi testi formájába alámerült volna, akkor tanítójaként átérezzük, hogy egy kozmikus vándor áll előttünk, aki gyermek-burokban átmenetileg ránkbízta magát, hogy gondozzuk. Talán eónokkal is idősebb nálunk, lehet, hogy az egész mindenség szépségével és gazdagságával megáldva érkezett hozzánk szelleme, sőt mi több, értünk, hogy ő oktasson és ő fiatalítson meg minket! Ha a tanterem ajtaját átlépve, nevelői alázat gyanánt az emberiségre vonatkozó bölcsességet viszszük magunkkal, az osztályba valóban az iskola jó szelleme lép be velünk. Ő irányítja a gyermekeknek szánt mondanivalónkat, oktatás közben látókká és találékonyakká tesz bennünket. Nem esik már nehezünkre tanítás közben igazán jámboraknak lenni.

Ha látok egy gyermeket, aki nagyon küszködik a tanulással, vagy ügyetlen egy kicsit, míg társai a feladatokat játszi könnyedséggel sajátítják el, óvakodom majd a veszélytől, hogy tehetségtelennek, vagy „reménytelen esetnek" érezzem. Az első iskolai év alaphangjának az ajándékozó mindenség iránt érzett *háládatosságnak* kell lennie. Ha nevelésemmel hozzájárulok, hogy tanítványaim úgy érezzék, nem részesültek a mindenség kegyeiben, egész életükre megbénítom bennük a *bizalmat* az isteni adományok iránt, amely lelkük mélyén van elültetve, és amelyet éppen életre akarnak kelteni. Így, bármennyi bibliai idézetet is tanultatok meg velük, lényük csírájában teszem őket vallástalanná. Hosszú ideig vakok maradnak életük folyamán aziránt, hogy a világ kegyelemmel teljes, s nem lesznek fogékonyak az Atya tevékenykedése iránt.

Jobb lenne, ha mondjuk a csillagtallérokról szóló mesét mondanám el nekik, hogyan vándorol el a szegény, apátlan-anyátlan árva a világ végére, hosszú útja közben elajándékozva minden ruháját, ami csak

volt rajta, míg végül meztelenül meg nem áll a csillagok kupolája alatt. Majd hogyan küldenek neki a csillagok egy vadonatúj, fehéren csillogó öltözetet ajándékba, s hogyan zuhog reá a számtalan csillagtallérból álló ragyogó eső, amit mind összegyűjt az új ruhájába, hogy újra gazdagon térjen vissza a földi életbe. A gyermek, akinek megbénított lelkébe ilyen képeket meríthetek, sejtve érzi majd meg, hogy a világnak abból a kegyelemmel teljes állapotából, amely reánk helyezte a csillagos égbolt összes szépségét és bölcsességét, míg újból aláereszkedtünk a Földre, ebben része van neki is. Kedélyvilágába újra bele fog húzódni a szellem bizonyossága, mert most már *tudja* is, hogy ő is kapott „csillagtallért", és élete folyamán egyszer majd újra felragyogtathatja!

Azonban az ilyen meseképek természetesen csak akkor oldhatnak ki megfelelő erőket, ha az elbeszélő hitelt érdemlő voltától szárnyrakapva kerülhetnek sietve át a gyermeki lélekbe. A fantáziával a nevelő sosem bánhat eléggé lelkiismeretesen. Bármilyen merészen foglalatoskodik is vele, mindig más, rejtett világokat kell hírdetnie. Vidámnak vagy magasztosnak is hangozhat emellett, de mindig hidat kell vernie a gyermek és hazája között, ahonnan épp most kelt vándorútra, vagy fél lábbal még ott is van talán. A képzelet mindig Isten földi képviselete kell maradjon a gyermeknek, nevelőjének egyaránt. A tanítóknak is azért kell tehát küzdeniök, hogy a szellemhez fűződő kapcsolataik saját magukra is annyira eleven erővel hassanak, hogy ne fagyjanak bele sohasem a dogmákba, és ne savanyodjanak bele erkölcsi tételekbe, hanem feltáruló képekben nyilatkozzanak meg önmaguk előtt is. Akkor veszik majd észre, hogy az Ég és a Föld minden dolga hogyan kínálkozik hasonlatként, melyeken keresztül mint színes üvegablakokon át láttathatják meg a magasabb világokat.

Azonban ha vissza akarnánk térni a középkori „egységes" világnézethez, semmiképpen sem menne a dolog, csupán végnélküli önámításhoz, és a modern világképpel kötendő egyezkedésekhez vezetne. Újabb érzékek és képességek kialakítására van szükségünk, hogy egyre konkrétabban és világosabban eszméljünk rá az életteljességre. Biztos, hogy ebben a vonatkozásban a modern kor legátfogóbb szellemi kutatója és művésze, *Rudolf Steiner* küldetése érdemli a legnagyobb figyelmet, és a pedagógia iránt érdeklődők köre egyre jobban fel is figyel rá. Amikor a nevelés új művészetének alapjait megalkotta, a leendő ember képét úgy vázolta fel, hogy ettől kezdve az oktatást és a nevelést valóban az istenek egyik szobrán – a gyermeken – való „vésésnek", „faragásnak" nevezhetjük. Megtanította szemlélnünk a szellem átalakulásait: hogyan alakul bele a test formája a szellem érzékfeletti tevékenységéből a látható világba, majd a gyermek fejlődése folyamán hogyan alakul át újra szabad lelki erőkké az, ami előzőleg a szellem formáló erejeként a test fölépítésében hajtotta végre művét. Így alakulhatott ki a gyermeki fejlődés szakaszairól szóló tan,* amely szakaszokhoz a nevelőnek minden intézkedését igazítania kell, híven a keletkezés törvényeihez, velük szövetségben – és nem ellenükre! Szemléltessük egy példán, hogyan gondoljuk a dolgot.

A lágy, képlékeny gyermektesten az első évek folyamán látható, hogyan kap fokozatosan egyre biztosabban záródó körvonalakat, hogyan záródik be fokozatosan a koponya eleinte még nyitott kutacsa, hogyan kerekedik ki a feje, mint saját szférája – mintha egy láthatatlan szobrász dolgozna a félig kész modellen, hogy belevésse végső, lezárt állapotát. Arca és egyenes testtartása ezután vesz csak fel egyre jobban személyes és megismételhetetlen jelleget. Igen, az individuum szelleme maga teszi jellegzetessé földi háza formáit, amelyben majd lakni akar! Hét éves korában, amikor az első, szüleitől öröklött erők utolsó maradványait is levetette, és fogait már csak saját erői alakítják ki újra, ekkor szabadul csak fel, hogy más területen is tevékenykedhessen. A gyermek lelki életében felébred a belső szobrász. Csodálatosan szent a mód, ahogyan az ember nevelőként most észlelni kezdi a képzetalkotás mozgékonnyá váló erőit, amelyek tanulásvágyként fakadnak fel a gyermekből – hiszen elmondhatjuk, hogy röviddel ezelőtt még a „tejfogakat" tolták ki, a koponyaformát alakították, a gerincet építették ugyanezek az erők, vagy a gyermek arcát és kezeit tették saját kifejezéseivel nemesebbé. Ekkor a szellemi világokból, ahová be voltak ágyazva, hatalmas formálóerők szabadulnak el, amelyek még mindig a kozmoszból kiindulva építkeznek, formálnak, festenek, és amelyek mostantól kezdve a lelki életben élnek. Ha festeni, írni, számolni, beszélni tanítom a gyermeket, hogy tovább képezzem, ezekkel az erőkkel kell együttműködnöm. De a lelki erőket mégis úgy kell alakítanom, hogy bár lelki erőkként önállókká és egyre önállóbbakká váljanak, egyszer majd mégis visszataláljanak oda, ahonnan eloldódtak, a szellemi mindenséggel való kapcsolatukhoz.

Hogyan bontakoztassam ki azonban a képzetalkotó tevékenységet úgy, hogy a gyermek szabadon tanulja meg használni, de a világot teremtő szellem alkotóeleme ennek ellenére továbbra is hasson benne? Az első iskolaévek folyamán ez a *vallásos nevelés* életbevágó kérdése. Amilyen mértékben a gyermek földi erőinek használatára ébred, olyan mértékben hal ki a szellemi világból. Fel kell ébresztenünk magunkban egy olyan „szervet", amellyel észlelni tudjuk e varázslatos élet *elhalását,* miközben a gyermeki lélek okossá lesz. Így azután újraélesztő hatást fejthetünk ki az elhalással szemben: létrehozhatjuk a „re-ligiót", vagyis szorgalmasan és szakadatlanul újra összekötjük az elszakadt fonalakat. Mert ebben az életkorban a vallás útján hatni annyit jelent, hogy finom, bensőséges *kiegyenlítő folyamatokra* ösztönzünk. Ezek kell, hogy egyensúlyban tartsák az isteni világ öléből való kioldódást, de anélkül, hogy akadályoznák, vagy akadályozni akarnák, vagyis anélkül, hogy gátolnák a személyiség kialakulását.

Ha ezt az alapelvet helyesen értelmezzük, hatása

*R.Steiner A gyermek nevelése szellemtudományi szempontból, Bp. 1992. és Carlgren-Klingborg Szabadságra nevelés. Bp. 1992

még a „legszárazabb" tantárgy oktatásában is lelkesítő lehet, például a *matematikáéban.*

Kimondhatatlanul fontos a gyermek kedélyvilága, sőt, mi több, akarati életének kialakulása számára, hogy a matematika birodalmának őseredeti formáival milyen módon ismerkedik meg. Például hogyan ismerkedhet meg a körrel? Előbb körbe kell futtatnunk a gyerekeket, mielőtt még köröket rajzoltatunk. Legelőször azt kell megtanulniok, hogyan leshetik el létezése titkát. „Nézd – mondhatjuk később a nagyobbaknak -, ez a kör nem marad nyugton sosem, szüntelenül és sietve mindig az elejére kanyarodik vissza! De érezd meg, hogy fáradhatatlan sürgölődése ellenére is nyugalom és méltóság árad belőle, befejezettség, amely már magában hordja a megelégedettséget is. Be is van fejezve, egy világ, amelyben semmi hiba nincs, és semmire nincs szüksége." Ezek után, ha a gyermek ráeszmélt már a kerekség titkára, felfedezheti, hogy a lezártság önmagában megelégedő világát – önmagában a meggondoltságot ábrázolva – a mindenség ugyanazon ereje teremtette meg, mint a saját fejét: a körülölelő akarat, amely már nyugalomra jutott a körös-körül körözésben. És ennek ellentétéhez is könnyen elvezethetjük a gyermekeket, ha különböző szögféleségek alakjában futnak, mozognak végig, majd lerajzolják őket, végül mértani törvényszerűségeiket tételes formában is megtanulják felfogni. Támaszkodik, elleneszegül, előre nem látott lehetőségek számára is nyitva áll, képesek az ábrák között különféle kapcsolatokat létrehozni – ezek mind a szögek természetéhez tartoznak, melyek vonzereje abból áll, hogy sokféle sors áll még előttük, míg ellenben a kör mintegy sorstalanul vált boldoggá, befejezetté. A kör a szemlélés, a szög az akarás állapotában él. A szög előtt áll a jövő, és ezzel együtt az ember végtagjainak életelemét nyilatkoztatja meg, amelyekben szintén az eljövendő sors szunnyad, arra a pillanatra várva hogy megszülessen. Lábai lépése, karja kitárása, ujjai terpesztése, mozgása közben lesz az embernek sorsa. A szögek belesüppednek a térbe, arra várva, hogy milyen ábrákkal hívják fel közös formaképzésre őket. Alakzataikról minden jellemvonást leolvashatunk: energikusan helyet keres magának, felhívásszerűen kitárulkozik, áldozatot vállalva képes magát egészen kitárni is. De szembeállítva egymással a kör kerek voltát és a szöget, a kör, a maga tökéletességében veszteni kezd érdekességéből. *Öregnek* látszik a szöghöz képest. És a jövő életéből miféle boldogság tárul fel? Azután a gyermeket hozzásegíthetjük a felfedezéshez, hogy az önmagába zártan körözö világ hogyan találhat mégis utat saját magán túlra, a világnak egy másik régiójába, hogyan nyílhat ki anélkül, hogy valamit is fel kellene áldoznia saját kerek harmóniájából. Tanítsuk meg végigfutni a lemniszkáta-formán, a két kört egymásbafűző nyolcason, ismertessük meg vele a hurokképződmények mindenféle formáját, amelyek majd körtánc-figurákhoz vezetnek.*

A lemniszkáta hurkolódó formájában így észlelhető a szeretetre való alkalmasság titka, a kör és a szög összebékülése, a megbékélés a sors akarata és a tökéletesség között. A fekvő nyolcas tehát jogosan a végtelenség jele az aritmetikában. „És nézd csak – így vezethetjük be később az efféle foglalkozásokat -, ez a hurkolódó alakzat a te testedbe is törvényként bele van rajzolva, méghozzá a vérkeringésedbe. Ahogyan felfelé, úgy lefelé is kiindul a szívedből, és újra vissza is tér oda – a vérkeringés épp ilyen lemniszkáta-forma. A szeretet kozmikus írásjegyét hordozod magadban életed izzó alkotóeleme gyanánt. Beléd van pecsételve!" Így torkollik végül a matematika szemléletmódja maga is a vallásos-erkölcsös élménybe, átitatódva közben művészi érzülettel. A maga valóságában fénylik fel a tanulók lelkében Novalis mondása, hogy „a matematika az istenek élete." Kezdik már sejteni, hogy a teremtés közben a világon végighullámzott a matematika, hogy az ő testét felépítse: fejét, hogy elmélkedjék, végtagjait, hogy törekedjék, vére keringését, hogy szeressen.

Az pedig, aki tanít, tudja, hogy az a bizonyos testet-teremtő matematika valóban behúzódott az ember belső világába, miután „lepecsételte" a testet, hogy ott az ember lelki tevékenységeként éledjen fel újra, tudja, hogy tanítványai ugyanazokkal az erőkkel tanulnak meg bánni a matematikai gondolkodás közben, amelyek a testüket felépítették néhány évvel korábban – emberi tulajdonságokká vált isteni erőkre hivatkozik tehát. A gyermek lelke mélyén tevékenykedő erők őseredeti hatalmukhoz csak akkor találják meg a visszavezető utat, ha újra feléled a teremtő szellem lehellete a gyermek lelkében, az épp felélesztett képzetekben. Úgy érzik ilyenkor, felelevenedik bennük, hogy rokonságban vannak a világgal.

Ha az oktatás a gyermekről, mint alakulófélben lévő lényről olvassa le azt a világos tagolódást, amelyhez igazodva minden területen eljár, a felnövekvő gyermeklényben naponta megteremti a mérleget egyensúlyban tartó erőt.

Útravalónak kaptuk a Földön, hogy lelkünkben felélednek a képzetalkotás erői, a szellemi világ ösztönös élményének elhalása hatására pedig világossá válik az intellektus. Érzékeny lelkületű gyermekek meg is érzik ezt. Gyakran a halálerők megsejtése az oka félelmüknek, irtózatos, sokszor megbetegedésig fokozódó fantáziálásuknak, amikor látszólag minden alap nélkül, susogó, kísérteties, utálatos alakokat vélnek felfedezni mindenütt, és benépesítve látják velük az alkonyat árnyait. A halálerőknek szükséges a szervezetre hatniok, hogy tompítsák a növekedés formálóerőit, mert csak így alakulnak át azok megismerőképességekké. Működésüket nem tartóztathatjuk ugyan fel, mert az azt jelentené, hogy a gyermekben megakadályoznánk gondolati élete ébredését, de ami elhal, azt a világ szellemiségével újból összeköthetjük, mint ahogy azt a matematikával való foglalkozás példáján is megkíséreltük bemutatni. Azok a bizonyos félelemérzések, amelyek kiváltképpen a gyors növekedésben lévő, túl tudatos gyermekeknél jelentkeznek, mindenütt ellágyulnak, vagy ki sem bontakoznak, ahol sikerül felemelnünk az áhítatba a megelevenedett gondolkodást. Amikor pedig a félelem

---

*** Az euritmia művészete ilyesfajta őseredeti formák átéléséből indul ki. A steineri pedagógia egyik alapvető eleme ezért az euritmia („szép, jó, harmónikus mozgás").**

hatása ellen erőteljesen harcolunk, ez egyben már azt is jelenti, hogy kiváltképpen a vallási nevelést szolgáljuk, mert a lélek mindig csak olyan mértékben képes áhítatos lenni, amennyire a félelem nem szállta meg.

De hogyan barátkoztathatjuk meg a gyermeki szíveket a világgal? Erre semmi sem látszik alkalmasabbnak, mint az év folyamán az ünnepi időszakok szeretetteljes kialakítása. Ha úgy érzi a gyermek, hogy lelke mindig újból visszatérő, megszentelt rendbe van beleállítva, amelyet a felnőttek is tisztelettel ápolnak, szívbéli biztonság alakul ki benne. Az év körforgásával együtthaladva tanulja meg, hogy a Föld életével hogyan egyesüljön egyre bensőségesebb módon. És amikor kezdi már észrevenni, hogy az ünnepi időszakok valaminek a jelzőkövei, sejti már, hogy vannak még más tönrténések is, amelyeknek a természet életén túlmenően van jelentőségük, s hogy egy láthatatlan világ is csatlakozni kíván a láthatóhoz.

Ha a gyermek létesíthet egy saját ágyást a kertben, és elvetheti egy tavaszi napon az első magokat a földbe, melyek nemsokkal később már csírázni kezdenek, mi minden vonulhat végig kedélyvilágán! Megtanulja sejteni a láthatatlan világot, bármennyire láthatatlan is még eleinte, miközben arra vár, hogy megszabadítsák az elvarázsolt állapotból!

Mély bölcsesség az oka, hogy a húsvéti tojáskeresés a tavasz kezdetére esik. Ha a lélek egyszer már megfigyelhette, hogyan költik ki a madarak fészkükben a tojásaikat, és nyomon követhette, hogyan bújnak ki belőlük a fiókák, mennyire gyámoltalanok, de hamarosan hogy' kelnek szárnyra mégis – mekkora titkokra jöhet rá az élet ősi szimbólumából, a tojásból!

A bölcs nevelő majd óvatosan helyezi el az ilyen élményeket a gyermek kedélyvilágában. Addig ápolja őket, mígnem fel tudja magasítani a megfelelő pillanatban a még titokzatosabb létesülés hasonlatává. És így a tavasz ünnepét túlragyogja majd a Feltámadás csodája. Ettől kezdve szent sejtelemként, ünnepélyesen vonul a lélekbe a Húsvét öröme. De miért ünnepeljük egyáltalán az év folyamán, és miért próbáljuk – ősi szokásokon alapuló és a szellemből merített szimbólumok révén ma is újra életre kelthető – mindenféle varázslattal körülvenni a keresztény ünnepeket? Mert az emberi közösségekbe egy magasabbrendű lényt hívhatunk meg az ilyen ünnepi szokások és kultikus cselekmények útján. Mert minden ünnepi időszakkal egy-egy angyal rendelkezik, aki arra vár, hogy mindig az év ritmusán belül léphessen újra az emberek közé.

Van egy géniusza az őszi időszaknak is, aki a lelkeket az összes földi dolgok múlandóságának átélése közben akarja elvezetni az örökkévalóság észleléséhez. *Mihály arkangyal* néven ismerjük a keresztény hagyományok szerint. A szellem szigorú felébresztőjeként halad át az időn. Amikor azonban a novemberi köd fátyollal borítja a halódó világot, bénító búskomorságot akar elteríteni a lelkek fölé. Az emberi szívnek ilyenkor, bármilyen más időszaknál jobban van szüksége arra, hogy a minden sötétséget legyőzni képes fényre tekintsen. Miközben egyre sötétednek a napok, álljon világító cél az ember előtt, hogy életének iránya lehessen: így vonul be a szívekbe és a keresztény házakba a remény angyala. A Föld sötét világában hírdeti Krisztus születését, aki új irányt szabott bolygónk egész életének, és évről-évre egyre jobban célja, a Nap felé vezeti.

Az Advent Angyala a sejtés kék köpenyében jön a lelkekhez. Az ég kékje Goethe színelmélete szerint úgy jön létre, hogy a Föld Naptól átragyogott légkörén keresztül láthatóvá válik a határtalan világűr sötétje. A kozmosz fénnyel átjárt sötétsége – ez a kék szín, amelyet ez az angyal szívesen ölt magára. A Keresztények Közössége* a Karácsonyt megelőző hetekben kék színbe öltözteti az oltárt, és a papok ornátusa is kék.

Az Ádvent Angyalát *Gábrielnek* hívják. Az év körben járó élete folyamán egymást váltó arkangyalok koszorújában őt lágy tekintetű, anyásan tevékenykedő szellemnek írta le Rudolf Steiner. Gábriel a téli időszakban holdszerűen megdermedő Föld fölött tevékenykedik, belevezeti földi sorsukba a még megnem-születettek lelkeit. Mert a kozmoszban a Hold bölcsességét Gábriel igazgatja, ami azonban azt jelenti, hogy az átöröklés titkát, a nemzedékek sorában működő törvényeket is.

A Lukács-evangéliumból magasodik ki jelentőségteljesen ennek az arkangyalnak a tevékenysége. Ő az, aki az égő áldozatot bemutató régi pappal, Zakariással találkozik az oltárnál, hogy hírül adja Illés szellemének megszületését, aki a korszak fordulópontján a későbbi Keresztelő Jánosként fog újra emberi alakot ölteni. Ő az az angyal is, aki odalép Szűz Máriához és tudtára adja, hogy a Megváltó anyjának van kiszemelve. A remény angyala mindenkor az ünnepélyes várakozás hangulatát viszi el az emberi közösségeknek. A gyermeki lény iránti szeretetet is ő ébreszti fel. Mintegy beleönti a lelkekbe azokat az érzéseket, amelyekkel örömmel viseljük el az összes olyan vesződséget és gondot, amely nélkül helyesen gondozni, ápolni, és felnevelni egyetlen gyermeket sem lehet. Az emberi nemnek ki kellene halnia a Földről, ha az apai és anyai érzés formájában áldozatos módon hatékonnyá váló, és a gyermek útját földi léte folyamán egyengetni segítő erkölcsi erők nem izzítanák át mindig újra a szíveket. Ezek az erények nem is annyira emberi teljesítmények voltak idáig, hanem inkább mennyei kegyelem volt mindez, vagyis a lelkeken ösztönösen áthullámzó hatalom.

Ma a világnak abba a korszakába értünk, amikor megdöbbentő módon kihúnyással fenyegetnek ezek a képességek is, és éppen akkor, amikor szükségessé válik, hogy tudatos módon nyerjük el őket újra. Meg kell vetnünk az alapját, hogy új és tiszteletteljes magatartásunk legyen a hozzánk leszállni kívánó, és magukra átmenetileg gyermekalakot ölteni akaró lelkek iránt. Egyre sürgetőbb tehát, hogy ápoljuk a tudást, amely a fölöttünk álló láthatatlan világokra kitekintést biztosít, oda, ahonnan a gyermekek lelkeit leküldik hozzánk, hogy kibontakoztassák a Földön az isteni csírát, hogy kisugározzák a mennyi örökséget, amelyet a csillagok szféráin áthaladva felvettek magukra, és isteni útmutatás szerint az angyalok magasztos

* a Christengemeinschaft (v.ö.3. Part, 1991. 6sz)

mivoltából magukba szőttek. Mondhatjuk azt is, hogy az életbe álmodón belenövekvő emberpalánta kozmikus nézőpontból talán még idősebb és érettebb is lehet minálunk, akik a földi burkokat rendelkezésére bocsátottuk és első segítői vagyunk életében. Lehet, hogy olyan képességeket, kiküzdeni vágyott célokat hozott magával földi életébe, amelyeket csupán elismerhetünk és feltárhatunk, de nem idomíthatjuk túl mereven, nem hajlíthatjuk önkényesen. Az ilyen gyermek a bölcsesség dicsfényét hozza magával, és az elöregedett környezetbe inspiráló erővel szeretne beleáramlani, át akarja magát adni neki. Arról van csak nála szó, hogy megnyílott-e már kissé a felnőttek világa a gyermeki természet ártatlansággal átitatott érzései és bája iránt.

A gyermekek mindig magukkal hozzák a földi életben való újrakezdés bátorságát és kegyelmét. Az újrakezdést megkönnyítik nem egyszer azoknak is, akik már az élet végére érkeztek, vagy túlságosan befejezettek. Ha elfogultság nélkül rájuk bízzuk magunkat, és megtanuljuk magunkban újra kifejleszteni a gyermeki érzékeket, akkor megfiatalító hatással vannak a homályba borult életre. Ezektől a gyermeki érzékektől kap majd szárnyra a képzeletünk, amikor a fiatal lelkeket megfelelő módon vezetjük be a világ átélésébe, miközben minden lénybe lelket kell lehellnünk, némaságától meg kell szabadítanunk. Akár a mindennapok formálsáról, akár az ünnepnapok díszítéséről van szó, ez a gyermeki érzék találékonnyá tesz majd mindenütt. Melyik is lenne alkalmasabb az ádventi időszaknál, amely oda akar vezetni, hogy miközben a külvilág fagyba és sötétségbe merül, térjünk be a szeretettől körülvett otthonba, s amely azt szeretné, hogy a jókedély újra az elvesztett királyi trónjára üljön!

Azok a lelkek, akiket gyermekkorukban megérintett már a karácsonyi angyal szárnyának suhogása, vagy amikor családi körben bensőséges módon vettek részt az áventi hetek átélésében, egyszer majd befogadhatják érett kori én-jükbe is a másik, a harcos arkangyal erejét, mert korán megtanultak ráérezni a Föld szent értelmére, s mert a korszak minden sötétsége ellenére is tudnak róla, hogy a Föld célja a világosság és a szeretet. Az emberek szívében Gábriel így készíti elő Michael számára az igazi „lakóhelyeket".

Költözzön be Karácsony előtt a gyerekszobába a Sixtusi Madonna képe. Megtekintése megtanítja a fiatal szívet, hogy sejtelme legyen arról, miként szállott egykor alá a Gyermek alakjában az Istenség a Földre, és hogyan akar eljönni hozzánk „minden évben újra". Mert Raffaello ábrázolásában nem csupán történelmi esemény a Gyermek alászállása a Földre a fellegek magasából. Azt akarja, hogy az Anya folyamatos áldozati cselekményének érezzük. A képet szemlélve megmutathatjuk a gyermekeknek a Madonna körüli felhőkből előbukkanó sok-sok halovány gyermekfejecskét, akik mintha meg sem tudnák várni azt a napot, amikor őket is védőn körülveszi majd egy-egy anya karja, és lehozza a Földre. Az ilyen ábrázolást szemlélve a gyermekek kedélyvilágát megragadja a saját életének kezdete fölött is titokzatosan működő szentség. Ezen az úton – vagyis a szellemi oldalról nézve – a gyermekeket valóban „fel lehet világosítani" eredetük rejtélyéről.

Az olyan gyermekek lelke, akik korán átitathatták magukat ezzel a titokkal, más módon veszik föl majd a tényeket, amelyeket egy szép napon el kell mondanunk nekik, ha elkerülhetetlenül felvetik eredetük földi oldalára vontkozó kérdésüket. Nem taszítjuk többé belső zűrzavarba lelküket, mert a világosságból való eredetük, valódi szellemi eredetük tudatában maradnak. Hogyne lennének hát hivatottak arra, hogy belevigyék mennyei voltuk világító erejét a Föld sötétjébe! Hiszen a természet szellemei minden évben úton vannak a tél ösvényein át – erről a gyermekeknek beszélhetünk is –, hogy a Krisztushoz hű emberek szívében Karácsonykor megszülető szent fényből szintén részesüljenek, mely fény sugárzó ragyogásában átmelegedhet a szeretettől üres világ.

Ezáltal lesz fontos esemény az ádventi gyertyák meggyújtásából, amely a karácsonyfa-gyertyák meggyújtásának élményét megelőző fokozat, és amely ragyogását átküldi egy másik világba is, egy olyan ragyogást, mely színes izzólámpák lelketlen fényével nem helyettesíthető sohasem. Ilyenkor egyenesen alkalom nyílik rá, hogy a lélekben meggyógyítsunk valamit, ami fejlődése folyamán mégiscsak attól betegedett meg, hogy már túlságosan korán a vakító, a dolgokból titkukat kiölő „villanyfényben" kellett felnövekednie.

Ebben az időszakban a gyermeki szíveket az Ádvent Angyala hívja fel az ünnepi cselekvésre, és így szól:

Izzon a gondolatod, s gyújtsd fel a szíveket is!
Most gyújtsd meg a gyertyát,
Lobogva, vidáman, fénye a fagyra, hóra vetüljön,
kis, angyali vándor,
hosszú, téli utad sikerüljön!
Nem könnyű a törpe manónak,
hogy emberre, városra találjon,
hét dombon kell átmásznia,
hét patakot átúsznia,
hét repedést átkúsznia.
Ha nem derül fény e tájra,
gyújtsd meg hát a gyertyát,
és gyújtsd fel a szíveket is!
Szeretettől sugározzanak messzi vidékekre!

Fordította: Göröntsér Márton



Nagy Gábor

Kamatozó

„A modern ipari rendszer minden intellektuális bonyolultságával éppen azokat az alapokat emészti fel, amelyekre épül, közgazdasági nyelven szólva: feléli önnön pótolhatatlan tőkéjét, amelyet elégedetten jövedelemként könyvel el.

E. F. Schumacher

A JÓ ÖREG NEOLIBERALISTA KÖZGAZDASÁGTAN

A világgazdasági horror

1993. október 13. Napi világgazdaság: „A történelem legnagyobb részvény-árfolyam esése egyetlen nap alatt a londoni tőzsdén."
1993. október 16. Mai nap: „A dollár árfolyama tovább esik."
1993. október 20. Új Magyarország: „Miért menekül az arab és japán tőke az amerikai bankokból?"
1993. december 1. Népszabadság: „Kátyuba futottak a Csepel amerikai kerékpárjai."
1993. december 3. Reform: „Két tonna dollár - pénzhamisítás csúcstechnológiával."
1994. január 10. Gödöllői Hírlap: „A vadonatúj kábelgyár csődje – Mi lesz az ötszáz dolgozóval?". *1994. január 11. Kurír:* „Ismét benzináremelések." *1994. január 16. Magyar Nemzet:* „A válságstáb tehetetlen – a kormány ma sem tudott megyezni a kamionblokád szervezőivel."
1994. január 17. Kurír: „Már a Távfűtő Művek sem fűt."
1994. január 20. Délmagyarország: „A kormány Szegedre költözött."
1994. február 10. Ettől a naptól kezdve nem jelennek meg a sajtótermékek Magyarországon. Nyugalom! Addig még van majdnem másfél évünk!

Leonyid Iljics elvtárs megértő nagybácsi volt az IMF-hez képest

A hetvenes években a nyugati bankok pukkadásig megteltek arab olajdollárokkal. Szívesen adtak akár még a szovjettömb országainak is iparosításra, pedig jól tudták, hogy pusztán a politikai berendezkedés handicapje miatt is soha nem fogják a beruházások visszafizetni magukat korszerű termékekben. Emlékezhetünk az eocén programba, az acéliparba vagy a húsiparba gyömöszölt milliárdokra. Mellesleg ezek a pénzek a fejlett nyugati technológia vásárlása által szépen visszatértek kibocsájtási helyükre. Később már csak főleg a törlesztésekre és a kamatok fizetésére vettük fel az újabb hiteleket. A nyolcvanas években a tőke áramlásának iránya megfordullt. A törlesztési feltételek és a kamatlábak olyan ügyesen vannak megállapítva, hogy a régi hitelek terhei adott időegység alatt mindig nagyobbak legyenek, mint az új hitelek összmennyisége, egyidejűleg a tartozás ne csökkenjen lényegesen. A tőke áramlásának eredője így hosszú távon folyamatosan egyirányú: mindig a szegény eladósodott felől a gazdag kölcsönadó felé - adott esetben tőlünk a nyugati bankok felé.

Fel-fel a kamatlábakat mindig magasabbra!

Kell-e magyarázni, hogy a gazdaság válságban van. A pénz nem tölti be a munkamegosztást szervező funkcióját. Ehelyett, hogy gyorsan pörögne-forogna egyik kézből a másikba munkára, újításra, hatékonyságra serkentve a vállalkozókat, folyton megreked, lomhán mozdul tovább. Minek kockázatosan vállalkozni, ha banki biztosítási vagy ingatlanspekulációs ügyletekkel lehet az igazán nagy pénzeket leakasztani? A gazdaságpolitika ugyan tisztában van vele, hogy a nagy jövedelmek nem a termelésből vagy a szolgáltatásból származnak, hanem pénzügyi manipulációkból, de ahelyett, hogy gyökeres megoldást keresne, megelégszik tüneti kezeléssel. Arányos közteherviselés címén az adókat elsősorban a jövedelmekhez köti. A folyamatosan és rohamosan növekvő társadalmi különbségeket ezzel ugyan jelentősen nem tompítja, legfeljebb a gazdagok szűk rétege picit lassabban lesz földönfutó, mintha nem lenne jövedelemhez kötött adózás, viszont azt sikerül ezzel elérnie, hogy az amúgy is lassan mozgó tőkét még nehezebben lehessen

szívességek

az emberi munka és találékonyság finanszírozására fordítani. A pénzügy játékszabályai lehetetlenné teszik, hogy egyszerű anyagokból sok munkával kiváló minőségű termékek készüljenek. Ez megfizethetelen. Inkább bonyolult gépekkel, valamint energia- és nyersanyagfaló technológiákkal váltják ki a munkást, akit elküldenek munkanélküli segélyre. Azt persze ráterhelik a gép mellett megmaradt munkások jövedelmére, hogy a vállalkozó azon töprengjen, miképp lehet még tovább csökkenteni a létszámot.

A bankok a kamatlábat mindig a csúcs-sikerágazatok megtérülési viszonyaira pislogva állítják be. Ha nem így tennének, maga a banküzlet menne csődbe, hisz mindenki átvinné a tőkéjét a jobban jövedelmező termelésbe. Ezzel azonban a vállalkozások többsége számára túl magasra teszik a mércét. A cégek profitjukat a banki kamatokhoz viszonyítják, és, ha még a tőzsdén is szerepelnek, nem mondhatnak le a lehető legrövidebb idő alatt a legmagasabb profit megvalósításáról. Rá vannak kényszerítve a Föld erőforrásainak minél gyorsabb kirablására. Az erőforrások újratermelésének költségeit nem tudják elviselni, mert akkor nem lennének képesek a magas banki kamatlábakat überelni.

GAZDASÁG KAMATOS KAMAT NÉLKÜL

A közgazdászok túlnyomó többsége a kamatos kamatot mint eleve adott és örökké fennmaradó gazdasági intézményt tekinti. Fel sem tételezi, hogy kamatmentes pénz valaha is létezhetett. Pedig már Mózes is meghagyta népének: „A te atyádfiától ne végy kamatot: se pénznek kamatját, se ellenségnek kamatját, se semmi egyébnek kamatját, amit kamatra szokás adni." 5 Móz. 23,19. Bár az is igaz, hogy rögtön azt is hozzáteszi: „Az idegentől vehetsz kamatot..." 5 Móz. 23,20.

A pénz a társadalomban ugyanolyan szerepet tölt be, mint a víz a tájban. Hordja-viszi az anyagokat, információkat, és segíti a gazdag rendszer kiépülését. A víz a tájban nem akkor tölti be jól a szerepét, ha sok van belőle, hanem, ha gyorsan forog a természetes körforgásban, és rövid idő alatt sok rendszer-elem tudja építő módon felhasználni. Baj pedig akkor van, ha a víz túl gyorsan távozik a tájból. Ugyanígy a közösség pénzgazdálkodásában is az a cél, hogy minél gyorsabban forogjon a pénz és minél kevesebb szivárogjon ki a közösségből. A tájban az erdő tölti be a víz körforgását szabályzó legfontosabb szerepet. Ha kiirtjuk az erdőt, a mélyen fekvő részek elmocsarasodnak, a magasak kiszáradnak, a termőföldet pedig elviszi az erózió. Ami az erdőirtás a vízháztartásban, az a kamatos kamat a pénzgazdálkodásban. A mocsár a gazdagok világa, ahol a túl sok pénz hoz létre egészségtelen, romboló rendszereket. A kiszáradó részek a szegények világának felel meg, de biztosak lehetünk, benne, hogy csak idő kérdése, amíg az egész táj el nem sivatagosodik – a gazdagok világa is hosszú távon fenyegetetve van a kamatos kamatra épülő gazdálkodás által. A jövedelemadózás olyan, mint a mocsarakat lecsapoló folyószabályozás. Megadja a kegyelemdöfést a haldokló gazdaságnak. A lecsapolt mocsarak helyén szikes, semmire se jó föld marad viszsza, a jövedelemadózás egyenesen vezet az inflációhoz és a munkanélküliséghez. Nézzünk meg néhány példát a kamatos kamatot kizáró gazdálkodási módok közül.

„Ami az erdőírtás a vízháztartásban, az a kamatos kamat a pénzgazdálkodásban"

A Kaláka

Mindenütt a világon ismert. A brazilok „mutirao"-nak hívják, a csendes óceáni maorik „mahi"-nak. A lényege valamilyen nagyobb munka elvégzése közösen, viszonossági alapon. Magyarországon a házépítő kaláka a

legelterjedtebb, amikor rokonok, barátok, ismerősök ingyen elmennek egymáshoz segíteni, remélve, hogy a megsegített majd nekik is viszonozza, ha majd hasonlóra lesz szüksége. De elterjedtek voltak az arató és szőlőszüretelő kalákák is. Sőt egyszer láttam egy erdélyi táncot, aminek az volt a címe: A pityókalopó kaláka (krumpli tolvajlásra szövetkeztek a legények). De van ennek szabályozottabb formája is, mint a nálunk szokásos. Az ausztráliai Victoriában működik a Bendigo Home Builder's Club. Az 5 dollár évi klubtagságból a hírlevél nyomdai és postaköltségét fedezik. Minden tag adhat, és ha már legalább 60 órát adott, akkor kaphat is építőmunka segítséget. A csereegység a ledolgozott munkaóra, amelyet azonos értékűnek tételeznek fel. A munkaszervező tartja számon az egyes tagok „folyószámláján" levő hitelezett vagy kölcsönvett órákat, és toborozza a munkásokat egy-egy kalákához.

A közösségi barter klub

A kalákának az a hátránya, hogy csak egyféle szolgáltatásra korlátozódik. A viszonossági cserealapon működő közösségi barter klub már gyakorlatilag a közösségen belül megtalálható bármilyen képességnek piacot tud találni. Ez esetben is mindenkinek folyószámlája van, amelyre rávezetik az elvégzett munkaórát. A munkaórákat nem egységesen kezelik, hanem kvalifikáltsági kategóriák szerint súlyozzák. Ilyen rendszerek működnek Angliában, ahol általában hírlevélben hirdetik meg a kínálatot és az eladók, ill. vásárlók egymás közt állapodnak meg a szolgáltatás értékében, amit rávezetnek kinek-kinek a folyószámlájára. Ilyen hírlevél például az „Exchange and Mart".

A SZÍVESSÉG BANK

Aki kormánytól, pártoktól, szakszervezetektől, hivataloktól, önkormányzattól, pénzintézetektől és cégektől várja létbiztonsága megteremtését, végül mindig csalódik. Ők jót akarnak, de az egymással folytatott versengéssel túlságosan el vannak foglalva. Viszont itt vagyunk mi, akik egy kerületben, egy városban, egy faluban élünk. Egymás rokonai, barátai, kollégái vagyunk, egy templomba járunk, egy kisebbséghez tartozunk, egy klubban sportolunk stb., mi, akik személyesen ismerjük egymás gondját, baját. Mindannyiunkban ezer féle képesség szunnyad, csak időnk nincs kibontakoztatni azokat a pénzért folyó napi hajsza mellett. Én remekül tudnék angol nyelvleckéket adni, te kitűnő bioterményeket termelsz a kertedben, ő csodálatos szilvalekvárt főz, mi remek kosarakat fonunk szabadidőnkben, ti értetek a könyveléshez, ők meg tudnák javítani a porszívót. De ez sajnos ki sem derül, mert nincs pénzünk egymás szolgálatainak megfizetésére, és nincs elég bátorságunk szívességet kérni egymástól.

Cseréljünk! Jó?

Porszívójavításért lekvárt, könyvelésért nyelvleckét adok cserébe. A pénzt kikapcsoló közvetlen áru- és szolgáltatáscsere létezik, amióta ember az ember. Mi lenne akkor, ha a helyi közösségi barter szervezésére „szívesség bankot" alapítanánk? Ilyesmik léteznek már szerte a világban. A működési elvük a következő:

Havonta hírlevélben közzéteszik, hogy a szívesség bank tagjai milyen termékeket és szolgáltatásokat kínálnak, illetve keresnek. Ezután az, aki pont azt keresi, amit egy másik tagtárs kínál, egyszerűen felkeresi a másikat és megkötik az üzletet. A vevő az áru értékével tartozni fog a banknak, az eladó pedig ugyannyival hitelezőjévé válik. De honnan tudják, hogy mi az áru értéke, ha nincs egy pénzegység mint egyetemes értékösszehasonlító alap? Hát igen, mégis kell, hogy legyen pénz. Ez a pénz azonban nem kell, hogy valóságosan a vevő zsebében legyen vásárláskor, hiszen minden egyes üzletkötés hitelben történik, amit a bank- központban lévő kartotékokra telefonos vagy szóbeli közlés alapján rávezetnek.

Tegyük fel, hogy Piroska nagymamája megbetegszik. Elmegy tehát Juliskához, és vesz tőle 15 petákért egy tégely körömvirág kenőcsöt, amit Juliska maga készített. Betelefonálnak tehát a bank- központba, hogy Piroska tartozik 15 petákkal. Juliska követel 15 petákot. Másnap Juliska férje, Jancsi elmegy a Farkashoz és megveszi annak ütött-kopott 25 éves bogárhátú Volkswagenjét 1000 petákért, amire régen vágyott, de forintban nem tudná kifizetni, viszont sürgősen szüksége van rá, mert azzal akarja elvinni a hétvégen kirándulni Juliskát. A Farkas délután találkozik Piroskával és megveszi tőle 10 petákért a vegetáriánus szakácskönyvét, mert a Farkas még csak most tér át a növényevő étrendre, viszont Piroska már rég a makrobiotikánál tart. Este a bank-központban az adminisztrátor a telefon üzenetrögzítőről átvezeti az üzletkötéseket a naplójába, és kinek-kinek elkönyveli a tartozásait és követeléseit. Piroska kartonján -15 + 10 = -5 peták tartozás, Juliskáékén 15 - 1000 = -985 peták tartozás, a Farkasén -10 + 1000 = 990 peták követelés szerepel egyenlegként. Az összes tag tartozásainak és követeléseinek egyenlege mindig 0, hiszen valójában nincs pénz forgalomban, csak áruk és szolgáltatások.

Let system

Ez a rendszer számos angolszász országban, elsősorban a munkanélküliség sújtotta területeken, futótűz gyorsaságával terjed. A feltalálója is egy munkanélküli, bizonyos Michael Linton volt. A kanadai Courtenay városában 1983-ban próbálkoztak vele először. A rendszert LETS-nek nevezték el /Local Employment and Trade System/. A pénzük a „zöld dollár", amelynek értéke egy az egyben a kanadai dollár. Sajnos ez nem bizonyult szerencsés választásnak, mivel mint minden nemzeti valuta, a dollár is inflálódik, tehát veszít vásárlóerejéből a zöld dollár is. Az infláció arra ösztönzi a LETS részvevőit, hogy minél később fizessék tartozásaikat, hiszen annál „olcsóbb" pénzben fizethetnek. Ez könnyen összeomlással fenyegeti a rendszert. Courtenayban ez be is következett, miután egy résztvevő 14 000 dolláros tartozást gyűjtött össze 180 000 dollár teljes évi forgalom mellett. Ennek ellenére a LETS gyorsan terjed Észak-Amerikában, Ausztráliában. Az Egyesült Királyság legkiterjedtebb rendszere Stroudban működik, és van egy rendszer a dél-angliai Totnesben

is. Új-Zélandon utolsó másfél évben 10 helyen szervezték meg a zöld dollár rendszert. Aucklandban túlzott adóssághalmozást 500 dolláros felső korlátozással próbálják kordában tartani. Az Amerikai Schumacher Társaság dolgozta ki a SHARE rendszert, amelyben a zöld dollár értékét nem a nemzeti valutához, hanem valamely helyi termékhez, például a tüzifához köti. Így biztosítható a zöld dollár stabil vásárlóértéke.

Ha árad a víz

Tegyük fel, hogy városunkban elkezdenének működtetni egy zöld forint rendszert. Kössük a zöld forint értékét egy helyi termékhez, mondjuk az ivóvízhez. Jelenleg az ivóvíz ára 35,20 Ft/m3. Tegyük fel, hogy a Vízművek felemeli 7.- Ft-tal az ivóvíz árát, ami 20 %-os emelkedést jelent. Ekkor feltételezett szívesség banknál lévő összes betétet és tartozást külön-külön meg kell növelni 20 %-kal, ha azt akarjuk, hogy ivóvíz m3-ben kifejezett értékük azonos maradhasson. A teljes banki egyenleg így-úgyis nulla. Ez egy sajátos kamatozási forma, a banki adminisztrációban azonban nem okoz annál nagyobb bonyodalmat, mint a jelenlegi kamatos kamatos kamat számítása.

Milyen pénz a zöld forint?

A zöld forint nem inflálódik, csak annyit kamatozik, hogy az értékét megőrizze, nem kell, hogy magunknál tartsuk, ezt nem lehet ellopni, elveszteni, kezelése végtelenül egyszerű. Ez a pénz önszabályzó, hiszen valójában mindig 0 zöld forint van forgalomban. Együtt létezhet a meglévő pénzrendszerrel, hiszen a „szívesség bank" minden tagja szabadon részt vesz a forintos gazdaság forgalmában is, mint eddig.

Ez a „pénz" nem több, mint információ, értékek forgalmáról. Nem lehet tehát spekulációs céllal kibocsájtani, leértékelni, felvásárolni a kamatlábak befolyásolása céljából. Semmilyen hatalom nem képes áramlását kívülről befolyásolni. Aki eladósodik, nem kerül hitelezője hatalmába, hiszen senkisem birtokolja előbb a pénzt, hogy utóbb kölcsönadhassa. A zöld forint tökéletesen decentralizálja a gazdaságot.

A zöld forint természetes, szerves módon keletkezik – úgy, hogy valaki valamiféle valóságos értéket állít elő, amit valakinek elad,- mindannyiunk emberi teremtőereje közvetlenül hozza létre.

Szociális következmények

Minden zöld forint üzletet személyesen kötünk, amivel új barátokat és ismerősöket szerzünk. Ez a rendszer elősegíti, hogy a közösség végre önmagára ismerjen. Az ismeretségek sűrű szövevénye rengeteg rejtett gazdagságot hordoz magában, barátságok, gyermeknevelési és felügyeleti kapcsolatok hálózata, összejövetelek lehetősége, az utcák és terek otthonosabbá válása, a közbiztonság javulása. A zöld forint kezdeményező és teremtő energiákat szabadít fel, miközben növeli az egyének és családok önértékelését és önállóságát. A teljes munkaidőben foglalkoztatott ember önértékelése ahhoz a munkához kötődik, amit a munkahelyén végez. A munkahelyvesztést mint értékvesztést éli át a munkanélküli. Ha valaki a hírlevélben közölt ajánlatlistát böngészi, ezerféle ötletet kaphat, mivel válhatna hasznossá környezetének.

A zöld forint kizárólag a helyi gazdaságban forog. Ha izzólámpát gyártasz a Tungsramban, akkor szorgalmad gyümölcse talán Dél- Amerikában hasznosul, amíg ha „szívesség" piacra termelsz, akkor szükségszerűen a településeden élő barátaidat, ismerőseidet serkented arra, hogy ők is találjanak ki valami számodra hasznos dolgot, amivel portékádat viszonozni tudnák. A közönséges gazdaságban nincs beépített biztosíték arra, hogy a helyi termelés a helyi gazdaságot serkentse, viszont a „szívesség bank" rendszer nincs ellentmondásban a szabad világkereskedelem elvével.

A helyi zöld forint piac kiegészíti, de nem helyettesíti a közönséges nemzeti és világpiacot. Ha a helyi gazdaság túlságosan függ a világpiac ingadozásaitól, akkor a helyi közösség stabilitását, sőt létfenntartását veszélyezteti a világpiac változása. Jól ismerjük ezt a nehéziparra és bányászatra szakosodott városaink sorsából, amikor az ágazat visszaesése egész ipari régiók szociális válságát okozta.

A személyesség

Ha Te éppen kosarakat fonsz szabadidődben, és én egy mózes- kosarat rendelek Tőled, talán nagyobb szeretettel és odaadással fogod készíteni, mintha csak úgy a heti piacra termélnél, hiszen ismersz és szeretsz engem. A normál gazdaság elidegenedett viszonyai közt nincs helye az adakozás örömének, ami a „szivességek" piacán átélhető. A MONOPOLY-ban mindig vannak győztesek és vesztesek. A közönséges gazdaság a MONOPOLY-hoz nagyon hasonló elveken működik. Milliók válnak éhezővé, kirabolttá, becsapottá néhány világváros tőzsdéjén folyó MONOPOLY játék eredményeként. Az érmében vagy bankjegyben megjelenő pénz beépített tulajdonsága a magán jelleg és individualizmus. Maga a rendszer ösztönöz önzésre és versenyre. A zöld forint viszont közösségi pénz, forgalma szociális üzenetet hordoz, nem a versenyt, hanem az összefogást hirdeti.

Közterhek

Magyarországon csak az adótörvényben külön meghatározott bizonyos esetekben van adókedvezmény a nem pénzbeli, hanem természetbeni jövedelmekre vonatkozóan. Ha tehát valahol hazánkban egy ilyen rendszer létrejönne, a zöld forintban szerzett jövedelmek a pénzbeli jövedelmekkel azonos elbírálás alá esnének. Kanadában csak a szakmaszerűen folytatott tevékenység körében szerzett zöld dollár jövedelem adóköteles, egyéb tevékenység zöld jövedelme adómentes. Új-Zélandon egy minisztériumi állásfoglalás alapján jelenleg mind a társadalombiztosítási, mind a jövedelemadó fizetési kötelezettség alól mentesek a zöld dolláros tevékenységek. Az ÁFA köteles termékek esetén a zöld dolláros árhoz hozzáteszik az ÁFA-t közönséges dollárban. Általánosan is elég gyakori, hogy valamely terméknek részben zöld, részben közönséges pénzben számított ára van. Közönséges pénzben a költséget, zöld pénzben a hozzáadott értéket fedezik.

És ha valaki nem fizeti meg a tartozását?

Előfordulhat, hogy valaki elköltözik a városból nagy tartozást hagyva maga után, vagy csak egyszerűen nem hajlandó visszafizetni „szívesség" tartozásait. Ennek a

kockázata mindig fennáll. Ilyenkor a veszteség a teljes közösségre hárul, olyan formában, mintha ezáltal kreatív energiák kerülnének ki a forgalomból. Ha ez gyakorivá válik, az a rendszer szétzülléséhez vezet, hiszen megrendül ezáltal a közösség önmagába vetett bizalma. Aki tehát a rendszerhez csatlakozik, tisztában kell legyen vele, hogy ezzel milyen felelősséget vállal magára. A kockázatot némileg lehet adminisztratív eszközökkel is csökkenteni. Nagyobb összegű üzlet megkötése előtt az eladó tájékozódhat a vevő tartozásairól a bank-központban. Szokásos dolog, hogy a hírlevél diagramot közöl a betétek és tartozások nagyságának statisztikai megoszlásáról, amelyből ki-ki tájékozódhat, hogy meddig érdemes hiteleit növelnie zöld forintos jövedelemszerzés útján. Célszerű a hiteleknek és tartozásoknak egy felső határt szabni, valamint kiugróan nagy egyenlegeket a hírlevélben nyilvánosságra hozni.

A PÉNZ PARKOLÁSI DÍJA

A legeredetibb megoldást a pénz forgási sebességének növelésére és ezzel a helyi kereskedelem felvirágoztatására egz Silvio Gesell nevű argentínában tevékenykedő német üzletember ajánlotta a század elején. Javaslata szerint olyan pénzt kell kibocsájtani, amelyik nemhogy nem kamatozik, de még sarc is terheli. Minden bankjegyet havonta pecsételéssel érvényesíttetni kell, aminek a díja a bankjegy értékének egy százada. Először 1932-ben próbálták ki a nagy gazdasági válság következtében súlyos munkanélküliséggel súlytott ausztriai Wörgl nevű városban. Rávették a kereskedőket, hogy a közmunkák ellenértékeként kibocsájtott helyi pénzt fogadják el. Mindenki szabadulni igyekezett a gyorsan értéktelenedő pénztől, ezért élénk volt a kereslet minden iránt, a pénz gyorsan forgott. A városban a válság ellenére ugrásszerűen megnövekedett a foglalkoztatottság, mindenki sietett előlegben befizetni az adóit, és a közmunkákat is el tudták végeztetni. A helyi kereskedők felvirágoztak. Miután több osztrák város is érdeklődött a rendszer átvétele iránt az Osztrák Nemzeti Bank monopóliumát féltve elintézte, hogy az akciót tiltsák be.

Hasonló pénzt bocsájtottak ki Chicagoban az USA-ban 1930-ban, amelyik egész 1943-ig volt forgalomban, valamint a svájci Baselben 1935-ben. Ez utóbbi még a hetvenes években is forgalomban volt.

AZ ÖKOFALVAK PÉNZÜGYEI

Egyre másra hallunk arról, hogy kis közösségek kivonulnak a nagyvárosokból, hogy falusi körülmények közt teremtsenek maguknak új világot. Az ökofalvak a fenntartható civilizáció kísérleti modelljei. Alternatív gazdálkodást csak alternatív közgazdasági rend alapján lehet folytatni. Magam is részt veszek a Galgafarm kezdeményezésben, Galgahévíz határában akarunk egy ökofalut létesíteni.

A közösségi kiadások finanszírozása

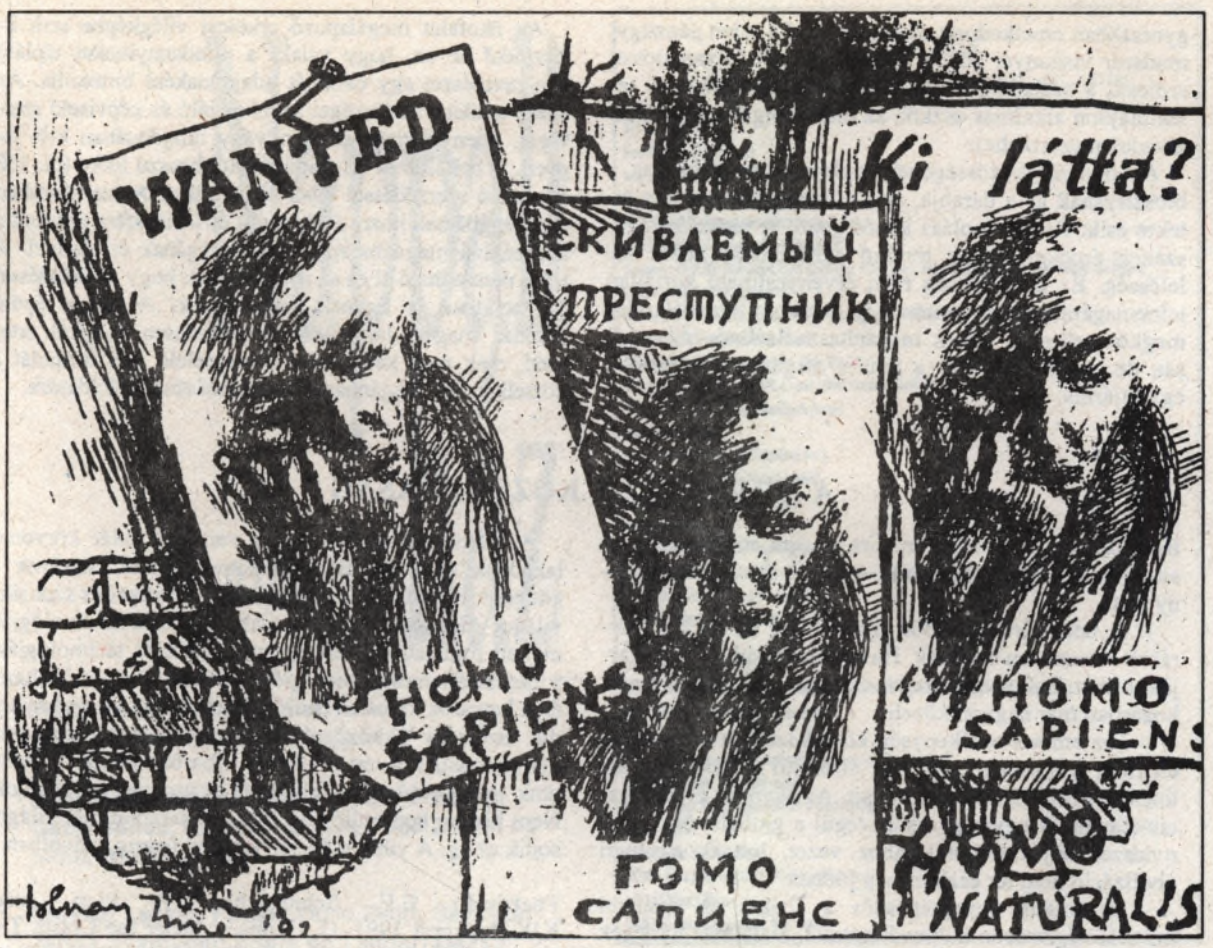
Vegyük a természet két jellegzetes növekedési modelljét. Harmónikusan úgy növekednek az élő rendszerek, hogy fejlődésük keletkezésük utáni gyors üteme az idő előrehaladtával egyre mérséklődik, majd az optimális rendszerméretet elérve a növekedés mennyiségi értelemben megáll. A rendszer egyensúlyba kerül környezetével. Diszharmonikus az a fejlődés, amelyik időegység alatt állandó rátával kíván növekedni (mint a kamatos kamat, valamint a reá épülő gazdasági rendszer), a folyamatosan erőltetett növekedés lassan feléli környezetét és az egész rendszer összeomlik. Ez a rákos sejtburjánzás modellje is. A fenntartható gazdálkodási rendszereknek a harmonikus növekedési modell szerint kell kiépülniük.

Sajnos ez azzal jár, hogy az első időben a rendszer kiépítése során nagy külső erőforrástömeget kell bevonni egészen addig, amíg a rendszer annyira meg nem érik, hogy a környezetével egyensúlyba kerülve szinte önfenntartóvá nem válik.

Az ökofalu az első időben semmiképpen sem mondhat le a külvilággal való nagyarányú kereskedelemről. A rendszer kiépítéséhez behozott nagymennyiségű anyagot, berendezést, erőforrást éppen egy olyan időszakban kell „importálni", amikor a belső erőforrások még nincsenek jól működő rendszerekkel fenntartható módon hasznosítva. Az import minimalizálása és a táj ökológiai védelme azt követeli meg, hogy a nagytömegű importot olyan export ellentételezze, amelynek nagyon alacsony a nyersanyag és energia hányada, de nagyon magas az információs tartalma. Ha a közösség úgy is dönt, hogy az önfenntartás elősegítése érdekében belső valutarendszert használ, még akkor is a külső pénz forgalmának viszonyai befolyásolják döntően a falufejlődést. A külső és belső pénzrendszer kompatibilitásának megteremtése a legnagyobb kihívás a falu gazdaságával szemben. A falunak egyrészt közösségi beruházásokra, másrészt szociális célokra külső pénzben alapokat kell létrehoznia. Ennek egy módja a közösségi hitelszövetkezet – nevezzük úgy, hogy Ökobank, amelyik a közösség tagjainak külső pénzben lévő megtakarításait kezeli, és a közös célokra használja. A betétesek a közös célok elősegítése érdekében kamatjövedelmük egy részéről, vagy az egészről lemondanak.

A közösségi alapok képzésének másik lehetséges módja a külső jövedelmek helyi adóztatása. Az adózás konkrét rendszerét és mértékét a közösség jövedelemszerzési képességének és a kiadásigényeknek a viszonya szabja meg. Tetemes kiadások mellett, ha a külső jövedelmek alacsonyak maradnak, akkor ez igen kényes feladat lesz.

Harmadik mód pénzszerzésre közösségi vállalkozások indítása, amelyek profitjukat a közösségi alapokba forgatják vissza. Ilyen indítékok alapján jött létre a Galgafarm Kft, amelynek bonyodalmas történetéből fontos tanulságot lehet leszűrni. Szigorúan mérlegelni kell, hogy szabad-e a közösségen kívülről jövő tőkét beengedni a vállalkozásba. Bármennyire is csábító lehet az ajánlat, ez több veszélyt is hordoz magában. 1. El akarja vinni a hozadékot, ami nemkívánt tőkekiáramlás. 2. Döntési jogot szerez a közösség tulajdonának egy része



felett, és döntéseit nem biztos, hogy az ökofalut létrehozók erkölcsi világképének megfelelően, és céljaikkal összhangban hozza. Lehetőleg olyan társasági formát kell előnyben részesíteni, amelynél a vezetők és az alkalmazottak mind a közösség tagjaiból kerüljenek ki, és egyben ők legyenek a tulajdonosok is. A részvénytársaságnál jobb a kft, de a kft-nél jobb a szövetkezet.

A belső pénz

A pénz szerepe egészséges gazdaságban az információközvetítés. Tájékoztat a termelt javak keresettségéről, a piacot alkotó közösség kollektív értékrendjéről, a javak előállítására fordított erőfeszítések mértékéről, a felhasznált erőforrások értékéről. Beteg az a gazdaság, ahol a pénz a kincsképzés a társadalmi különbségek konzerválásának és szélesítésének eszköze. Feltehetően az információhordozó funkció csorbul akkor, ha a wörgli rendszerhez hasonló eszközökkel mesterségesen erőltetjük a kereslet növekedését. Ez jó ellenszer lehet mély válságokra, súlyos kereslethiány ellen, de egészséges gazdaságban nem cél a fogyasztás vagy felhalmozás mindenáron való erőltetése. A LETS technikailag is sokkal egyszerűbb a wörglinél, hiszen nem kell valóságos bankjegyet nyomtatni, kezelni, pecsételni stb. A wörgli rendszerben az értékstabilitást valamilyen fedezettel kell biztosítani. A fedezetet valamilyen valóságos használati értéket hordozó létforrásnak kell képeznie (semmiképpen nem arany, ami alig használható valamire). Viszont, ha a stabilitás érdekében letétbe rakom a fedezetül kiválasztott létforrást (pl. tüzifa, vályogtégla, ivóvíz stb.), akkor kivonom a forgalomból, ami fenntartható gazdálkodás alapelvébe ütközik. LETS ebből a szempontból is egyszerűbb, hiszen ott a forgalomban lévő pénz mennyisége mindig 0, hiszen a tartozások és a követelések kiegyenlítik egymást.

Bármilyen rendszerű belső pénz kerül az ökofaluban forgalomba, a külső adózással kapcsolatos összeütközésekre fel kell készülni.

A belső adózás

A belső adókra a szociális biztonság és a közös célok finanszírozása miatt szükség van. A külső pénzforgalomban a hatékonyabb közteherviselés érdekében a jövedelmek adóztatása indokolt. Elképzelhető a takarékosságra ösztönzés érdekében az erőforrások behozatali és kiviteli vámoltatása is. Belső pénzforgalomban a jövedelemadózás az élőmunka és az emberi találékonyság gépekkel és a természeti erőforrások pazarlásával való helyettesítésére ösztönöz, ezért káros. A létforrások takarékosságra ösztönző adóztatása a belső pénzforgalomban is indokolt lehet. A belső létforrások újraelőállításának költségei ebből az adófajtából finanszírozhatók.

A Földtulajdon

A jelzálog biztosíték miatt vállalkozói kölcsönhöz elsősorban csak az juthat, aki megterhelhető ingatlannal, például telkekkel vagy földdel rendelkezik. A telekárak az általános inflációhoz képest törvényszerűen mindig

gyorsabban emelkednek. E két tényező a jelen pénzügyi rendszer viszonyai között stabilizálja, sőt folyamatosan szélesíti a szélsőséges társadalmi különbségeket. A telektulajdon alkalmas eszköz az ellenszolgáltatás nélküli jövedelemszerzéshez.

Az ökofalu közösségének legfontosabb létforrása a bioszférának az a darabja, ami a faluhoz tartozó területekre esik. Ennek ápolása közös gond. A bioszféra egészének érdekei szerint történő gazdálkodás közös felelősség. Ez a felelősség nem érvényesíthető korlátlan telekmagántulajdon esetén. A hatékony gazdálkodás megkövetelheti a telkek magánhasználatának biztosítását, de ennek nem kell a terület magántulajdonlásával együttjárnia.

Az ökofalut megalapozó erkölcsi világképbe sem illeszthető be az, hogy valaki a mindannyiunkat tápláló Anyatermészet egy darabját tulajdonaként birtokolja. Az egész terület a közösséget szimbolizáló és képviselő szervezet, jelen esetben az alapítvány tulajdonában kell legyen. A beköltözők az alapítványtól hosszú időre (pl. 100 év) szóló szerződéssel kibérelik a telket. A szerződésben összhangba kell hozni a közösség és a bioszféra érdekeit a hosszútávú magánhasználat biztonságának érdekeivel. A telek nem adható el és az is lehetséges, hogy az örökléssel kapcsolatban is lesznek korlátozások. A telken épülő lakóház magántulajdonlása természetesen magától értetődő, csak meg kell találni a megfelelő jogi formulát a köztelken álló magánház ellentmondásának feloldására.

A SZIVÁRVÁNY KÖZGAZDASÁG

Bár közhely, azért nem árt újra és újra emlékeztetni rá az emberi civilizációt három oldalról is végveszély fenyegeti.

– A nem újratermelődő nyersanyag és energia források rohamosan apadnak. Ha ezt makacsul nem is akarjuk tudomásul venni, az összeomlás technikai vonatkozásban már nagyon közeli.

– Az emberi tevékenység következtében a bioszféra eróziója felgyorsult, ami már érezhető módon megváltoztatta a föld légköri viszonyait. Az egymást erősítő hatás-ellenhatás egyre gyorsul, végül a globális ökológiai rendszer teljes felbomlásához vezet, hacsak az ipari civilizáció nem tér észhez még időben.

– A totális tömegtermelés a fizikai és szellemi munkát végzetesen különválasztotta. Hatalmas tömegek végeznek az anyagi valóság reálfolyamataitól elszakadt adminisztratív részfeladatot, miközben a fizikai munkát végzők szűk kisebbsége mechanikus rutinmunkára kényszerítve ugyanattól szenved mint a többség: a túlhierarchizált rendben nincs mód a kreatív önmegvalósításra, az ész és a kéz harmonikus együttműködtetésére, a teljesség átélésére. Az önértékelés zavarai egyenesen vezetnek a szociális rend széteséséhez a külsődleges értékek hajszolásához /gazdagság, hatalom/, a faji, etnikai és vallási gyűlölködéshez, alkoholizmushoz, kábítószer fogyasztáshoz, az erőszak terjedéséhez.

A hármas válságból igenis van kiút. Már körvonalazódnak azok az új civilizációs formák, amelyek a központosított technikai, gazdasági, politikai és szociális világot decentralizálni fogják. A csúcstechnológiák mellett fokozatosan tért nyernek a köztes technológiák, a nemzetállamokat biorégiók hálózata fogja felváltani, és a kamatos kamatra épülő közgazdaságtani gondolkodás rovására a közösségi közgazdaságtan /ami nem marxizmus!/ fog tért hódítani. Viharban élünk. A felettünk tornyosuló sötét felhőkből csattognak a villámok. Nem biztos, hogy túléljük. Egy kis darabon már világosodik az ég. A vihar után szivárvány dereng a távolban.

Források: E.F. Schumacher: A kicsi szép. KJK.Budapest 1991. G. Dauncey: After the Crash. The Emergence of the Rainbow Economy. *Green Print,* London 1991. D.Boyle: Down Under: A Whole New Kind of Barter. *New Economics,* 1992/5. D. Weston: Glorified Barter. *New Economics,* 1992/5.
M. Kennedy: *Geld ohne Zinsen und Inflation,* Berlin 1991. B. Mollison: *Permaculture: Designer's Manual,* Tagari, Tyalgum, Australia 1988.

A szerző építész, a fenntartható civilizáció kérdéseinek kutatója

Nappali ház

92/4.

- **Jacques Derrida tanulmányai a dekonstrukcióról és Heideggerről**

- **Jorgos Alevras, Babics Imre, Eörsi István, Géczi János, Kemény István, Poós Zoltán és Simon Balázs versei**

- **Garaczi László, Pacskovszki Zsolt, Salamon János, Schmideg Ádám és Tandori Dezső novellái**

- **Stanislaw Ignacy Witkiewicz regényrészlete, elméleti írásai és fotói**

A Nappali ház kapható a könyvesboltokban és a galériákban, vidéken terjeszti a Magyar Posta. A régebbi számok megvásárolhatók az Írók Boltjában (Budapest, VI. Andrássy út 45.) Előfizetési cím: 1399 Bp. Pf. 701/330.

A *Liget* téli számában:
Lányi András: A másik köztársaság;
Györe Balázs, Bikácsy Gergely, Balassa Péter, Rába György,
Beney Zsuzsa, Földényi F. László, Vay Tamás, Takács Zsuzsa, Márton László, Kalász Márton, Karátson Gábor, Horgas Béla, Dalos Margit, S. Nagy Katalin, Donáth László, Levendel Júlia, Tandori Dezső írásai az álomról;
Szepesi Attila, Novotny Gergely, May Szilvia és Faragó Ferenc prózája, Nyirfalvi Károly verse;
Sándor Iván: A kelepce genezise és a tamil csónakos; Fleischer Tamás: Lakható város lesz-e Budapest?

Katedrális

Irodalmi, művészeti és bölcseleti folyóirat, II. évf. 1 szám

irodalmi mérleg
KELÉNYI Béla: Kapu
Ezra POUND: XIII. Canto (vers)
népirodalmi fölhajó
Ezra POUND: I. Canto; XLIX. Canto (versek)
BODOR Béla: Nat Benippo metafizikája (regényrészlet)
SZONDI György: "Önkéntelenül" ... és "tudatfolyók"
Konstantin PAVLOV: Földrengések; Lovell Szentlélekre; A jobb lábam, melyik vératlanul kérdőre, hogy fakópenzt akar hagyni; Gőzfürdőegyetemisták; Dicsőítő Ágyé (versek)
Ruszlan LEONIDOV: Szellőkék fölöttem: Analízis: Nyelvhegyvel; "Ezt szabadon lehet engedni" (versek)
KETTŐS Tamás: Betyárbecsületes (vadnovella)
SZLAFKAY Attila: A pernbeállók történelme: Mutsi Vimiec
Mutsi VIMIEC: Szellőkék a magyarról; A csend a fűrészt állat és a keresőcsík;
Beszélgetések a vadászpuszlinaba, Beszélgetés (versek)
kulturális mellékhajók
Bohumil HRABAL: Nyolc és fél (irodalmi levél)
Josif BRODSZKIJ: Új John Verse (versátvétel)
BÉRESI Csilla: Tea a Szaharában (esszé)
szórakozási kereszthajó
BOLDIZSÁR Péter: Legyen a tenger (egyfelvonásos)
FABÓ Kinga: Időtlenség közben: Egy nő legyen: A szívem és a szám: Jó nő (versek)
PETŐ TÓTH Károly: Haldalok (versciklus)
WEHNER Tibor: Tévutások, tévelygések (bábjátékok)
művészeti képcsarnok
fr. LUGOSSY László: Polipkoszmosz
KURDY FEHÉR János: "A fejlettebb visszanyerő, hogy fejlettebb legyen" (Értéktár Miklós tanulmány)
NÉMETH Péter Mihály: Dialóg I (Virgilius-szöveg)
művészeti sportok
Szabados György: A mese kutatás term észetéről Sínyre (mese-és mentalitástörténet)
NOVOTNY Tihamér: A Pentecosta csoport
SLAUBY Tamás: Tükör - Képek (Szentczi és Rauschenberger)
Kapuk - zsilipek
BENDES Rita: Ezra Poundról
HUDRA Klára: Prospero (Oktacher Mihály Média Színházról)
PATAKI Gábor: Lélekről
BÁRDOSI József: Szegénységnek Nagyvárosról

Megjelent
az **ESÉLY** 1992/4-es száma

A TARTALOMBÓL:

Miroslaw Ksiezopolski:
A szociálpolitika fejlődésének kilátásai Lengyelországban a következő években

Georg Vobruba:
Kapitalizmus és demokrácia. A rendszerváltás szociális előfeltételei Kelet-Európában

Madlena Erzsébet-Zsolnay János:
„Lakáspolitika" és közösségi szociális munka

Az *ESÉLY* kapható a nagyobb könyvesboltokban Budapesten.
Előfizethető a Szerkesztőségben.

Címünk: 1083 Bp., Ludovika tér 2.
Tel.: 1-33-77-97

Előfizetés egy évre 300,- Ft, egy szám ára: 50,- Ft.

M.Max-Neef, A. Elizade, M.Hopenhayn

SZÜKSÉGLETEK

HÁROM POSZTULÁTUM ÉS NÉHÁNY JAVASLAT

A fejlődés az emberekre vonatkozik és nem a tárgyakra. Ez az emberi nem fejlődésének alapvető posztulátuma.

Ezen posztulátum elfogadása – akár intuitív, etikai akár racionális alapon is tesszük azt – az alábbi alapkérdéshez vezet: Hogyan tudjuk eldönteni azt, hogy vajon egyik fejlődési folyamat jobb-e mint a másik? A hagyományos paradigmában olyan indikátorok léteznek, mint a bruttó nemzeti termék /NGP/, ami bizonyos fokig a tárgyak kvantitatív növekedésének indikátora. De ezen túlmenően, az emberek kvalitatív, azaz minőségi fejlődéséről tanuskodó indikátorra, mutatóra is szükségünk van. Mi is legyen az? Válaszoljuk meg a kérdést ily módon: Az lesz a legjobb fejlődési folyamat, amely az emberi életminőség legnagyobb mérvű javulását teszi lehetővé. Rögtön felvetődik a következő kérdés: Mi határozza meg az emberi életminőséget? Az életminőség attól függ, hogy az embereknek milyen lehetőségeik vannak arra, hogy adekvát módon kielégíthessék alapvető humán szükségleteiket. Ezért felmerül egy harmadik kérdés is. Melyek az alapvető humán szükségletek, és/vagy ki dönti el, hogy tulajdonképpen melyek azok? Ezeket a kérdéseket kell megvizsgálnunk mielőtt bárminemű feleletet ajánlanánk.

Szükségletek és szükséglet-kielégítők

A hagyományos elképzelés szerint az emberi szükségletek végtelenek, folyamatosan változnak, minden kultúrában és környezetben eltérőek, és minden történelmi korszakban különbözőek. Azt állítjuk, hogy az effajta feltevések, állítások helytelenek, mivel azok koncepcionális zavar termékei.

A humán szükségletek szakirodalmának és a szakmai vitáknak gyakori hibája, hogy a szükségletek és a szükségletek kielégítői között nem tesznek különbséget, vagy teljesen figyelmen kívül hagyják azokat. Mint ahogy az a továbbiakban ki is fog derülni, episztemológiai és módszertani okokból egyaránt szükség van a két nézet világos elhatárolására.

Az emberi szükségleteket rendszerként kell felfogni: azaz minden humán szükséglet interrelációs /kölcsönös vonatkozású/ és interaktív /kölcsönhatású/. A létfenntartási szükséglet, vagyis az életben maradás szükséglet kizárólagos kivételétől eltekintve, nem léteznek hierarchiák a rendszeren belül. Épp ellenkezőleg, szimultanitás, komplementaritás és egyensúlyi állapot jellemzi a szükségkielégítési folyamatot. A szakterület irodalmából látható, hogy a humán szükségleteket számos kritérium alapján lehet osztályozni. Mi a humán szükségleteket két kategóriába soroltuk be, nevezetesen egzisztenciális és axiológiai kategóriákba, amit kombinálva megjelenítettünk egy mátrixban. /Lásd az ábrát./ Ez lehetővé teszi számunkra, hogy egyrészt bemutassuk a Lét, a

Jóllehet a zsidó-keresztény kultúra szerint „a tétlenség minden bűn szülőanyja", mi mégis erősen hisszük hogy a tétlenség sok erényt hordoz. Valójában a tétlenség és az alkotás szétválaszthatatlannak tűnnek, ha az előbbit úgy fogjuk fel, mint lelki állapot, hangulat, mely merengésre, tűnődésre késztet. E tárgykörről ragyogó érvelés található Bertrand Russel „A tétlenség dicsérete" című művében. Mindenesetre a tétlenség nem lustaság.

Részlet a Human Scale Development (An Option for the Future) című, 1990-es CEPAUR – Dag Hammarskjöld Foundation 80 oldalas kiadványából. Az eredetileg spanyolul írt transzdiszciplináris munkát hat latin-amerikai ország-beli, kanadai valamint svéd kutatók tíz szakmát képviselő csapata készítette egy nyolc hónapos együttmunkálkodás során. A közölt részlettel csupán érzékeltetni szeretnénk, hogy a társadalomtudományi szakmák itt-ott már vajúdnak, hogy emberarcúbbá válhassanak.

ÉS FEJLŐDÉS

Birtoklás, a Cselekvés /Munkavégzés/, és az Interakció /Kölcsönhatás/ szükségletének egymásrahatását, másrészt a Létfenntartás, a Védelem, a Szeretet, a Megértés, a Részvétel, a Tétlenség, az Alkotás, az Identitás és a Szabadság szükségleteit. A javasolt osztályozásból következik, hogy például az élelem és a hajlék nem szükségletnek tekintendő, hanem a Létfenntartás alapvető szükséglet – kielégítőinek. Hasonlóképpen az oktatás /akár formális akár nem/, a tanulás, a kutatás, a korai stimulálás és a meditáció a Megértés szükségletének kielégítői. A gyógyító rendszerek, a betegségmegelőzési rendszerek valamint az egészségügyi hálózat általában a Védelem szükségletének kielégítői.

Nincs teljes mértékű megfelelés a szükségletek és a szükséglet-kielégítők között. Egy szükséglet-kielégítő egyidejűleg több eltérő szükséglet kielégítéséhez járulhat hozzá, viszont egy szükséglet kielégítése több szükséglet-kielégítőt igényelhet. E viszonyok messze nem állandóak, sőt változhatnak az idő, a tér és a körülmények függvényében. Például egy csecsemőt szoptató anya egyszerre elégíti ki a kisded Fennmaradási, Védelmi, Szeretet iránti Vágyakozási, Azonosulási szükségleteit. A helyzet nyilvánvalóan eltérő, ha a csecsemőt mechanikusabb módon táplálják.

Miután megállapítottuk a szükségletek és szükséglet-kielégítők között létező fogalmi különbségeket, további két posztulátumot jelölhetünk ki. Elsőként: Az alapvető humán szükségletek végesek, kevesek és osztályozhatók. Másodikként: Az alapvető humán szükségletek /az olyanok, amelyek a javasolt rendszerben szerepelnek/ azonosak minden kultúrában és minden történelmi időszakban. Ami változik időről időre és a kultúrák közvetítésével, az a szükségletek kielégítésének módja és eszközei. Mindegyik gazdasági, társadalmi és politikai rendszer eltérő módszert alkalmaz egyazon alapvető humán szükségletek kielégítésére. Minden rendszerben a különböző típusú szükséglet- kielégítők generálása /illetve generálásának hiánya/ révén elégíti ki a szükségleteket. Érvelésünkben elmehetünk egészen addig, hogy azt mondjuk, a kultúrát meghatározó egyik jellegzetesség a szükséglet-kielégítők választéka. Függetlenül attól, hogy az illető személy fogyasztói vagy aszkétikus társadalom tagja alapvető humán szükségletei azonosak. Ami eltér, az a szükséglet-kielégítők mennyiségi és minőségi választéka. Röviden: Ami kulturálisan determinált, az nem az alapvető humán szükségletek, hanem a szükségletek kielégítői. A kulturális változás, többek között, a hagyományos szükséglet-kielégítők mellőzésének következménye, új, vagy eltérő szükséglet-kielégítők adaptálása érdekében. Meg kell jegyeznünk, hogy minden igény különböző szinten és intenzitással is kielégíthető. Továbbá a szükségletek három összefüggésben elégíthetők ki: /a/ önmagára vonatkoztatva /Eigenwelt/, /b/ társadalmi csoportra vonatkoztatva /Mitwelt/ és /c/ a környezetre vonatkoztatva /Umwelt/. Nemcsak a szintek, hanem az összefüggések minősége és intenzitása is az idő, a tér, és a körülmények függvénye.

> „A szegénység hagyományos fogalma leszűkített és korlátozott, meglehetősen közgazdasági beállítottságú."

Szegénység és Szegénységek

A javasolt perspektíva számításba veszi a szegénység fogalmának újraértelmezését. A szegénység hagyományos fogalma leszűkített és korlátozott, minthogy az kizárólag egy bizonyos jövedelem

küszöbérték alá sorolt nehéz helyzetben élő emberek kategóriájára vonatkozik. Ez a felfogás meglehetősen közgazdasági beállítottságú. Javasoljuk, hogy ne csak szegénységről, hanem szegénységekről beszéljünk. Valóban bármilyen kielégítetlen alapvető humán szükséglet, emberi szegénységet tesz nyilvánvalóvá. Hadd említsünk néhány példát: létfenntartási szegénység /elégtelen jövedelem, élelem, hajlék következtében, stb./, védelemből, pontosabban a védelem hiányából fakadó szegénység /rossz egészségügyi rendszerek, erőszak, fegyverkezési hajsza következtében, stb./, a szeretet hiányából fakadó szegénység /önkényuralom, elnyomás, a természetes környezettel való feszültséggel terhes, robbanásveszélyes viszony következtében, stb./, a megértés hiányából fakadó szegénység /az oktatás rossz minőségi színvonala következtében/, a részvétel hiányából /kirekesztettségből/ fakadó szegénység /a nők, gyermekek, kisebbségek marginalizálódása következtében/, az identitás hiányából fakadó szegénység /az idegen értékek helyi és regionális kultúrákra ráerőszakolásának, erőltetett elvándorlásának, politikai száműzetésének következtében, stb./. Azonban a szegénységek nem kizárólag nyomort jelentenek, hanem sokkal többet, minden szegénység patológiák kiváltója. Ez a tanulmányunk súlyponti kérdése.

A KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNY ÉS A PATOLÓGIÁK

Az elemző közgazdászok nagy többsége általában egyetértene abban, hogy a mindenütt növekedést mutató munkanélküliség, valamint a harmadik világ nemzetközi eladósodása, a mai világunk két legfontosabb gazdasági problémájává lépett elő. Latin-Amerika esetében még ezt tetézi a hiperinfláció.

Munkanélküliség

Bár a munkanélküliség kisebb-nagyobb méretben mindig is létezett az ipari társadalmakban, minden jel arra mutat, hogy most egy újfajta munkanélküliséggel lesz dolgunk, azért, mert mint köztudott a világgazdasági rendszer struktúrális elemévé vált. Közismert, hogy a tartós munkanélküliségtől szenvedők úgynevezett „lelki hullámvasút" effektuson esnek át, ami legalább négy fázist rejt magában: /a/ sokk, /b/ optimizmus, /c/ pesszimizmus, /d/ fatalizmus. Az utolsó fázis átmenetet képvisel a frusztrációból a stagnálásba, és onnét az apátia végső állapotába, ahol a személy eléri az önbecsülésnek a legalacsonyabb fokát. Nyilvánvaló, hogy a tartós munkanélküliség fel fogja borítani az emberek alapvető személyes szükségletrendszereit. Megélhetési problémák miatt az emberek egyre kiszolgáltatottabnak érzik magukat, családi válság és bűntudat rombolhatja az érzésvilágukat, a részvétel hiánya utat engedhet az elszigeteltség és marginalizálódás érzésének, a hanyatló önbecsülés pedig identitászavart okozhat. A tartós munkanélküliség patológiákat gerjeszt. De mivel az általános értelemben vett gazdasági válság jelenlegi körülményei adottnak tekinthetők, ezért többé már nem gondolhatunk a patológiákra úgy, mintha azok kizárólag az egyénekre hatnának. Szükségszerűen fel kell ismernünk a frusztrációból eredő kollektív patológiákat, amelyek hagyományos kezelése hatástalannak bizonyult. Bár a munkanélküliséget a gazdasági folyamatok idézik elő, mégis ha az egyszer mind mennyiségileg, mind időtartamban kritikus arányokat ér el, akkor már nem lesz olyan gazdasági megoldás, amely képes lenne a probléma megszüntetésére. A munkanélküliség transzdiszciplináris méretű témakörré vált, melynek kialakítása és értelmezése még várat magára. Ez – a jövőre vonatkozó program szavaival élve – az első kihívást jelenti.

Külső adósság

A harmadik világ külső adóssága ugyancsak felelős egy sor egyéb kollektív patológiáért. Nagyon leegyszerűsítve, a nemzetközi bankrendszer hatalma a harmadik világ népeinek egészségi és jóléti kiadásai árán fenntartott. Mint ahogy John Gummer, a Brit Konzervatív Párt elnöke 1985-ben kijelentette: „Az USA a világ többi részének megtakarításait importálja és inflációt exportál. Ez egy súlyos probléma." Az uralkodó viszonyok következtében az adós országoknak egy szükségpolitikára alapozott korszak eljövetelével kell érvelniük, hogy exportjaik révén maximalizálhassák bevételeiket. Ez elkerülhetetlenül számos természeti erőforrás irreverzibilis pusztulását és az emberek növekvő elszegényedését vonja maga után. Ez az elszegényedési folyamat nem párhuzamos a piac ingadozásaival, mivel az struktúrális természetű. Ezen szörnyű kollektív patológiák jellegének tisztázása, amelyek e rendellenes helyzet következtében merülnek fel a szegény országokban, ez jelenti a második kihívást.

Mindösze két példát említettünk. Van azonban még számos egyéb gazdasági folyamat is,a melyeket ha redukcionista módon értelmezünk és technokratikusan kezelünk, akkor további kollektív patológiákat gerjeszthetnek. Valamennyi közgazdásznak megfelelő önkritikát kellene gyakorolnia ahhoz, kogy felismerje a bajokat és előre jelezve feltárja azokat. Ez természetesen magában foglalja ahhoz az alapelvhez való ragaszkodást, amelyet majdnem mindig elfelejtenek: a gazdaság célja az emberek szolgálata, és nem az emberek célja a gazdaság szolgálata.

Létezési kategóriák szerinti szükségletek / Érték kategóriák szerinti szükségletek	**Létezés**	**Birtoklás**	**Cselekvés**	**Egymásra hatás**
Létfenntartás	1/ Testi egészség, lelki egészség, kiegyensúlyozottság, humorérzék, alkalmazkodó képesség.	2/ Étel, hajlék	3/ Táplálás, alkotás, pihenés, munka	4/ Élő környezet, társas környezet
Védelem	5/ Gondozás, alkalmazkodó képesség, önállóság, kiegyensúlyozottság, szolidaritás	6/ Biztosítási rendszerek, megtakarítások, társadalombiztosítás, egészségügyi rendszerek, jogok	7/ Együttműködés, megelőzés, tervezés, törődés, gyógyítás, segítés	8/ Élettér, társas környezet, lakóhely
Szeretet	9/ Önbecsülés, szolidaritás, tisztelet, tolerancia, nagylelkűség, fogékonyság, szenvedély, eltökéltség érzékenység humorérzék	10/ Barátság, család, együttélés, a természethez fűződő viszony	11/ Szeretkezés, ölelés, érzelem- kifejezések részesedés, gondoskodás, kiművelés, értékelés	12/ Magánélet, szerelmi viszony, otthon, az együttlét terei
Megértés	13/ Lelkiismeret, fogékonyság, kíváncsiság, csodálkozás, fegyelem, megérzés, ésszerűség	14/ Irodalom, tanárok, módszerek, nevelési elvek, társas kapcsolati elvek	15/ Tanulmányozás, tanulás, kísérlet, nevelés, elemzés, elmélkedés,	16/ Egyéniségkialakító kapcsolatok környezetei, iskolák, egyetemek, akadémiák, csoportok, közösségek, család
Részvétel	17/ Alkalmazkodás, fogékonyság, szolidaritás, szolgálatkészség, eltökéltség, felajánlkozás, tisztelet, szenvedélyesség, humorérzék	18/ Jogok, felelősségek, kötelességek, előjogok, munka	19/ Kapcsolatteremtés, szövetkezés, javaslattétel, megosztás, véleményeltérés, engedelmesség, egymásra hatás, megegyezés, véleménynyilvánítás	20/ A résztvevő kapcsolatok helyzetei, pártok, egyesületek, egyházak,közösségek, szomszédságok, család
Tétlenség	21/ Kíváncsiság, fogékonyság, képzelet, nemtörődömség, humorérzék, nyugalom, érzékenység	22/ Játékok, látványosságok, klubok, pártok, lelki nyugalom	23/ Álmodozás, tépelődés, álom, múltidézés, fantáziálás, emlékezés, nyugalom, jókedv, játék	24/ Magánélet, meghittség, bizalmas kapcsolatok helyei, szabadidő, környezet, táj
Alkotás	25/ Szenvedély, eltökéltség, megérzés, képzelet, bátorság, ésszerűség, önállóság, találékonyság, kíváncsiság	26/ Képességek, tulajdonságok, módszerek, munka	27/ Munkavégzés, újítás, építés, tervezés, megformálás, értelmezés	28/ Alkotó és visszajelző környezetek, műhelyek, kulturális csoportok, hallgatóságok, véleménynyilvánítási helyek, időleges szabadság
Én-azonosság	29/ A valahova tartozás érzése, következetesség, különbözés, önbecsülés, öntudat	30/ Jelképek, nyelv, vallás, szokások, magatartásmódok, vonatkoztatási csoportok, szexualitás, értékek, normák, történelmi tudat, munka	31/ Elkötelezettség, önkiteljesítés, szembeszállás, döntés, önmegismerés, önmeghatározás, önmegvalósítás, növekedés	32/ Társas harmónia, hétköznapi környezet, egyéni környezet, fejlődési fokozatok,
Szabadság	33/ önállóság, önbecsülés, eltökéltség, szenvedély, öntudat, széles látókörűség, merészség, lázongás, elfogadás	34/ Egyenlő jogok	35/ Véleményeltérés, választás, különbözés, kockáztatás, tudatosságfejlesztés, elkötelezettség, engedetlenség	36/ Időbeli/térbeli képlékenység

A Létezés oszlop a főnévvel kifejezett egyéni, vagy csoportos jellemzők listája. A Birtoklás oszlopa az egy szóval, vagy többel kifejezhető intézmények, normák, működési mechanizmusok, nem anyagi eszközök, jogok stb listája. A Cselekvés oszlopa az igével kifejezhető eggyéni, vagy csoportos cselekvések listája. Az Egymásra Hatás oszlopa a helyek és környezetek (időbeli és térbeli) listája. E kategória megegyezik a spanyol ESTAR, a német BEFINDEN fogalmakkal időbeli és térbeli értelembem. Mivel e fogalmaknak nincs angol megfelelőjük, ezért jobb híján az INTERACTING (Egymásrahatás)szót választottuk.



Simonyi Gyula

A Bruderhofról

Mi a Bruderhof? Az őskeresztények mintájára teljes vagyonközösségben és erőszakmentességben élő falucska. Ma közel 400 van belőlük, 4 – Anglia, Németország, Japán, Nigéria – híján mind Kanadában és az USA-ban. Ezek együtt alkotják a Hutteri egyházat. A leghitelesebb keresztény csoportok egyike, soha nem folyamodtak erőszakhoz. A följegyzett történetük fél évezrede során Jézus tanácsa szerint (vö. Mt 10,23) végigmenekülték a fél világot. Az uralkodók a katonaság megtagadásért bebörtönözték és kivégezték, a háborúskodók meg sokszor kirabolták őket. Ennek ellenére fennmaradtak, sőt annak ellenére is, hogy a legtöbbet a katolikus és protestáns államegyházaktól szenvedtek. Ezek általában leeretnekezték és öldösték őket, ahol tudták, a szolidabb időkben csak a gyerekeiket vették el katonai segítséggel, pl. a jezsuiták, és zárták katolikus árvaházba átnevelésre, stb. Egységben vannak még más nagyobb erőszakmentes keresztény egyházakkal is, mint pl. a mennonitákkal, és testvéri kapcsolatokat ápolnak az erőszakmentes mozgalmakkal a legkülönbözőbb felekezetekben.

Mennyire zöld a Bruderhof élet? Kicsit ugy, öntudatlanul, mint a természeti népeké, az életformájuk jelentősen ökológikusabb, mint a környezetüké. Annak ellenére, hogy ők nem Amish-ok akik nem használnak autót, meg elektromosságot, hanem általában normál európai módon élnek. Pl. az üzemükben sürített levegős és elektromos gépek, az office-ban számítógépek, falvaik közt tartanak telefonon összekapcsolt 'interkontinentális' találkozókat, s a kisrádió adóvevőkkel tartják a kapcsolatot a falun kivüli akciók során. Videokamerát használnak, projektort is, hogy az egész falu nézni tudja a felvételeiket ill. a jó filmeket. De tévé és rádió nincs, mert az válogatás nélkül ont jót és rosszat. No de vissza az alapkérdéshez. Mennyire zölt a Bruderhof élet?

A legalapvetőbb vonás: *A magántulajdon hiánya, az egyszerűség, valamint a személyiség hangsúlya miatt jóval kevesebbet vásárolnak, és nem a fogyasztásban találják az örömüket.* Pl. közös a játékkönyvtár, a felnőtt és gyermekkönyvtár, az olvasóterem, campingfelszerelés. Az öltözködés nagyon egyszerű, maguk varrják s javítgatják a ruháikat. Mivel faipari kisüzemük van, a bútoraikat s játékaikat nagyobbrészt maguk barkácsolják. Szerények az igényeik.

Nagyon *természetközeli* itt az élet, mint általában a kicsi falvakban. (Ne hosszú főutcás sorfalút képzeljetek el magánportákkal, hanem egy 'szanatóriumot', egy nagy parkot, amiben elszórtan van kb. 10 kisebb nagyobb épület s egy épületben 5-20 család is lakik, tizgyerekestől az egyedülálló fiatalokig vagy öregekig.) Fű, fák, madarak (sok ablakban madáretető) állatfarm, mindenfelé tengerimalacok, (kis kifutókban, ami a gyerekek agyonszeretetétől némiképp védi őket), néhol nyuszik, mókusok. Kis tavat csináltak úszáshoz, csónakázáshoz, halat is telepítettek bele. Nem idegenedtek el az időjárástól, „milyen szép esős napunk van ma" mondják, amikor a városi ember azt mondja: „rossz idő van". Sokan szeretnek mezitláb járni, s esernyő nélkül megállnak beszélgetni esőben is.

Nagyon szeretnek és tudnak énekelni, étkezés előtt és után is több szólamban, fejből, pedig többezer énekük van, ezek nagyobb része a természet szépségeiről szól. No meg a kirándulásról, vándorlásról, tengerről...

Ezt sűrűn gyakorolják is, de többnyire gyalog, kerékpárral, lovaskocsival (kb. 16 km a tenger). Az iskolai csoportjaik busszal mennek táborozni és azután a táborból gyalog kirándulnak. A családok eljárnak szedret stb. szedni az erdőre.

Nem használnak mérgeket a veteményesben se, a teljes parkban sem, elsősorban a gyerekek miatt (az amerikai falvak jórésze farmgazdálkodásban él, de ezek biojellegéről nem tudok semmit.)

Ott boldogok, ahol vannak, ez az életforma minimális közlekedéssel jár, kivéve a repülőutakat, mivel több kontinensen vannak). Itt az angliai Bruderhofban a 250 főre 1 busz, 3 kisbusz, 6 személyautó van, plusz a kisüzemnek 2 zárt kisteherautó, de ezek az autók közel sem futnak annyit, mint egy normál angliai családé.

Nagyban vásárolnak, a flakonokat újratöltik, kevés a csomagolás – szemét.

Nagyban mosnak, főznek, mosogatnak, ami energiatakarékosabb. Hogy ne vesszen kárba étel, néhány malacot is tartanak. Ami hulladékot lehet, a komposztba tesznek. A mosogatógéppel (alagútszerűen mennek át rajta az edényekkel rakott tálcák, és nem átfolyó rendszerű, hanem ugyanazt a vizet forgatja körbe szűrőkön az egész mosogatás során). Negyedóra alatt elmossuk 250 ember edényeit. Családi mosogatásokkal sokkal több idő, víz, energia lenne. Hütőszekrénye 3-4 családnak van közösen a folyosón a napi ügyekre, a fő (szobányi) hütő a közös raktárban van.

A kommuna ezenfelül lehetőség egy-egy változtatás nagybani könnyű megszervezésére, teljes körű átállásra: pl. hogy környezetbarát és energiatakarékos termékeket (mosószert, égőket – használnak is már ilyeneket – stb.) vegyenek, szelektálva gyűjtsék a szemetet...

Föltehetően egyre többször élnek is majd ezekkel a lehetőségekkel, mert *nincs fogyasztói nyafogás – pedig minden döntésnél minden egyes személynek vétójoga van,* csak teljes egyetértés esetén vezetnek be egy

zöld szemmel

változást. Pl. a múlt hónapban energiatakarékosságból úgy döntöttek, hogy kevesebb legyen a melegvíz fogyasztás, csak a kádaknál, zuhanyozókban, és mosogatókban hagyják meg a melegvízcsapot, s valóban az összes mosdókról leszerelték a tekerőt. Egy másik példa: tavaly elhatározták egyszerűbb étkezés elég, vacsorára azóta csak egy leves van. Ez nem veszélyezteti a közös étkezés örömét (ami Jézusnál is oly fontos volt, hogy megvádolták és borissza ember, és lakodalom képét használta a menny érzékeltetésére is), mert nagyon gyakori a 'lovemeal', az ünnepi étkezés a legkülönfélébb okokból.

A körkép után egy kis ízelítő az ide vonatkozó elméletükből. Egyik nagy szellemi alkotójuk, Eberhard Arnold Isten újjáteremt című könyvét fordítom, remélem még az idén meg is jelentetjük.
Németországban élt, 1935-ben halt meg, tehát a század első harmadában szinte prófétai előrelátással írta az alábbiakat. (A három pont kihagyásokat jelez) A Természetesen Élni című fejezetben

„1899-ben és az azt követő években, az ifjúsági mozgalom föllendült Németország különböző részein... Vágyódtunk kiszabadulni az egyházak és az iskolák igazságtalan körülményeiből... Hajtott bennünket a vágy, hogy mint természetes emberi lények éljünk, természettel együtt éljünk... El akartunk szabadulni az osztálykülönbségek rabszolgaságából, társadalmi környezetünkből, a magas utakra, mezőkre, erdőkbe és hegyekbe... Mit kerestünk a természetben? Szabadságot, barátságot, közösséget. Együtt kirándultunk, nem egyedül, mint a remeték. Együtt kerestük az életet odakünn.

A háború utáni ifjúság utálta a nagyvárosokat, mint a test és lélek tisztátalanságának helyeit. Ugy érezték, a városok a mammon székhelyei... Ez nem egészen ugyanaz volt, mint Rousseau 'vissza a természethez' filozófiája, de valami hasonló. Vissza akartak térni azokra a helyekre, ahol közel lehettek isten teremtéséhez, ahol újra érezhetik, hogy isten a saját élő lehelletét lehelte az emberi lényekbe, és a növényekbe és állatokba. El akartak szabadulni a bűztől, a kosztól, a füsttől és az emberi művek ostobaságából.

Lelkük visszahúzta őket a természethez, hogy szövetségbe lépjenek az ott működő lélekkel. Számukra a természetben működő lélek és isten lelke egy és ugyanaz volt. Isten először a földet és a növényeket és az állatokat alkotta, és azután alkotta az embert. Mind harmóniában voltak. Az ifjúsági mozgalomban mindezek újra együtt voltak." (Előadás Amerikai útján, a dél dakotai Állami Egyetemen, 1931 április 21)

Egyszerűnek lenni, eredetinek, semmit nem csinálni ami erőltetett, természetellenes, vagy mesterséges – ezek a közös életünk legkezdetétől fogva nagyon fontosak számunkra. A teremtéshez és természethez közel akartunk élni. Vágyódtunk olyan természetesnek lenni istenben való hitünkben és a teremtés megértésében, hogy semmiféle vallási hatás ne tudjon eltéríteni minket egy gyermeki és egyszerű életmódtól.

Rájöttünk, hogy az egyházi közösségben való élet, csak akkor lehetséges, ha teljességgel természetes. Tudtuk, hogy a közösségi élet elveszett, ha belesüpped a mesterkélt kegyesség valamilyen formájába, ha olyan nyelvezetet vennénk föl, amely tele van mély gyökér nélküli kegyes szavakkal, amelyek nem eredeti módon a mi szívünkből jönnek.

S ahogy a nyelvvel, úgy minden mással is így vagyunk. Az ifjúsági mozgalom egyik hagyatéka a természethez való viszonyunk. Nem csupán romantikusságból élveztük a réteket és virágokat, erdőket és hegyeket. A természet megtapasztalása segített közelebb jutnunk a kezdetekhez, magához a teremtéshez. Nem akartunk semmi olyat tenni, amely nem egyenesen a legbensőbb forrásból származik...

Értékelnünk kell a földön, különösen a farmon és kertben végzett munkát a természethez való közelsége, belső eredetisége miatt. Ez nyújtja számunkra isten kezeiből a napi eledelt, amely erőt ad megbírkózni mindazon feladatokkal, amelyekre a szív és az elme hivatott.

Az emberek azt mondták nekünk: „Ti a természet szerelmesei vagytok, vissza akartok térni a természethez!" Nem, nem ezt akartuk. Ellenkezőleg, egyre jobban felismertük, milyen szörnyen megromlott a természet a régi teremtésben (vö. Róm. 8, 20-22). Nem akartunk visszatérni a régi természethez (ezért mindig elutasítottuk a nudizmust), de éreztük, hogy a természet mögött az isten munkálkodik (vö. Róm 1, 20:zsolt.19, 1-4). Minden természetes mögött éreztük a belső összefüggését, az Isten által akart egységét a sátán szembeszegülése ellenére. Isten szeretete testesül meg ebben az egységben. Az alkotó életet Isten nyilatkoztatta ki. Mi nem dolgokat, nem a természetet imádjuk, hanem a Teremtő Isten misztériumát.

A természetben is egymás mellett van jó és rossz, fény és árnyék. A természet nem ad nekünk tiszta fényt, hanem a fény és sötétség váltakozását... Ezért a természetet könyvén kívül is lennie kell egy kinyilatkoztatásnak. A természet könyve fontos, de nem elég... Mi Jézusban ismertük meg Istent, mint szeretetet..."

HARMADIK PART



POSTACÍMÜNK

H-1124 BUDAPEST
Németvölgyi út 120.

MEGJELENIK: TAVASSZAL — NYÁRON — ŐSSZEL — TÉLEN

Előfizetőink publikációs joggal rendelkeznek. – Hogyan érvényesül ez?
Írásod elküldésekor mellékelj tömör ismertetést is. Ezután két eset lehetséges:
*– **Publikálásra alkalmasnak tartjuk.** Ekkor megjelentetés után honoráriumot fizetünk.*
*– **Nem kívánjuk közzétenni.** Ekkor írásod információs tárunkba kerül, az ismertetést pedig közöljük. A kéziratok másolatai postai úton kölcsönözhetők. Ha 50 ilyen igény befut, akkor újra megfontoljuk a közzétételt és csak különlegesen indokolt esetben állunk el ettől. Indokunkat közzétesszük a Harmadik Partban.*

ELŐFIZETÉS: A szerkesztőség fenti címén a mellékelt megrendelőlappal, vagy hasonlóval.
Négy szám ára előfizetőknek 276 Ft, tehát minden negyedik szám ingyenes.

MEGVÁSÁROLHATÓ: Nagyobb budapesti könyvesboltokban és még:
– Független Ökológiai Központ (III., Miklós tér 1.)
– Tölgyfa Galéria (Margit hídnál Budán)
– Műcsarnok (ahol épp van)
– Waldorf-pedagógiai Alapítvány (Bp. I., Mária tér 3.)
– Rádió-pagoda
– Klubok, anarchista Decentrum, egyéni-alkalmi terjesztők stb., de a terjesztés állandóan változik.

Régebbi számaink is kaphatók:
– Pont Könyvesbolt-Kávézó (Bp. V., Mérleg u. 6.)
– Katalizátor Iroda (Bp. VIII., Mikszáth K. tér 2.)
– Írók Könyvesboltja (Bp.VI., Andrássy út 45.)

Ha pénztárcád megengedi és közösséget érzel a Harmadik Parttal, akkor akár
ÖRÖKRE IS MEGKAPHATOD
A Harmadik Part alapítványt ötezer forinttal vagy többel támogatók örökre megkapják a Harmadik Partot. (A támogató vagy a lap élte végéig.)
Az alapítvány céljára fordított összeg a SZJA adóalapjából levonható.
Erre szolgáló elismervényt küldünk.

ALAPÍTVÁNYUNK TÁMOGATÁSÁRA ÁTUTALÁS TELJESÍTHETŐ:
Harmadik Part Alapítvány, MHB 323-14742

A Harmadik Partban olyan HIRDETÉSEKET KÖZLÜNK, amelyek nem ütköznek főbb értékeinkkel. Környezetbarát termékeket, emberséges szolgáltatásokat kedvezményes áron hirdetünk. Tájékoztatás: Maurer György 115-0504

CONTENTS

1 TÓTH Csaba
FOUR HAIKUS

4 SEBEŐK János
BIOSPHERE OR RIOSPHERE?
"Could the Biosphere take the floor in Rio? No. Then what are we talking about, Gentlemen?"

16 MÉSZÖLY Miklós
FOUR GREEN LEAVES IN THE MAIL
"We still have the option not to ape others, and become a model for them instead."

22 FORGÁCS Rezső
EXCERPTS FROM A DIARY (poem)

23 STANCZIK Ervin
BODY DISSOLVING IN NEARNESS

23 **IS THE WAR STILL ON IN SIBERIA?**
In spite of a brutal exploitation of oil and natural gas in their land, the Ugrians have still a lot more intact society than the North American Indians, Greenlandics or Eskimos. They managed to survive the Czar, Stalin and Brezhnev, but now they have to face the final calamity in the disguise of market economy.

24 BARTOS Tibor
CAN STILL BLESS OUR STARS
A fact-finding-tour of the still two Germanies: are the complaints of the one half and the complacencies of the other justified?

38 HAJDU-MUHAROS József
REPORT ON OUR NEAREST KINS-IN-LANGUAGE

42 KISZELY Károly
DEVASTATIONS BY THE OIL-INDUSTRY

45 NAGY Katalin
FUNDAMENTALS OF VOGULE MYTHOLOGY

45 **ONT'S (poem)**

48 **GAIA NEWS**

50 VINCZE Erzsébet
I GREW UP TO BE A WALDORF-PARENT
„As if another road opened to me: one not threatening with the finality of arriving anywhere."

60 Rudolf MEYER
ON RELIGIOUS UPBRINGING

66 NAGY Gábor
INTEREST-BEARING FRIENDLY SERVICES
„Whoever bases an existence on governments, parties, trade unions, municipal authorities, banks or firms, is always in for a disappointment."

74 M.MAX-NEEF, A. E. LIZALDE, M. HOPENHAYN
NEEDS AND ADVANCEMENT
It is a popular fallacy that human needs are endless and constantly changing, also varying by cultures and historic eras.

78 SIMONYI Gyula
A GREEN-EYED LOOK AT BRUDERHOF

Graphics by TOLNAY Imre

SEBEŐK JÁNOS • MÉSZÖLY MIKLÓS • BARTOS TIBOR
HAJDÚ-MOHAROS JÓZSEF • KISZELY KÁROLY • NAGY GÁBOR
VINCZE ERZSÉBET • RUDOLF MEYER

- Bioszféra vagy Rioszféra
- Még örülhetünk
- Tart-e még a kazimi háború?
- A Vogulok világa
- „Waldorf-szülő" lettem
- Szükségletek és fejlődés
- Kamatozó szívességek



HARMADIK PART: 1124 BUDAPEST, NÉMETVÖLGYI ÚT 120.